TEORIA

lui

RÖSLER

Studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană.

de

A. D. XENOPOL.

Profesor de Istoria Romînilor la Universitatea din Iași.

IAȘI.
Tipografia Națională Strada V. Alexandri.
1884.

Universitatea "Lucian Blaga" SIBIU
BIBLIOTECA CENTRALĂ
Nr. inv. 201.123 2006

nima lor către simțimentele omenești, soarta unui popor supus nu poate după rațiune să se schimbe tot in mai rău cu cît trece timpul, și dacă o asemene stare de lucruri ființa in Transilvania in niște vremuri barbare și crude, a venit timpul ca ea să înceteze, ca triumful rațiunei și a omeniei să ajungă predomnitor.

VII

TOPONIMIA.

Un argument și din cele mai hotăritoare pe care protivnicii stăruinței Romînilor in Dacia cred a'l putea invoca in favoarea tesei lor, ar fi acel al lipsei, in țările locuite astăzi de Romîni, a unor numiri geografice de obărșie romană sau dacă. Intr'adevăr se intimpină, și nu fără cuvînt, că dacă Romînii ar fi locuit in Dacia fără intrerumpere, această țară ar fi trebuit să păstreze urmele unui asemene fapt; căci un popor lasă in totdeauna intipărirea individualității sale pe locurile care au dat adăpostire traiului seu. Dacă deci Romînii n'ar fi părăsit cu totul Dacia, la inceputul năvălirei barbare, s'ar regăsi in numirile geografice a le țărilor astăzi locuite de ei, termini de obărșie romană sau dacă, cea ce nu are loc. Toate țările care au fost supuse stăpînirei romane au pastrat, pentru a zice ast fel, pecetea romanisărei lor in denumirile geografice. Dacă Dacia face singură excepție de la o asemene regulă, aceasta s'a intîmplat numai din pricină că este mai singura țară care a fost cu totul părăsită de Romani. De aceea și toate numirile geografice ce se află in vechea Dacie sunt de obărșie slavă, maghiară sau germană; terminii latini sau daci au fost cu toții perduți, pentru că Dacia nu au păstrat pe nici unul din copii sei, care să'i transmită posterității [1].

[1] *Rösler*, Rom. Stud. p. 129. *Hunfalvy*, din Rumänen und ihre Ansprüche, p. 39.

Intimpinarea ar fi intr'adevĕr gravă, dacă ar fi intemeetă. Noĭ am avut insă prilejul a desgoli sistemul urmat in espunerea tesei lor de autorii pe care-i combatem, care constă tocmai in a trece sub tăcere imprejurările care ar putea să-i contrazică, a supune textele, ce pot suferi operaţiunea, unor interpretări siluite, a se feri de ori ce apropiere din care ar putea să reiasă adevărul. Ar fi oare aşa de afară din cale ca ei să fi procedat tot ast fel şi in privinţa nomenclaturei ţărei locuite de Romîni, cu atîta mai mult că ei nu o cunoşteau după cît se vede cu deamăruntul, şi că nu aveau de grijă a imprăştie o asemine neştiinţă, care slujia aşa de bine ţinta pe care o urmăreau.

Rösler susţine că „nu există in Transilvania şi in Banat *nici un singur oraş* cu nume de obărşie romînă“ [1]). Această susţinere este cu totul falşă. Numele romane sau dace au fost păstrate la mai multe localităţi pe care avem să le enumerăm.

In Banat la intrarea văiei Temeşului care deschide calea prin munţi către lăuntrul ţărei, se găseşte astăzi satul *Tapa* sau *Tapia*. Tocmai aice au existat vechea localitate numită Tapae de Dion şi Iornandes [2]), unde Traian avu prima intîlnire cu armatele lui Decebal inainte de a intra in hotarele Daciei. Este ştiut că Traian in prima lui expediţie pătrunse către capitala Daciei prin Banat, şi singura cale deschisă pe aice este valea Temeşului. De la Tapae a trecut prin *Bersobim* şi *Aixin* către Sarmizagethusa şi in drumul de astăzi de la Tapia către Grădiştea se intălneşte tocmai afluentul Temeşului, *Bărsava*, care fără indoială şi a tras numele de la vechea politice dacă, aşezată tocmai in regiunea pe unde astăzi curge riul cu acelaş nume.

---

[1]) Rom Stud. p. 130.

[2]) *Dio Casius* LXVIII, 10. Iornandes 12: „Quae patria (Dacia) in corespectu Moesiae sita trans Danubium, corona montium cingitur duos tantum habens accessus, unum per Bontas alterum per Tapas“.

Lîngă Clușiu către nordul Transilvaniei se află astăzi satul *Pata*, și tabula lui Peutinger dă ca stațiune a 20-a pe drumul de la Cerna, lăngă Dunărea, la Porolissum, cel de pe urmă oraș la nordul Transilvaniei, numele de *Patavissa* sau Potaisa care nu este altă ceva de cît Patavicus sau vicus *Pata* [1]). Cît despre forma acestor doue nume, ea trebuia să rămînă neschimbată, căci după regulele fonetice a le limbei romîne nu putea primi nici o modificare. Compară: casa=casa, barba=barba, capra=capra.

Satul *Cigmău* pe rîpa dreaptă a Mureșului la nordul Orăștiei, nu este altă ceva de cît *Zeugma* lui Ptolemeu, format după aceași lege care produse Cerna din Zerna. Localitatea unde se află astăzi acest sat, corespunde cu așezarea pe care-i o dă Ptolomeu, de și acesta pune Zeugma lui ceva mai aproape Tibiscum, de cum se află astăzi Cigmăul. Dar Ptolomeu nu visitase el singur Dacia, scriea după alte lucrări mai vechi; apoi cartografia veche era departe de a fi precisă.

Rucărul de astăzi de lîngă Olt amintește *Rucconium* al aceluiași geograf, care pune in harta sa acest oraș lîngă Carpați și aproape de un riu.

Orașul *Deva* nu este de cît rămășiță unuia din numeroasele orașe dace a cărora finală era *dava*, probabil, după forma numelui de astăzi, vechea *Decidava* Tot așa este cu numile de astăzi *Daca*, *Daia* care amintesc pe poporul de baștină a Daciei.

Vechea stațiune de băi numită de Romani *Ad-mediam* era in tocmai aceași ce se regăsește astăzi sub numele de *Mehadia* (in limbagiul poporan al Romînilor acelor părți *Media*). Nenumeroase inscripțiuni dedicate virtuței bine-făcătoare a apelor sale calde arată că aceste băi erau visitate incă de

[1]) *Tabula lui Peutinger*. Comp. *Akner und Müller*, Röm. Inschr. in Dakien No. 708: *Potaissa*.

Romani.[1]) Tabula lui Pentinger pune insă această staţiune imediat după Cerna pe Dunăre, ceea ce corespunde pe deplin cu aşezarea ei actuală, in cît este peste putinţă a nu se admite aice o continuitate a denumirei. Se ridică insă indoeli asupra derivaţiunei numelui romîn din forma romană, pe motivul că *mediam* ar fi trebuit să dee in româneşte forma *meazăd*, ca şi in *mediam diem*=meazăzi, *mediam noctem*= meazănoapte. La aceasta intimpinăm că nu se ie in băgare de samă inriurirea pe care metatesa silabei *ad* a putut să o pună in lucrare prin stremutarea din loc a accentului: Ad-mé-diam—Me-ád-diam, de unde prin contragere: Meádia, Mehádia, Medía.

In sfîrşit să amintim doue oraşe ale Valachiei a căror denumire este datorită unor impăraţi romani care probabil le intemeiară. *Caracal* aşa numit după impăratul Caracalla[2]) şi *Turnu Severinului*, după unul din cei doi Severi care domnirăin Roma. Partisanii cu ori ce preţ a părăsirei Daciei vroesc să vadă in acest de pe urmă nume o amintire a tribului slav

---

[1]) *Akner und Müller*, l. c. No. 19—42. No. 21: „quod a longa infirmitate virtute aquarum numinis sui revocaverunt filiam“ No. 27: „fontibus calidis“, No. 31: „ob restitutam valetudinem bonam.“ Anonymus Ravennatis o numeşte: *Medilas*. Districtul limitrof al Valachiei se numeşte: *Mehedinţi*.

[2]) Lăngă Caracal se află ruinele unei cetăţi pe care poporul din imprejurimi o numeşte *Antina*, nume pe care 'l credem derivat din *Antonina*, in cît ast fel numele impăratului Antoninus Caracalla s'ar fi impărţit asupra oraşului şi a cetăţei zidite de dînsul. Revista ştiinţifică din Iaşi Contimpuranul sub redacţia d-lui *I. Nădejde* (anul 1884, p. 577) combate această derivaţiune pe motivul că *a* urmat de *n* in latineşte s'ar fi prefăcut după o lege fonetică in româneşte in *î* şi că deci Antonina ar fi trebuit să dee astăzi forma Întina, Untina, iar nici odata Antina. Ce se face insă atunci cu *Anton* numele propriu derivat fără indoială de la numele latin *Antonius*? Trebue ştiut anume că chiar in cazurile unde se găsesc regule generale in formele limbistice, aceste nu se aplică la numele proprii, care ne avănd inţeles, urmează unor regule fonetice particulare.

al Severanilor, care insă n'au locuit nici odată in preajma acelui oraş ci in Dobrogia şi in centrul Balcanilor. Mai este de observat apoi şi genetivul singurit al cuvĕntului. In sfîrşit s'a descoperit in acel oraş mai multe inscripţiuni care dovedesc că in acel loc a fost o aşezare romană. Una din aceste inscripţiuni aminteşte chiar pe impăratul Severus. In timpurile din urmă s'a dat tot aice peste un cimitiriu pentru oameni săraci [1]).

In Moldova oraşul *Suceava* aminteşte prea bine pe vechea *Sucidava* pe lîngă aşezarea ei pe carta lui Ptolomeu lîngă Prutul superior, pentru că aceste doue imprejurări să fie datorite intămplărei.

Trebue să mărturisim insă că numele de *oraşe* rămase din perioada romană sunt puţine in Dacia. Dacă privim la Franţia, Spania sau Italia găsim că numele de oraşe rămase de la Romani sunt in numĕr insemnat şi că fără indoială există in aceste ţeri o puternică tradiţiune locală, pe cînd in Dacia ea nu este de cît slab representată. Cum să se esplice acest fapt care nu se poate tăgădui ?

Noi credem că trebue atribuit caracterului deosebit al năvălirei barbare in apusul Europei şi in răsăritul acestei părţi a lumei, cu deosebire in Dacia. In partea apusană a imperiului roman au năvălit numai popoarele germane, cel puţin numai aceste intr'un chip mai statornic. Hunii a trecut numai cît pe aice; Avarii şi Ungurii, de şi a prădat une-ori Germania, Franţia şi Italia, nu şi-au ales in aceste ţeri locul sălăşluinţei lor, ci in Panonia, in preajma Daciei. Popoarele germane ele insăşi, inainte de a se aşeza in ţerile apusene, trecuse prin acele de la răsărit, de unde venia năvălirea, şi lovindu-le pe aceste cu toată furia lor, îşi revar-

[1]) *Akner und Müller* l. c. No. 17-16: No. 14; *Im. sev.* Nu inţelegem pe ce motiv d-l *Mommsen* declară această inspripţie de apocrifă C. I. L. III, p. 12: „videtur ficta propter nomen oppidi".

sase tot focul selbătăciei lor asupra acestor părți și in primul loc asupra Daciei, și numai cît după acea, răcoriți și induplecați cătră civilisație, cei mai mulți creștinisați in părțile răsăritului, treceau mai departe cătră Europa apusană.

Pe cînd deci apusul Europei primi in sinul seu popoare ce e drept barbare, dar capabile și chiar doritoare de a se civiliza, Dacia fu copleșită sau de aceste popoare la prima lor ciocnire sau de altele de neam tiranic, cu neputință de a se polei sau civilisa [1]), care nu veniau să se pună sub umbra culturei imperiului roman ci se răpeziau cu o furie ne mai pomenită să sfărîme și se pustieze tot ce le eșia in cale. Era barbaria in toată puterea cuvêntului, barbaria cea oarbă și inăscută rasei, nu acea care provine numai cît din lipsa unei culturi. Dînsa nu putea fi schimbată, precum nu poți imblînzi firea lupului sau acea a tigrului.

Pe cînd in apusul Europei cei mai mai mulți barbari se furișase in imperiul roman, se rugase să fie primiți in armatele sale și numai cît atunci năvăliră mai cu violență cînd simțiră la spatele lor suflarea inciumată a Hunilor, in Dacia năvălirea avu tot deauna caracterul năpustirei unor imense bande de hoți, care dădeau foc, dărămau, pustiau, omorau, pare că ar fi vrut să stîngă ori ce suflare pe pămînt. Și aceastâ năvălire nu ținu ca pentru Europa apusană vr'o doue sute de ani, ci aproape *o mie* in cît, lucru ingrozitor de gîndit, peste *trei-zeci de generații de oameni* nu mai putură hălădui in liniște de reul barbarilor, care păreau că curg din un izvor ce nu vroia să mai sece. Hunii, Avarii, Bulgarii, Ungurii, Pacinații, Cumanii, Tatarii, afară de alte oarde mai mici, a căror nume s'a confundat cu aceste lalte, eată pomelnicul cel bogat și inflorit al neamurilor mongolice. Și fie care din aceste năvăliri nu era de cît reproducerea celei de mai ina-

[1]) Dacă Ungurii s'au civilizat pănă la un punt, aceasta o datoresc amestecului lor cu rase civilisabile: Slavii și Romînii.

inte, atîta numai cît că in locul celor sătui veniau alții tot mai flămînzi. Nu ne a rămas descrieri contimpurane de cît asupra celei de pe urmă din aceste năvăliri, acea a Tatarilor; dar dacă unde-va se poate aplica zicerea latină „ab uno disce omnes“ apoi fără indoială că aice. Portretul Tatarilor lasat de Arhidiaconul Thomas și care samănă de minune cu acel al Hunilor făcut cu atîta măestrie de Marcellinus poate să slujască drept tip pentru toate rasele mongolice care au venit asupra Daciei și descrierea scenelor de cruzime infiorătoare pe care ei le făcură in Dacia drept icoană credincioasă a tuturor celor-lalte năvăliri mongole.

„Infățoșarea Tatarilor e ingrozitoare, cu mădularele scurte și trunchiurile mari, fața lată și pielea albă (?); obrajii lipsiți de peri și nările adînci, ochii mici și indepărtați unul de altul, desprețuesc hrana cu pîne, se nutresc din cărnuri atît proaspete cît și putrede, ear drept bĕutură amestecă lapte inchegat cu sînge de cal“ [1]). Cît despre izbînzile pe care acest cumplit neam de oameni le indeplini in Dacia, eată in ce colori sunt ele descrise de marturi oculari ai evenimentului și care une ori sunt atît de vii in cît lasă a pătrunde chiar frumuseți de stil prin barbara latinitate a veacului de mijloc.

„Căděau oamenii goniți de Tatari in dreapta și in stînga ca frunzele la vîntul de iarnă; cadavrele nenorociților acopereau drumurile, curgea sîngele in șiroae groase ca niște riuri și mînjiau pămîntul nefericitei patrii“ [2]). „Atîta era de deasă aruncarea săgeților in cît mai că acopereau cu umbră pe acei ce luptau, și săgețile ca lăcustele sau omidele lipite unele de altele sburau prin văzduh“ [3]). „Era o priveliște in-

[1]) *Archidiaconus Thomas*, Historia pontificorum Salonitarum c. XXXVIII in *Schwandtner*, Scriptores, vol. III. Comp. Amm. Marcell. XXXI. 2.

[2]) *Arh. Thomas*, c. XXXVII.

[3]) *Rogerius*, Miserabile Carmen, c. XXVIII in *Schwandtner*, vol. I.

grozitoare de a vedea in timpul nopței o cătime atît de mare de cadavre omenești, care zăceau imprăștiete ca lemnele sau ca pietrele ; dar această grozăvie deveni o scăpare pentru zilele de mai apoi. Mai mulți oameni ne indrăsnind să fugă in timpul zilei, se tăvăliau in sîngele celor morți și ascunzîndu-se intre cadavre, găseau ast fel cei vii lîngă cei morți scăpare și apărare“ [1]). „Pe cîmpii și pe drumuri zăceau corpurile multor morți, unele cu capetele tăete, altele sfășiete in bucăți, multe din ele arse in casele sau bisericele unde căutase adăpostire. Această nenorocire, această pedeapsă și grozăvie ținea cale de doue zile și tot pămîntul era coperit cu sînge. Și zăceau corpurile pe fața pămîntului ca turmele la păscut sau precum stau respăndite in cariere fărămăturile de piatră [2])“, și așa mai departe, file intregi pline de aceste tablouri unul mai infiorător de cît celalt și care de parte de a exagera spăimăntătoarea realitate erau in neputință a o reproduce.

O asemene năvălire căzind asupra poporațiunei daco-romane, deprinsă cu liniștea și apărarea de care se bucura sub oblăduirea romană, trebui să impingă pe oameni la fugă și anume, cum am arătat'o in mai multe rënduri, pe cei bogați afară din provincie, pe cei săraci in locurile tari, de care tocmai Dacia era așa de bogată. Nicăire in apusul Europei nu se vede ca poporația să fi fugit inaintea năvălirei. Din protivă moșiile și orașele Romanilor se umpleau pre zi ce merge tot mai mult cu poporație germană. In Dacia totul fu dărămat, pustiit ; nu rămase piatră peste peatră din frumoasele orașe a le Daciei și poporația lor umplu lumea sau munții.

In niște asemine condițiuni de viață create daco-romanilor, ar fi fost o adevărată minune ca să fi rămas in Dacia o terminologie geografică care să fi păstrat pînă astăzi numele

[1]) *Arh. Thomas*, c. XXXVII.
[2]) *Rogerius*, c. XXX.

vechilor orașe. Aceste fură prefăcute in cenușă și nu se mai ridicară; căci Romînii nu se puteau cobori *ca popor* din munții unde își adăposteau existența, de vreme ce barbarii roiau necontenit la poalele lor. Paralel cu această peire a orașelor romane, mai găsim dispărută incă și o altă parte, poate mai insemnată chiar a vieței lor, care ar fi trebuit să lovească tot atît de tare pe acei ce se miară de disparițiunea numelor de orașe, dar pe care, cu toate aceste, n'au bagat'o de loc in samă. Aceasta este viața de stat romană.

Daco-Romanii erau organizați in Dacia in provincie romană, precum erau organizați bună-oară locuitorii in Spania și Gallia. Pe cînd in aceste țeri tradițiunea statului roman, numele dregătorilor, limba oficială și alte elemente ale vieței organisate rămîn neatinse[1]), ele *dispar din Dacia până la cea de pe urmă rămășiță.* Nu există la poporul romîn nici un singur așezămînt politic care ar fi fost moștenit de la Romani; totul este la ei nou, totul imbracă forma slavonă sub a căria inriurire s'a inchegat earăși in Dacia viața de stat.

Fiind că această imprejurare are insemnătatea cea mai mare pentru intrebarea pe care o tratăm, v'om căuta să o dovedim prin cîte-va cuvinte:

Lăsând la o parte noțiunile de stat ce se țineau de centrul imperiului roman, precum acele de *senat, senator, patriciu, censor, consul, impărat,*—din care numai aceasta din urmă s'a pastrat in conștiința poporului, insă in haina mitică a basmului,—se trecem la analisa elementelor politice provinciale și anume la acele ce se constată a fi existat in provincia Dacia, pentru a vedea rămas-au vre una din ele incă in memoria poporului romîn?

Capul suprem al provinciei Dacia a fost in tot timpul stă-

[1]) D-l *Fustel de Coulanges,* Histoire des institutions de l'ancienne France, I, p. 481, spune: „La famille mérovingienne, devenue maitresse de la Gaule, ne songea pas à détruire les institutions politiques qu'elle y trouva établies. Elle prétendit au contraire,

pînirei romane *legatus Augusti* [1]), şi s'a găsit in inscripţiuni, numele a 38 de aceşti inalţi ocărmuitori, ast fel că numele şi ideia de legatus trebuia să fie intipărită in mintea fie cărui Daco-Roman. Tot atît de insemnaţi erau şi *procuratores Augusti*, insărcinaţi cu strîngerea contribuţiilor, care erau cîte unul pentru fie care din cele trei Dacii: Apulensis, Porolissensis şi Malvensis. Inscripţiunile ne au păstrat numele a 15 procuratori din care 8 in Porolisum şi 6 Apulum. Aceşti procuratores Augusti aveau şi ei sub dîn-

---

gouverner à la manière romaine et continuer l'empire. Si nous voulons nous faire une idée exacte de ces princes, il faut nous représenter des hommes qui parlent le latin, qui s'habillent à la romaine, qui s'amusent à écrire en latin, qui se plaisent surtout à siéger sur leur prétoire à la façon des empereurs et à y dicter des arrêts: En conservant le titre de rois des Franes ils y ajoutent volontiers les titres tout romains de *prince*, de *patricè* et d'homme *illustre*. Ils prenent les insignes imperieux, la couronne d'or, le trône d'or, le sceptre, la chlamide et la tunique de pourpre. Ils ont une cour qu'ils appellent comme les empereurs le palais sacré. On leur voit une suite de dignitaires et de courtisans qui s'appelent comtes, domestiques, chanceliers, référendaires, camériers. Tous ces noms sont romains; toutes ces dignités sont passées du palais des empereurs dans le palais des rois francs", p. 493: „Les rois mérovingiens, maîtres d'un tel pouvoir n'eurent pas à chercher des moyens nouveaux pour gouverner les hommes; ils usèrent de ceux dont l' empire romain s'était servi. Les empereurs avaient organisé une administration centrale et une administration provinciale; les rois francs gardèrent l'une et l'autre", p. 502: „Le seul impôt romain qui ait disparu est le chrisargyre. Le principal impot direct était, comme du temps de l'empire la contribution foncière. Non seulement elle continua d'être perçue commme au temps des empereurs; mais encore elle fût d'après les mêmes registres de répartition qui avaient été redigés par les fonctionnaires impériaux" etc. Pretutindene continuitatea cea mai deplină intre viaţa romană şi acea a statelor barbare. La Romini din contra o intrerumpere completă.

[1]) Legatus Augusti pro praetore trium Daciarum, era titlul seu deplin. Vezi asupra şirului şi numelui lor *Goos*, Untersuchungen über die Innerverhaeltnisse der traianischen Dakiens in Arhiv 1874, p. 139 ş. u.

şii mai mulţi alţi procuratori mai mici, însărcinaţi cu strîngerea unor dări speciale, precum : *procurator vigesimae hereditatum* (1135) [1]), *procurator a caducis*, averile fără stăpîn, moştenirile vacante (1622) *procurator vigesimae libertatum*, darea pe sclavii liberaţi (1135), *procurator aurariarum*, acel ce strîngea venitul minelor de aur (1312, 1313) şi alţii încă a căror caracter e mai greu de precisat. Aceşti agenţi fiscali, perceptori de dări, fiind necontenit in atingere cu publicul, trebuia ca numele pe cît şi fiinţa lor să fie foarte cunoscute poporaţiei din Dacia.

Ambele aceste dregătorii atît de populare şi de cunoscute au perit din amintirea poporului romîn. Dar dacă dregătoriile generale ale provinciei au dispărut, rămas-au cel puţin acele municipale, acele dregătorii mai apropiate de popor prin indeletnicirile lor? Nici atîta.

Centrul administrativ al municipiului sau coloniei romane era in oraşele Daciei ca şi in acele ale intregului imperiu *ordo decurionum* sau senatul municipal compus din un număr de *decuriones*, cum am zice astăzi consiliul comunal al oraşului. Acest consiliu, care delibera şi hotăria asupra afacerilor comune alegea din sinul seu patru barbaţi in municipii şi doi in colonii, *quattuorviri* şi *duumviri* din care unul *primus* era un soiu de primar, ear ceilalţi un fel de ajutoare, ce conduceau ocărmuirea zilnică a daraverilor comunale. Atît decurionii cît şi duumvirii sau quatuorvirii sunt pomeniţi in inscripţiuni de nenumărate ori, in cît se vede că numele lor era dintre acele care veneau mai des pe buzele Daco-Romanilor. Tot aşa de populari erau insă şi *defensores* sau *patroni* atît a le oraşelor cît şi a le colegiilor, nişte protegiuitori şi apărători influenţi ai intereselor acestora, care se intălnesc iarăşi la fie ce pas in monumentele epigrafice. Se mai găsesc in sfîrşit in Dacia şi alţi magistraţi atît comu-

[1]) Numerile sunt acele a le inscripţiunilor din C. I. L. III, pars. I

nali cît și provinciali precum: *curatores viarum* inspectori ai căilor publice, *quaestores* (casieri) *praetores urbani* și *peregrini*, *tribuni*, *triumviri „aeri argenti flando feriundo“* (1459), *triumviri capitales* (1455), *aediles*, *magistri cannabensium*, *praefecti collegiorum*, *pagi* (Aquensis), și alții mulții a căror nume au dispărut până la cel de pe urmă din mintea și limba poporului romîn.

Mai extra-ordinară poate părea imprejurarea că și cuvintele privitoare la orînduеala armatei a dispărut din graiul Romînilor. Armata romană se compunea din *legiuni*, *ale* și *cohorte*. Numai acest de pe urmă termin au ajuns până la noi sub forma de *curte*, inse nu in ințelesul de corp de armată ci numai cît in un altul pe care'l avea și la Romani, acel de ogradă (*Varo*, de re rustica). Militarii activi purtau numele de *milites gregarii*; cei eșiți din slujbă acel de *veterani*, cuvênt care in limba latină avea ințelesul special de soldat liberat din armată după implinirea slujbei. Aceasta fiind de 25 de ani, ințelegem că mai toți cei ce eșiau din armată erau inaintați in vrîstă. Acest cuvênt s'a și păstrat la Romîni in acel de *bătrîn*, care insamnă insă numai cît mare de ani, fără nici o amintire a slujbei militare. S'au păstrat acest cuvînt și intr'un alt ințeles anume la moșiile răzășești pentru a insemna un cîmp de pămînt neimpărțit la care au dreptul mai mulți simpartași. Așa se zice că cutare răzăși fac parte dintr'un *bătrîn*. Aice s'a păstrat amintirea asignațiunei de pămînt ce se dădea veteranului la eșirea sa din armată, lucru ce s'intîmplă și in Dacia de mai multe ori, precum ne o dovedesc mai multe diplome militare date veteranilor din Dacia după eșirea lor din slujbă [1]). Numai atîta insă ne a rămas din complexul no-

[1]) *Akner und Müller*, Röm. Inschr. in Dakien, 865: „Imperator Caesar divi Nervae filius—equitibus et peditibus qui militaverunt in *alis duabus et cohortibus decem* quae appellantur I civium Romanorum, et I Augusta Ituraeorum, etc.—et *sunt in Dacia* sub Decio Terentio Scauriano *quinis et vicenis pluribusve stipendiis*

ţiunei de veteran, din care tocmai înţelesul seu fundamental, elementul militar, a dispărut cu totul.

Pe lîngă capul armatei, care era de obiceiu legatul lui August, mai erau că ofiţeri inferiori: *praefecti*, *tribuni*, *centuriones*, *optiones*. Apoi deosebite grade mai mici, precum: *decuriones*, *frumentarii*, *duplarii*, *cornicularii*, *tesserarii*, *beneficiarii*, *vexilarii* etc. care toţi aceştia au dispărut pănă la unul din memoria poporului romîn. Tot aşa au dispărut şi numele dărilor romane precum *vigesima*, *tributum*, *portorium*.

Ce s'au făcut cu toate aceste noţiuni pe care fie care Daco-Roman trebuia să le aibă in mintea sa, care trebuia să se afle in fie care moment in gura poporului din Dacia? Alt respuns nu poate fi dat la această intrebare de cît că perzîndu-se noţiunile la care se referiau cuvintele aceste, cu timpul au trebuit să dispară şi ele. Se tăese rădăcina lor care le ţinea vii in conştiinţa poporului, şi trebuia deci să se usuce şi să se deslipească ca frunzele de pe un trunchiu mort.

Năvălirea barbarilor asupra Daciei avuse deci de efect de a stînge cu totul viaţa de stat roman, de a stărpi ori ce soiu de aşezăminte organizătoare şi de a arunca pe poporul daco-roman earăşi in starea primitivă in care se fac injghebările societăţilor. Daco-Romanii se duseră in munţi. Acolo reduşi iarăşi in cea mai mare parte la starea de păstori, ei recăzură din inalta şi complicata organisaţiune de stat romană in viaţa patriarchală, in care uitară, impreună cu toate noţiunile ce se refereau la viaţa organizată şi cuvintele ce le insemnau. Această dispariţiune atît de complectă a ideilor pri-

emeritis, dimissis honesta missione, quorum nomina subscripta sunt, ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et connubium cum uxoribus, quas tunc habuissent cum est civitas eis data, aut si qui caelibes essent, cum iis quas postea duxissent dumtaxat singuli singulis.“ *Idem*, 50: „Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius equitibus et peditibus qui militaverunt in *alis III* quae appellantur etc, et cohortibus X etc,—et *sunt in Dacia* sub Statio Prisco“.

vitoare la viața statului este cea mai vie dovadă că Romînii au trăit in munți un lung restimp din viforoasa perioadă a năvălirii, că deci ei părăsise orașele din cămpii că aceste s'au daramat și n'au fost reedificate și că impreună cu monumentele se ingropară sub ruine și numirile lor, pe care astăzi trebue să le demormêntăm precum facem și cu dărămăturile lor.

Eată deci esplicată pe deplin pricina lipsei de nume de cetăți din Dacia. Ea nu putea fi înțeleasă fără faptul paralel arătat de noi, dispariținea intregei vieți de stat a poporului roman.

Viața orășănească se desvoltă tot-deauna in paralel cu acea politică. Cît timp Romînii trăisă in munți ei fură lipsiți și de una și de alta. Cînd reincepură a injgheba viața organisată sub inriurirea Slavonilor, se intemeeră, și orașele noue, care in mare parte poartă numiri slavone.

Dar dacă numele de orașe sunt așa de puține, oare nu v'om putea noi intălni alte rămășiți de nume date de cei vechi unor elemente geografice naturale precum munții sau riurile?

Asupra munților observăm că Romînii ne-au lăsat in genere foarte puține științi. Muntele nu-i interesa pe ei, ba chiar îi respingea, și de sigur că Svițera cea astăzi atît de visitată era incunjurată cu mare ingrijire de Romani. Din toți munții Daciei nu găsim pomeniți in autorii vechi de cît numele generic al *Carpaților* care există și astăzi, dar care din causa intinderei lanțului lor pot tot atît de puțin ca și Dunărea [1]), să aducă o dovadă pentru stăruința Romînilor in

[1]) *D-l Hasdeu* deduce totuși din numele romîn al Danubiului, *Dunărea* un argument in favoarea continuității Romînilor in Dacia: Samonicus scriitor roman de după Traian spune că in limba tracă Danubius ar insemna *purtător de nori*. Albanejii numesc nourul *re* și purtător se exprimă in aceași limbă prin *dane*, *dene*; numele romîn *Dunăre*, n'ar fi deci de cît vechiul trac: *Dane-re*. A-

vechea Dacie. Carpații se mai numeau insă și *Caucasus* și o parte din ei purta numele, inrudit prin formă, de *Cogaeonum* sau *Cauca*. Poate că de la acest de pe urmă nume să se tragă numele de astăzi a piscului *Cocan* din județul Muscelul. [1]).

Alt fel stă lucrul cu riurile. Aceste erau cunoscute de cei vechi, care le intîlniau foarte des in drumul lor, ast-fel că au rămas mai multe amintiri despre ele in scrierile lor. Toate aceste nume, fiind de obărșie mai veche de cît Romanii, dovedesc pe de o parte, după cum am arătat'o mai sus, stăruința sub stăpînirea romană a națiunei dace, care le dăduse la inceput. Pe de alta insă ele existînd și astăzi, incercînd numai cît modificările schimbărilor limbistice operate in decursul veacurilor la poporul ce au locuit pe rîpile lor, trebue numai de cît să admitem o continuitate neintreruptă a acestei poporații, căci o schimbare deplină a elementului omenesc care venia in atingere cu aceste riuri, trebuia să aibă drept rezultat neapărat schimbarea a ceea ce aparține omului in ființa unui riu, numele seu. Acest fapt nu poate fi esplicat prin observația făcută in treacăt de d-l *Hunfalvy* că „riurile ar avea o viață indărătnică și s'ar transmite ușor de la un popor la altul“ [2]). Aiure d-sa mai adauge apoi că „numele Prutului și a Siretului erau necunoscute pe timpul Romanilor și puteau deci cu atîta mai puțin să fie transmise prin

---

ceastă veche insemnare a Dunării=purtătoare de nori a fost păstrată in zicătoarea poporană: *bată-te Dunărea*, și la Daci jurămîntul cel mai sacru se făcea cu solemnitatea bĕutului apei din Dunărea, in cît călcătorul jurămîntului era pedepsit prin *baterea Dunării*. Numele *Dunăre* insă nu poate fi de obărșie albaneză, de vreme ce nici odată Albanezii n'au locuit lăngă Dunărea. „Sau nu cum-va se va zice că Romînii plecînd peste Balcani sub Aurelian, vor fi dus cu dînșii numele dacic al Dunărei, pe care nu l'au mai uitat de atunci, ast-fel că tocmai peste 1000 de ani îl vor fi readus indărăt in Dacia!“ (Istoria Critică, p. 293).

[1]) *Hasdeu*, Ist. Crit. p. 282.

[2]) Ansprüche, p. 39.

coloniști romani (care după cum am vĕzut nici odata nu s'au aflat in asemene regiuni), sau prin stațiuni militare“ [1]). Siretiul și Prutul necunoscute pe timpul Romanilor, cînd sunt pomenite incă de Herodot! Și apoi pentru ce oare numele acestor riuri n'ar fi fost ele transmise posterității prin stațiuni militare, cînd tocmai intreitul val al lui Traian din Basarabia se intindea pe malurile lor?

Trebue apoi luat aminte că nu numai cursurile de apă de oare care insemnătate au păstrat vechiul lor nume; dar chiar cîte-va din cele cu totul mici, atît in volum cît și in lungime, niște părăe a căror maluri erau locuite de la izvor pănă la gura lor de aceași poporație, și a căror nume ar fi trebuit să se schimbe cu atît mai ușor că nu era nevoe de mari prefaceri etnice operate pe malurile lor, pentru a inlocui numirile lor prin altele aparținătoare noilor locuitori. Cum se poate insă ca Maghiarii și Slavii să fi cunoscut vechile numiri ale riurilor Daciei, dacă ele nu le-ar fi fost transmise prin o poporație de baștină, care le păstrase ca o moștenire strămoșască [2])?

Incepănd cu partea răsăriteană a Daciei, Moldova intălnim intăiu riul *Prut* a cărui nume este raportat pentru prima oară de Herodot sub forma grecească Πυρέτος. Forma contractată romînă care se intîlnește astăzi in gura poporului ce locuește pe malurile sale, *Prut*, se află amintită incă de Constantin Porphyrogenitul, 952, care numește acest curs de apă Βροῦτος [3]).

Indată după acest riu curge al doilea mare afluent al Du-

[1]) *Ibid*, p. 43.

[2]) *Tomaschek* Zeitschrift für Ö. G. 1872, p. 450: „Selbst dis wenigen Spurem der Nomenclatur lassen sich nur durch ein langes Fortbestehen einer autochtonen Bevölkerung ezklären. Haben sich in Moesien, der cinzigen Heimat der Rumaenen nach Rösler 's Ansicht, deren mehr erhalten? Nein!“.

[3]) *Herodot* IV, 48. *Const. Porphyr.* de adm. imp. Bonn. p. 171.

nării *Siretiul.* Ptolomeu îl numeşte Ἱεράσος; Ammianus, Gerasus si Const. Porphirogenitul îi dă chiar numele ce îl poartă şi astăzi Σέρετος [1]).

Numele unui afluent al Siretiului, *Buzeul*, ne au fost păstrat de cei vechi sub forma *Museus*, [2]) in care găsim in chip invers schimbarea lui *m* in *b* care se mai intîlneşte şi la numele Tibiscum.

Herodot ne a mai păstrat vechiul nume al Argeşului pe care 'l numeşte Ὀρδήσσος.

Un alt riu al Valachiei a cărui nume se regăseşte in isvoarele vechi este *Oltul.* Forma antică a numelui seu este Ἀλούτα, uşor de redus la acea pe care o posedă astăzi. Per-

---

[1]) *Ptolemeu* III, 8, *Const. Porhyr.* ibid. *Am. Marc.* XVII, 13. Herodot pomeneşte şi el fără indoială Siretiul sub numele de Τιαραντὸς; totuşi relaţia stabilită de el intre acest riu, Prutul, şi alte cursuri de apă aduc in incurcală arătările sale şi aruncă ast-fel nedumerirea asupra identificărei numelor date de el cu riurile de astăzi. El zice IV, 48: „ὁ μὲν πρώτος λεχθεὶς τῶν ποταμῶν (Πυρέτος) μέγας καὶ πρὸς ἡῶ ῥέων ἀνακαινοῦται τῷ Ἴστρῳ το ὕδωρ, ὁ δὲ δεύτερος λεχθεὶς Τιαραντός πρός ἑσπέρης τε μάλλων καὶ ἐλάσσων, ὁ δὲ δὴ Ἄραρος τε καὶ ὁ Νάπαρις καὶ ὁ Ὀρδήσσος διὰ μέσον τούτων ῥέοντες ἐκβάλλουσιν ἐς τὸν Ἴστρον.“ Dacă se inţeleg cuvintele διὰ μέσον τούτων ῥέοντες, curgînd printre dînsele, atunci Τιαραντός nu poate fi Siretiul, căci intre acest riu şi Prutul nu se varsă nici un alt curs de apă in Dunăre. Dacă insă se admite interpretarea d-lui *Hasdeu* (Ist. Crit. p. 183) care traduce această frasă prin his mediantibus=prin mijlocirea acestora, atunci ne poate părea destul de extraordinar ca Herodot fi cunoscut numele unor riuri mici, afluenţi ai Siretiului şi Prutului. Noi credem că Herodot era reu informat sau n'au pătruns bine raporturile ce i se făceau asupra idrografiei Sciţiei. Mai sigur in ele sunt *numirile.* Cît despre aşezarea geografică şi indreptarea riurilor se inţelege uşor cum el a putut să se inşele. Eată pentru ce noi credem că cu toate că arătările lui Herodot nu corespund de loc cu curgerea riurilor de astăzi, Τιαραντὸς este Siretiul şi Ὀρδήσσος Argeşul.

[2]) Acta S. Sabae Gothi citat de *Tomaschek*, Zeit. für Ö. G. 1872, p. 150.

derea însă a vocalii ου intre λ şi τ se efectuase încă de pe timpul Romanilor, de oare ce o inscripţiune dă acestui riu numele de *Alt*-inus [1]).

Jiul reproduce astăzi numai cît intăia silabă din numele seu cel vechiu: *Gil-pit* după cum ne a fost păstrat acesta de Geograful Ravenat şi Iornandes [2]).

Motrul, îşi trage numele seu de la vechiul oraş dac *Amutria*, care era probabil şi numele acelui riu. Oraşul dispărînd, a rămas numai riul cu numele seu cel vechiu. Staţiunea *Amutria* esto aratată pe tab. Peut. ca a doua după Drobetis (Turnu Severinului) şi riul Motru de astăzi curge nu departe de acest oraş spre nord-ost.

In sfîrşit dintre riurile Valachiei mai citäm pe *Lotrul*, riuleţ ce se varsă in dreapta Oltului, lîngă pasul Turnului roş, şi care'şi trage fără nici o indoială numele seu de la oraşul dac *Arutela*, care se află trecut pe Tab. Peut. ca a 9-a staţiune pe calea romană ce ducea de la Drobetis (Turnu-Severinului) prin pasul Turnului roş cătră Apulum (Karlsburg) şi distanţa destul de insemnată intre Motru (Amutria), a 2-a staţiune pe această cale, şi Lotrul (Arutela) lasă pe deplin lor pentru 7 staţiuni intermediare, mai ales dacă luăm in privire ca numerul total al staţiunilor intre Drobetis şi Apulum erau 15.

[1]) *Ptolomeu* III, 8. *Akner und Müller*, Römische Inscriften in Dakien, Anhang No. 28: quam Drusus pater alpibus bello patefactis derivavit, munit ab *Altino* usque ad flumen Danuvium. O altă inscripţiune aduce numele de *Alutum*. *Ibid* No. 17: ad Alutum flumen secus mont. Caucasus". (Carpaţii).

[2]) *Iornandes* XXII. *Geogr. Raven.* IV, 14. D-l *Hasdeu* Ist. Critică I. p. 283 combate apropierea aceasta pe temeiul că Iornandes ar inţelege sub *Gilpit* un riu al Transilvaniei. D-sa dovedeşte prin deducţiuni filologice că rădăcina acestui nume este *Sil*=riu, prototip tracic. D-sa apropie de acest nume doue alte riuri ale Olteniei *Jaleşul*=*Sal*=riu şi *Gilortul*=*Sil-ort* in care Ort=brav in limbile arice (Ortoman). Conclusiunea d-sale este identică cu a noastră că Jiul este un nume vechiu.

Transilvania care alcătuia centrul provinciei romane, păstrează şi ea un număr din numirile vechi a le riurilor sale. Toate arterele sale principale de apă sunt şi astăzi insemnate cu numiri antice şi cîte-va din cele mici infăţoşează şi ele aceaşi particularitate.

Riul cel mai mare al Transilvaniei şi cel mai mare dintre toate afluentele Danubiului, *Tisa*, purta in vechime un nume ce nu a suferit aproape nici o schimbare: *Tysia*, numit şi *Parthiscus* şi confundat une-ori de cei vechi cu Timeşul: *Tibisia*, *Tibiscus* [1]).

Printre tributarii cei mai insemnaţi ai Tisei găsim incepînd dinspre gurile ei: *Crişul* numit de cei vechi *Grisia* sau Grissia [2]); *Mureşul* numit incă de Herodot Μάρις, de cătră Strabo *Mariscus*, iar de cătră Geograful Ravenat *Marisia*; [3]) *Timeşul* a cărui nume la cei vechi, confundat cu acel al Tisei, se infăţoşază in forma sa cea mai obicinuită ca *Tibiscus*. [4]) *Samœşul* confluentul cel mai nordic al Tisei îşi regăseşte numele seu in o inscripţiune care pomeneşte riul *Samus*. [5])

Trei nume afară de aceste aparţin unor cursuri mici de apă: *Bĕrsava* aşa numită de la colonia *Bersovia* [6]); *Ompoiul* care 'şi trage numele de la oraşul *Ampelum* [7]) şi *Cerna*

---

[1]) *Plinius* H. N. IV, 12, 25; *Iornandes*, 5: Tisianus; 34: Tysia; *Am. Marcel.* XVII, 13: Parthiscus; *Geogr. Raven:* Tibisia; *Gruter*, Inscrip. 448, 3: Tibissus.

[2]) *Iornandes*, 22.

[3]) *Herodot*, IV, 48. *Strabo*, VII, 304.

[4]) Ptolomeu, III, 8: Τιβίσκος. Aceste nume toate se regăsesc in *Const. Porphyr.* Bonn. p. 194: „Ποταμὸς πρότος ὁ Τιμήσης, ποταμὸς δεύτερος ὁ Τούτης (?) ποταμὸς τρίτος ὁ Μορήσης, τέταεος ὁ Κρίσος καὶ πάλιν ἕτερος ποταμὸς ἡ Τίτζα."

[5]) *Akner und Müller* l. c. No. 763: „Valerius Valentinus subsignavit *Samum* cum regione trans vallum imperatore domino nostro Marco-Aurelio".

[6]) *Tab. Peut.* C. I. L. III, No. 247.

[7]) C. I. L. III No. 1293, 1308. D-l *Schwicker* in Ausland, 1877, admite numele unguresc de „*Ompoly*" drep cel originar şi apoi de

de la colonia romană *Zerna*, *Tierna* sau *Dierna* [1]). Acest nume nu poate sluji drept dovadă că Dacii ar fi fost Slavi, după cum vroesc Slaviştii; forma lui însă, ca acea a unui cuvînt din familia limbilor arice, apropiindu-se de limbele slave, el a luat cu timpul prin atingerea poporului romîn cu Slavonii, forma inrudită a limbei acestor din urmă.

Pentru a sfîrşi cu numele geografice rămase din perioada romană, mai amintim nişte denumiri care de şi nu sunt conţinute in izvoarele vechi, poartă totuş in sine insăşi dovada antichităţii lor. Aceste nume sunt de origine latină; dar cuvintele latine de la care sunt derivate au dispărut din limba obicinuită a poporului, rămănînd ele alipite numai cît ca nume proprii, fără înţeles, de nişte elemente geografice. Astfel sunt: *Vulcan*, numele pasului celui mai apusan ce conduce din Valachia in Transilvania şi a unui sat ce se află in apropierea acelui pas, care nume pe timpul Romanilor insemna una din zeităţile păgîne. Acuma acest cuvînt nu se mai află in graiul poporan. Dacă îl găsim alipit de nişte elemente geografice, această alipire trebue să dateze din perioada romană, căci nu este cu putinţă ca Romînii să'l fi dat pasului şi satului, in ipoteza unei intoarceri a lor de peste Dunărea, peste o mie de ani, de vreme ce, ne mai avîndu'l in limbă, n'aveau de unde să'l dee. Tot aşa e şi cu *Lapiştea*, numele unui munte pietros ce vine de la lapis, cuvînt ce de asemene au dispărut din limba poporului. Nu mai puţin şi cu numele *muntelui Crestianilor* care conţine cuvîntul creştin in formă mai apropiată de latineşte de cît acel comun, *creştin*, după legea numelor proprii care păstrează

---

aice argumentează in contra derivărei lui din Ampelum. Numele ung. este insă format din originarul romîn, *Ompoiu*, care după toate regulele limbei romîne, derivă din Ampelum. Comp. bellum= resboiu; allium=aiu, usturoiu.

[1]) *Digestae*, De censibus I § 8. *Tab. Peut. Ptolomeu*, III, 8.

mai trainic forma lor primitivă de cît acele ale graiului obicinuit.

Mai amintim in sfîrșit numele șoselei vechi romane care trece din Oltenia prin pasul Turnului roș și care se numește și astăzi in gura poporului: *Calea Traianului*; [1]) de asemene un șes pe care Ungurii îl numesc *Keresztes*, iar Romînii *Pratul lui Traian*. Aceste denumiri ar rămănea neesplicabile dacă nu am admite stăruința poporației daco-romane.

Romînii insă au păstrat nu numai numiri rămase de la cei vechi. Terminologia lor geografică mai infățoșază incă și altele pe care le au lăsat in țara lor popoarele barbare ce au năvălit peste dînsa și care nu s'ar putea afla la dînșii dacă ei n'ar fi locuit in Dacia pe timpul cînd aceste popoare s'au revărsat peste ea. Aceste nume rămase din noianul năvălirilor, samănă cu acele scoici petrificate ce se regăsesc astăzi in straturile pămîntului și din care geologii reinviază lumi. Ast-fel Goții au lăsat numele lor unui munte *Gotul* și unui riu ce izvorește din el: *părĕul Gotului* precum și unui sat, *Goteşti* [2]). Numele a trebuit să rămînă neschimbat după analogia lui *tot* din *totus*. Numele slav al *Ialomiței* este amintit ca esistând in țerile noastre incă de prin veacul al VII-lea. Ialomița este aceași ca Ialovița=Ialovca și Theophylact, scriitor bizantin mort la 640, o amintește in Valachia sub numele de Ἠλιόβαχία [3]). In Dobrogia există un mic părău, care poartă astăzi numele de *Peceneaga* [4]) și Cinna-

---

[1]) *Iung*, Die romanichen Landschaften des röm. Reiches, p. 379 nota 2. *Duruy*, Histoire des Romains IV, p. 256, nota 2. *De la Berge*, Essai sur le règne de Trajan, p. 49.

[2]) *Ignaz Lenk von Trauenfeld*, Siebenbürgens Geographischer Lexicon, Wien 1839, s. v.

[3]) *Theophylact*, Bonn. p. 257. Comp. Theophanus † 817, Bonn I, p. 423. Chronicon budense p. 329, o numește Iloncha sau Ilouchа.

[4]) Vezi Harta Romăniei publicată de Flemming la Glogau.

mus aminteşte că pe timpul lui existau in Valachia nişte munţi in care se retrăsese Peceneghii şi care se numeau Τέλου ὄρμον astăzi riul şi ţinutul *Teleormanului* [1]). De la Cumani a rămas asemene o mulţime de nume, precum: *Coman*, *Comana*, *Comarna*, *Comarnicul*, *Comăneşti*, etc. Cumanii insă se numeau şi *Uzi* şi au lăsat şi după acest nume al lor urme in munţii Carpaţi, unde găsim părăul *Uzului* şi părăul *Oituzului* [2]).

Nu se poate tăgădui că cele mai multe din oraşele Daciei precum şi o mare parte din sate, a fost intemeete de alte popoare de cît de Romîni şi anume in intăiul loc de Slavoni, in al doile de Maghiari şi de Nemţi. Esplicaţiunea acestui fapt reşede in imprejurarea de mai multe ori insemnată de noi că poporaţia daco-romană, care nu părăsi ţara, cautâ scăpare in munţi, unde găsi adăpostire in protiva intreprinderilor popoarelor nomade.

Eată pentru ce nu ar fi afară din cale de a nu găsi nici o urmă a poporaţiunei romîne in cîmpie, ceea ce nu se intîmplă; căci

---

[1]) *Tomaschek.* Zeitschr. für Ö. G. 1872, p. 149: „Ein Theil der östlichen Karpathen worin sich der Petsc henegische Hospodar Lazar zurükzog hiess Τέλου ὄρμον (Cinammus, Bonn. p. 196) und denselben türkischen Namen *Teleorman* führt der walachische district; die Stadt Iassy errinert au das einstige dasein der Petschenegenhorde *Iasy-huban* zwischen den Sarat und Burat". Cu acest prilej amintim că originea numelui *Iasilor* de la un pretins municipium Dacorum Iassiorum este o iscodire neintemeetă. Inscripţiunea ce a dat naştere acestei credinţi (*Akner und Müller* No. 157) pomeneşte un *praef. M. Dacorum Iassiorum.* Un „praefectus municipii" este ceva neobicinuit; e vorba de *praefectus militum dacorum Iassiorum*, adecă prefectul *militarilor Iasigi din cîmpia Tisei*, care nu au comun cu Iaşii de cît o asemănare a numelui.

[2]) Pentru diversele nume lăsate de Cumani, vezi *Frunzescu*, Dicţionar topografic al Romîniei, Bucureşti 1872 şi pentru Transilvania acel al lui Trauenfeld. Despre *Uzi* vezi *Cedrenus*, Bonn, II, p. 582: „τὸ τῶν Οὐζῶν ἔθνος=γένος δέ καὶ οὗτος Σκηθικὸν καὶ τῶν Πατσινακιτῶν εὐγενέστερον τε καὶ πολυπληθέστερον."

am descoperit cîte-va rămăşiţi de punturi locuite care au păstrat numirile cele vechi.

Există cu toate aceste un mare număr de sate care poartă nume de obărşie românească, şi la rîndul lor fură prefăcute de Maghiari şi Nemţi pentru a le da după limba lor. Asemene nume dovedesc deci că aceste sate datoresc intemeerea lor Romînilor şi că Maghiarii şi Nemţii sunt aşezaţi in ele la o dată posterioară.

Rösler, după sistemul lui de a aduce numai acele fapte care vin in sprijinul teoriei sale şi de a trece sub tăcere pe acele ce se improtivesc, susţine că „nu ar exista in Transilvania şi Banat nici un singur oraş sau sat de nume romînesc din obîrşie. Ast-fel *Alba Iulia* nu este decît traducerea maghiarului Fejervar sau a germanului Weissenburg, Vasarhely devine pe româneşte *Osorheiu*; Ujvar, *Uioara*; Somlyó, *Simleu*; Regen, *Regin*; Hatzag, *Haţeg*; Clausenburg, *Cluşiu*; Enyed, *Aiud*; Schässburg, *Seghişoara*; Lasló, *Lăsleu*; Holdvilág, *Holdgelag*; Udvarhely, *Odorheiu*; Kiralyhalma, *Crihultna*; Földvar, *Feldioara*; Szeplak, *Siplac*; Hahnenbach, *Hambac*, etc.“ [1]).

Alăturea cu imitarea formată de Romîni după numele ungureşti şi nemţeşti, să punem formaţiuni inverse in care elementul de obărşie românesc a suferit o potrivire către dialectele streine.

Romîn	*Maghiar*	*German*
Cărpiniş	Kerpenyes	—
Daia	Dalya	—
Rece	Recse	Rätsch
Topărcea	Toporcza	Tschapertsch
Galiş	Galyis	Galisch
Săcel (Săticel)	Szecsel	—
Tilişca	Teliska	Telischen
Valea	Valya	Vallendorf

[1]) Rom. Stud. p. 131.

Mândra	Mundra	—
Sărata	Serata	—
Buia	Bolya	Bell
Vladeni	Vledeny	Vladein
Reşinar	Reşinár	Reschinar
Porceşti	Porcsesd	Portscheschti
Cîmp. lui Neagu	Kampolnyak	—
Porumbak	Porumbák	Bornbach
Găunoasa	Kaynosza	—
Vulcan	Volkany	Wolkendorf
Rucăr	Rukur	Ruckendorf
Adrian	Adorian	—
Buzeu	Badsa	Bodsau [1]).
etc.	etc.	etc.

Se cunoaşte uşor că popoarele streine au imitat pe Romîni in formaţiunea acestor nume, de pe faptul că pe cînd unele din ele in limba romînă insamnă ceva, in limbele germane şi maghiare, ele perd cu totul o asemene insuşire. Aşa Rece, Carpiniş, Săcel (săticel=sat mic), Mândra, Reşinar, Porceşti etc. Altele au evident o formă românească care sună cu totul streiu in limbele celelalte, precum: Topărcea, Vlădeni, Buia; altele in sfîrşit au o obărşie veche, după cum am vĕzut-o mai sus: Buzeu, Vulcan, Rucăr.

Nu este tot-deauna uşor de a se adeveri care au fost limba originară ce au dat naştere numelui şi care din numiri nu sunt de cît imitaţiuni posterioare. Aşa spre exemplu cum s'ar putea spune care din cele trei numiri ale Pasului Turnului roş este cea originară?

Romîn.	*Maghiar.*	*German.*
Pasul Turnului roş,	Verestorny-Passus,	Rothenturmpass.

In unele cazuri insă putem determina succesiunea denumiri-

[1]) Pentru toate aceste nume şi altele ce vor mai veni in urmă consultă dicţionarul lui *Trauenfeld*, apoi *Bieltz*, Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens, Hermannstadt, 1857.

lor, anume atunci cînd imitarea cade in unul din cazurile de mai sus.

Există un exemplu clasic despre modul cum Ungurii au schimbat numirile vechi românești in altele ungurești, pe care acuma învățații lor le susțin cu tot deadinsul că ele ar fi cele mai vechi. Anume am vĕzut mai sus că numele riușorului *Cerna* este vechiu. Ungurii il numesc acuma *Egrüg* sau *Eger-ugy* in care *Eger* insamnă mesteacăn ear *ugy*=apă, părĕu. Eger-ugy insamnă deci părĕul mesteacănului sau părĕul negru, același înțeles ca și *Cerna*, nume slav adaptat la vechiul *Dierna* și care și el vra se zică *negru*. Este insă inviderat că numele *Cerna* este cel mai vechiu și că numele unguresc nu este de cît un soiu de transcripțiune posterioară [1]).

Eată la ce se reduc aserțiunile cele mai categorice ale lui *Rösler*, care cu toate numirile românești, care sar in ochi cu sutele la cea d'intăi privire aruncată pe o hartă, are curajul a susținea că nu s'ar afla in Transilvania și Banat nici o singură localitate cu nume de baștină românesc!

Ce e drept adese ori trebue multă luare aminte pentru a descoperi numirile românești sub haina lor germană sau maghiară, mai ales cînd sunt scrise cu ortografia particulară acestor doue limbi. Ast-fel un ochiu nedeprins ar putea ușor lua drept germane numiri ca aceste: Vladein, Bornbach, Bod-

---

[1]) D-l. *Hunfalvy*, Ansprüche, p. 106 recunoaște acest fapt, dar il esplică in felul d-sale: „Der slavische Name *Cerna* der von der früheren slavischen Bevölkerung herkam, wurde unter den ungrischen Besitzern zu *Eger—ugy* d. h. Erlenbach (Eger=Erle, Ugy=Waser, Bach); denn Erlenbach und Schvartzbach sind häufig identisch. *Nun erscheinen die Walachen, denen das slavische nicht fremd war, mit denen sich die etwaigen slavischen Ueberreste vereinigten, und die alte slavische Benennung wurde erneuert.* Auf diese Weise haben sich die slavischen Flussnamen auch neben den Ugrischen in Siebenbürgen durch die Walachen erhalten.“ Dacă insă Valachii au venit după Unguri, pentru ce ar fi imprumutat ei numele de la Slavi și nu de la Unguri?

sau, Ruckendorf, și drept maghiare următoarele: Volkany, Kerpenyes, Galys, Szescel.

Terminologia orașelor și satelor cu toate aceste nu poate aduce nici o lumină in chestiunea care ne ocupă, afară bine înțeles de numirile de obărșie veche pe care le am raportat mai sus. Toate numele maghiare, germane cît și cele românești mai noue nu pot dovedi altă-ceva de cît că cutare sau cutare localitate au fost intemeiată de cutare popor și de a arăta pănă la un punt succesiunea straturilor de poporație care au venit să se așeze unul după altul in acel loc. Nu se poate insă deduce din această imprejurare nici un argument pro sau contra intăităţii așezărei uneia din cele trei rase principale in țara insăși.

Pentru a găsi acest argument in nomenclatura țerei, un argument tot atît de puternic ca și acel ce decurge din numirile vechi, trebue să ne urcăm in partea cea inaltă a muntelui, să studiăm numirile pe care îl poartă scheletul țărei; căci după cum am arătat'o in mai multe rănduri, munții Carpați adăpostiră pe poporul romîn in contra pericolelor năvălirei. Acești munți care apărase adese-ori pe Daci contra atacurilor popoarelor vecine, deveniră incă odată scăparea locuitorilor țărei așternute la poalele lor, acuma insă pentru un restimp mult mai lung, in decursul căruia ei cercetară toate infundăturile, se suiră pe toate piscurile, se adăpară impreună cu turmele la toate șivoaele lor. Atunci căpătară Daco-Romanii o cunoștință așa dedeplină a muntelui; atunci dădură ei numiri pănă și la cele mai mici accidente ale tărămului, asemenea Sviților, care și ei adăpostise sub zăpezile munților, libertatea și neatîrnarea lor. Un popor nu locuește nici odată de bună voie, muntele unde viața este in tot-deauna mai grea; numai silit vine să 'i ceară ocrotire pentru păstrarea existenței sale.

Cu toate aceste un scriitor neamț, citat și aprobat de *Rös-*

ler, observă despre Romînii care locuesc munţii Biharului (intre Transilvania şi Ungaria): „că s'ar găsi cu greu in munţii Alpi un ţăran care să nu cunoască numirile munţilor, văilor, rîpilor; in Bihar aveam tot deauna de luptat cu neştiinţa călăuzilor, chiar cînd acestia erau păstori care vin in fie-care an la păşunele din aceşti munţi. Această neştiinţă este fără indoială productul nepăsărei pentru propria lor patrie şi arată prin urmare lipsa unui sentiment naţional. Locuitorul Alpilor nu se mai oboseşte a lăuda frumuseţa cîmpeniilor sale; el nu mai incetează in esplicări şi enumerări a tuturor numirilor. Nici o urmă a unei asemenea insuşiri nu se intălneşte in Bihar; nepăsător şi fără interes, cunoscînd de abia piscurile cele mai apropiate, deplin neştiutor de tot ce se află la oare care indepărtare, călăuzul merge pe lîngă tine, ne avĕnd simţ de cît pentru butelcă". Din acest loc a d-lui *Schmidl* deduce *Rösler* argumentul următor: „Oare astfel s'ar arăta Valachul cînd el s'ar simţi ca vechiul cetăţan al acestui pămînt, cînd acesta nu i'ar fi intr'adevĕr o patrie nouă şi incă nu pe deplin cunoscută?" [1]).

Atît călătorul cît şi istoricul uită un fapt foarte firesc, că nici odată omul de munte nu apreţueşte frumuseţa ţărei pe care o are necontenit sub ochii sei, şi că inflacărarea de care par cuprinşi călăuzii sviţerani trebue pusă in socoteala interesului lor profesional, cea ce nu poate avea loc in Bihar, care fiind foarte rar visitat, profesiunea de călăuz este cu totul necunoscută şi prin urmare şi insuşirile acele care o deosebesc. Cît despre observaţia că Romînii n'ar avea simţ de cît pentru butelcă, nu ne miară atîta facerea ei de călĕtor, cît aprobarea ei de istoric.

Să cercetăm mai cu deamăruntul nomenclatura muntelui

---

[1]) *Adolph Schmidl*, Das Bihargebirge in *Rösler* Rom. Stud. p. 142.

in ţerile locuite de Romîni, incepînd cu Transilvania, ţară incunjurată mai din toate părţile cu munţi care ajung mai pretutindene la mari inălţimi şi care inchid intre ei un podiş, el insuş indestul de inalt.

Plecînd de la marginea apusană sudică a ţerei, de la hotarele Banatului găsim muntele cel mai inalt purtând numele de *Vĕrful Pietrei* [1]) in jurul căruia se adună piscurile următoare de a doua mînă: *Măgura, Muntele mic, Poiana Nedjei, Dealul negru, Scărişoara, Nedja, Dealul galben, Nevoiul, Dealul părăelor.* Riuleţele şi torentele care udă aceste dealuri poartă numirile: *Bistra Morului, Lăpuşnicul, Feneşul, Riul alb, Hidegul.*

Afară de Feneşul (pe ungureşte strălucitor) şi Hidegul (pe ung. rece) toate numele acestei regiuni sunt româneşti; cîteva din ele slavone.

Basenul Jiului superior, riu ce isvoreşte din Transilvania, cuprinde următoarele nume de munţi şi cursuri de apă. Piscuri inalte: *Rătezatul, Lancicul, Vărful la boi, Sigleul mare, Straja.* Piscuri mai mici: *Vĕrful Radeş, Vĕrful Sekerilor, Dealul Slavei, Birlogelul, Iaragul, Tulişa, Zanoga, Dealul pisculuĭ, Nedja Boresculuĭ, Gidomanul, Godianul, Stîna, Frumoasa, Dealul Arcanului, D. Pleşului, D. Piua, D. Muncelul, D. Sărătura.* Ape: *Izvorul la Cute, Valea mare, V. Lazarului, Părăul negru, Zanoga, Părăul Prislopului, V. Bilagului, V. Bradei, Tulişa, Mirliasa, Scoruşa, Braja, Crivadia, Aninoasa.*

Toate numirile acestei regiuni sunt romîne sau slavone, afara poate de *Sigleul.* Numai cît in partea şesului spre nord, se intîlnesc cîte-va părăe cu numiri ungureşti.

Regiunea ce se intinde intre Jiu şi Olt este percursă de puternicul lanţ al *Paringului* a cărui piscuri mai inalte sunt:

[1]) Toate aceste denumiri a fost luate din harta statului major austriac. Compară dicţionarul lui *Trauenfeld* şi Geografia lui *Bieltz.*

Capra, *Curşa*, *Cindrelul*, *Piatra albă*, *Voinagul*, *Reşinăul*, *Tihăul*, *Presbea*, eară din cele mai joase, toate cu numiri românești, insemnăm: *Muncelul*, *Secul*, *Păpuşa*, *Dealul Urdei*, *Ciobanul*, *Tatarca*, *Robul*, *Serbotele*, *Frumoasa*, *Oasa*, *Ostiagul*, *Vîrful rece*, *Tîrnova*, *Nedelcul*, *Găncioara*, *D. Zimbrului*, *Moldovişul*, *Plaiul Drăgănesei*, *Pietrosul*, *Gorganul*. Dintre riuri earăşi sunt cele mai multe cu numiri romîne, cîte-va slavone, ear maghiare sau germane nu se găseşte nici unul: *Valea Şipotului*, *V. Sidului*, *Riul boalei*, *Stirniasa*, *Fetiţa*, *Voevodul*, *Izvorul Bulului*, *Iz. Caparinului*, *Iz. Kozicanului*, *Iz. Baruşului*, *Iz. Balindru*, *Iz. Furnica*, *Sadul*, *Sadurelul*, *Lotrioara*, *Riul Vadului*, *Iz. Floarei*.

Această lipsă de nume ungurești sau germane este cu atîta mai insemnată de cît la poalele Pairingului spre nord se găseşte poporaţiune maghiară şi germană, şi multe din satele şesului poartă numiri streine. Elementele naturale insă sunt numite chiar in apropierea satelor maghiare şi germane, cu numiri românești. Ast-fel lîngă oraşul *Mühlbach*, pe ungureşte *Sebeş*, intîlnim dealurile numite *Vlaicu* şi *Vĕrful Pleşei*.

Spre răsărit de Olt pănă in drepturile Braşovului, oraş aşezat in un şes ce intră adînc in munte şi care samănă a despărţi lanţul meridional al Carpaţilor de acel ce s'intinde la răsăritul ţărei, se ridică munţii *Făgăraşului* a cărora piscuri mai inalte se chiamă: *Clăbucetul*, *Surul*, *Negoiul*, *Buteanul*, *Văcarea*, *Budislavul*, *Racoviţanul*, *Păpuşa*, *Copăul*, *Osticul*, *Boldoviştea*, *Comarnicul*, *Masgava*, *Vĕrful Craiului*, *Boiţa*. Pentru munţii mai puţin ridicaţi, toţi cu numiri românești (cîte-va slavone) citĕm: *Grohoţişul*, *Pleaşa*, *Măgura*, *Olanul*, *Morméntul*, *Calugăra*, *Zanoga*, *Gănsanii*, *Foişoara*, *Ciocanul*, *Suza*, *Pretina*, *Căpăţina*. *Cremenea*, *Boldana*, *Prislopul*, *Leota*, *Săcătura*, *Grinţa*, *Pietricica*, *Crăpătura*. Dintre părăe vom enumera: *Butul*, *Topologul*, *Arpaşul*, *Bărsa fierului*, *Bîrsa lui Bucur*, *Bîrsa Groşetului*.

Dintre aceste nume vĕrful Craiului se numeşte pe nem-

țește: *Königstein*; dar este inviderat că numele german nu este de cît o traducere a celui romînesc, intru cît el este cu totul isolat, pe cînd toate celelalte piscuri sunt numite chiar de Germani cu numele lor românești. De asemene și cu *Bîrsa* numită pe nemțește: *Burzenfluss* și care poartă in primele documente ale Transilvaniei, numele de Borza, dînd numele seu ținutului prin care curge terra Borza. Observăm aice că numele acestui riu există și in munte, incunjurat acolo exclusiv de numiri romînești, unde fie care din cele trei ramuri, care intrunite dau naștere *Bîrsei*, poartă pe lîngă numele generic de Bîrsa și un determinativ curat românesc. Este deci mai firesc lucru de a admite că numele dat riului de Romîni in munte s'a coborit in vale, unde a fost adoptat de Germanii așezați acolo, de cît că el să fi luat naștere in cîmp din gura Germanilor și apoi să se fi urcat la munte intre Romîni.

Intre țara Bîrsei și riul Buzeu se intilnesc următoarele piscuri inalte: *Bucecea*, *Crestianul mare*, *Grohotișul*, *Tătarul*, *Ciucaș*. Afară de acest din urmă, care poartă un nume unguresc (=știucă), pentru că este aproape de ținutul Secuilor, toți ceilalți sunt românești, cea ce se observă și la piscurile secundare: *Hobota*, *Poiana creață*, *Strunga*, *Obărșia*, *Piatra mare*, *Crucărul*, *Căpățina porcului*, *Clăbucetul*, *Roșa*, *Kisiga*, *Musița*, *Vĕrful Turcului*, *Rușca*, *Dobromira*, *Boița*. Riuletele principale din acești munți sunt: *Azuga*, *Doftana*, *Valea lui Balan*, *Buzeul*. Numai cît in cîmpii din imprejurimile Brașovului intîlnim părăe cu nume germane, precum: *Weiden*, *Enrich*.

De la rîul Buzeului inainte, Carpații, care se intinsese spre răsărit, apucă de odată inspre nord, formînd un arc de cerc aproape de o deplină regularitate, a căruia convexitate este intoarsă cătră Marea neagră. Oltul care își are izvorul mai la nord, scaldă picioarele acestui lanț și pe ingusta lui vale, a-

dese ori până adînc in fundul munților, locuește o rasă particulară de Unguri, Secuii. [1]) Această poporațiune ungurească fiind destul de compactă izbuti a desnaționaliza ea pe Romîni, lucru ce mai nicăire aiure nu se intămplâ; de aceia se nimerește adese-ori de a intîlni in scaunele secuești sate intregi de Romîni care și-au uitat cu totul limba lor și vorbesc ungurește; cănd inse 'i intrebi ce sunt ei? îți respund că Vlahi adecă Romîni. Se va înțelege deci ușor cum se face de terminologia muntelui in această parte a Transilvaniei s'a maghiarisat și ea, și că un mare număr de piscuri, și de părăe, care purtau fără indoială in vremile vechi numiri românești, sunt desemnate astăzi cu termini ungurești. Totuși chiar in această regiune se găsește maghiarisată mai cu deosebire partea cea mai apropiată de vale, pe cănd partea cea mai centrală a pastrat in mare parte incă terminologia românească

Așa intre Buzeu și Oituz găsim pe coastelele ce se prăvălesc înspre Olt piscurile următoare cu numiri ungurești: *Ianovanyoshavas*, *Büdöskut*, *Iakobhavas* și multe altele; de asemene și rîuri care poartă numiri ca: *Zagon*, *Szipkes*, *Martonos* etc. Mai adănc in munte spre granița Moldovei găsim numiri de obărșie romînă precum: *Penteleu*, *Mușata*, *Gherghiul*, *Voidreșelul*, *Ruskelul*, *Culmea Cozii*, *Măgura Caşinului*. Căt despre riuri afară de *Buzeu* și *Olt* a căror nume antic s'a stabilit mai sus, intîlnim pe lîngă multe numiri ungurești și următoarele romîne: *Bisca*, *Herțaga*, *Ghiurca*, *Tihuza*, *Lipșa*, *Cosa*, *Caşinul*. Dar se găsesc urme de numiri românești chiar in partea magiarisată a țerei, cel mai sigur semn că numirile ungurești s'au suprapus celor romîne și le-au inlocuit. Ast-fel găsim intre piscurile inalte ale acestei regiuni: *Kovasnaipilis*, maghiarisare evidentă a numelui romîno-slavon de *Vîrful Covasnei*.

[1]) Asupra orignei lor, vezi mai sus p. 103.

Cu cît ne urcam cătră izvoarele Oltului cu atîta se inmulțesc numirile ungurești și restrăng mai adănc în munte pe cele românești. Ba in dreptul județului Bacăului ele trec chiar și in munții Moldovei. Ast-fel intre Oituz și Trotuș găsim piscurile inalte: *Szollöshegy*, *Büdöshegy*, *Nagysandor*, acest de pe urmă numit și de Romîni după numele unguresc: *Șandrul mare*. Și aice insă intîlnim numiri românești ascunse in vestminte ungurești, care arată că aceste sunt mai vechi; ast-fel găsim muntele și rîul *Tatros*, care nu este altă ceva de cât *Trotușul* (pe slavonește repede) și *Györgei Szeg*, românescul *Gherghiul*.

Intre Trotuș și Bistrița se găsește aceiași repartiție a numelor romîne și ungurești. Cătră Transîlvania: *Nagy Hagymas*, *Fekete Hagymas*, *Mezöhavas*, *Hoshavas* (pe românește: *Hoșhăușul) Ciudomir*; cătră granița Moldovei din protivă *Lăpoșul*. Rîurile care se scurg inspre Olt poartă cele mai multe numiri ungurești; acele care se cobor in Moldova, nume slave sau românești: *Domuk*, *Corbul*; *Bicazul* poartă un nume unguresc.

Țara locuită de fărămătura națiunei ungurești, Secuii, se sfîrșește lîngă rîul Bistrița, pe rîpa dreaptă a căreia se găsesc incă munți care se numesc: *Bükhavas*, *Koszreshavas Mezövesz*, *Oros Bük*. Pe malul nordic al rîului incep earăși a predomni numirile romîne. Pănă la Dorna se găsesc piscurile inalte: *Dealul negru*, *Izvorul Alimanului*, *Petrosul*, *Străinioara* și printre înălțimele mai mici: *Priporul Condrei*, *Poeana Stampei*, *Bucșoara*, *Dealul Lokureilor*, *Peatra Dornii*, *Pietrile roșii*, *Dealul lat*, *Glodul*, *Tihul*, *Cica*, *Leorda*. Pe ici colo inse căte un nume format din ungurește: *Dealul Mogoșului* (ung. *mogoș* inalt). Ca părăe v'om cita; *Tîha*, *Tihuța*, *Sărișorul*, *Drăgoioasa*, *Grințieșul*.

Purcegănd de la Dorna lanțul Carpaților ie o indreptare apusană, inchizînd Transilvania din partea Nordului și intin-

zind ramificările sale in muntosul ținut mărginaș al Maramureșului. Numele tuturor munților, mari și mici, fără nici o escepție, sunt de obărșie romînă. Intre piscurile inalte vom cita: *Muncelul, Bălăsineasa, Ineul, Vîrful omului, Suhărzelul, Gogoșa, Țibleșul, Gutinul.* Intre cele mai mici enumerăm: *Dealul Brezii, Vîrful Lazului, Măgura Cataramei; V. lui Dan, Poeana bătrînă, Obîrșia Rebrii, Brusturul, Ciarcănul, Prislopul, Plescuța, Borșa, V. roș, Incuța, Cărlibaba Rodna, Rabla, Bîrla, Scorița, Secul.* Dintre părăie vom aminti: *Strimba, Șuța, Rebra, Ilva, Teșna, Kerzul Runcul, Mara, Slatina, Blasa.* Căteva părăie care se cobor in vale poartă nume ungurești: *Szaszar, Kapolnac.*

Din partea apusană Transilvania înfățoșază de asemene niște lanțuri de munți destul de ridicați, cu toate că nu sunt așa de nestrăbătuți ca acei care o inchid dinspre cele-l-alte puncte cardinale. Lanțul principal dintre Criș și Mureș numit lanțul *Vlăghiesei* și a *Biharului*, arată pretutindene nume românești, amestecate ca de obiceiu, cu căteva numiri slavone. Ast-fel insemnăm piscurile: *Osliava, Vărvora, Muncelul, Măgura Priei, Căciulata, Meseșul, Calota, Răticelul, Bogdanul, Chelcelul, Baratcul, Gorgoșata, Sigăul, Cărbunarul, Corabia, Piatra lui Arad, Rotunda, Găina, Dealul știubeiului, Dial. ciocului, Vulcanul, Bălămireasa, Negrileasa, Dîmbul, Detunata* și altele nenumărate. Cât despre cursurile de apă ne vom mărgini a cita următoarele: *Iada, Calota, Bisca, Sameșul* (vechiul Samus) *Sicul, Micul.*

Părăsind Transilvania și pătrunzind in Ungaria proprie, găsim că munții acestei țeri ce se află in dreapta Tisei inferioare, in Banat, poartă cu toții numiri românești. Ast-fel intîlnim in această regiune piscurile următoare: *Culmea Ferii, Cul. Bobului, Cracul roș, Peatra Nedei, Gesna, Cuca, Semenicul, Vîrful Socului, V. Brunișorului, V. Nemanului, Cucuioara, Coprivul, Ciclovaciul, Galșul, Omesnicul, Tilva Fra-*

sinului, *Moşul*, *Pregeta*, *Sviniacea*, *Iuvernata*, *Belcovetul*, *Bregletele*, *Moldovica*, *Balonul*, *Teul inalt*, *Domanul*, *Habitul*, *Plestra*, *Pleava*, *Cununa*, *Solonul*, *Ponorul*, *Stupariul*, *Doclina*, *Glava*. Numai căteva dealuri mai mici de pe poalele lanţului, poartă nume ungureşti. Tot aşa cu riurile.

In Maramureş găsim lanţurile *Lăstagului*, a *Călimanului*, a *Viforlatului*, a *Rodnei*, cu piscurile: *Ţibleşul*, *Heniul*, *Mamaiul*, *Ineul*, *Biscaia*, *Călimanul*, *Ouşorul*, *Iza*, *Suhărzelul*, *Galiţii*, *Vĕrfureasa*, *Rebra*, *Cărlibaba*, *Virăul*, *Saiul*, *Ciribucul*. Dintre riuri v'om cita: *Iza*, *Apa*, *Cisla*, *Trişca*, *Şiopărca*, *Lapişţea*, *Tărăţcăuţul*, *Agul mare*, *Vizăul*. Acest de pe urmă păreu nu'şi trage numele de la ungurescul *viz*=apă ci de la Slavonul *viză*, un soiu de peşte.

V'om cerceta şi Carpaţii moldoveneşti, nu in privirea numelor ungureşti, care lipsesc aproape cu totul, dar pentru a demonstra că proporţiunea de numiri slavone este departe de a fi aşa de puternică după cum se admite de obiceiu. Eată numele piscurilor de căpitenie: *Clăbucul*, *Runcul*, *Nemira* (u), *Obrăjescul* (s), *Lapoşul Micruşul*, *Şolintoroiul*, *Dermoxa*, *Aldamaşul* (u), *Ghimeşul*, (u), *Toroglejul*, *Ţibleşul*, *Păltinişul*, *Drăgoina* (s), *Călimanul*. *Buccinişul*, *Rarul*, *Ciumerna*, *Clătita* (s), *Bunăul*, *Lăcăuţul*, *Butucii* (s), *Gorul* (s), *Hărtanul*, *Rarĕul*, *Tarniţele* (s), *Grebenii* (s), *Clifele*, *Căraboiul*, *Bărnarul* (s), *Găboaia*, *Verdele*, *Grinţieşul*, *Budacul*, *Creştişorul*, *Dobreanul* (s), *Măgura* (s), *Strimba*, *Tisarul*, *Geamalăul*, *Ciahlăul*, *Cărpinişul*, *Stănişoara* (s). Să amintim şi cele mai insemnate din nenumăratele păraie care se coboară pe coastele lor: *Lipşa*, *Cernica* (s), *Păscariul*, *Slănicul* (s), *Cacăcăeşul* (u), *Nemira* (u), *Bărzăuţii*, *Ciobanaşul*, *Cărunta*, *Sulţa*, *Aghipioasa*, *Cioghieşul*, *Tîrhoaşul* (u), *Bolohănuşul*, *Anţa* (s), *Ticoşul* (u), *Pisirigul*, *Frăntura*, *Cencera*, *Pănticul*, *Voina* (s), *Şuşiţa*, *Tişiţa* (s), *Suha* (s), *Frumosul*, *Dreptul*, *Largul*, *Galul*, *Haita*, *Scafa*, *Serisciorul*, *Valea arsă*, *Pă-*

acele ce au intipărit (şi aceasta numai in parte) individualitatea lor, văilor şi cîmpului?!

Pentru a esplica această anomalie ar trebui admis că Romînii venind in Dacia, nu găsiră cîmpia potrivită pentru trebuinţele lor şi urcară muntele unde 'şi aşazară locuinţa lor obicinuită, şi chiar s'ar putea găsi şi un temeiu pentru o asemene presupunere in imprejurarea că Romînii ar fi fost, atunci cînd veniră de peste Dunăre, un popor de păstori. Dar mai intăiu păstorii nu stau pe munte de cît in timpul verei; ei îl părăsesc earna, cînd ar deveni primejdios pentru turmele lor. Chiar astăzi se vĕd păstorii transilvaneni căutînd o adăpostire contra greutăţilor ernei din Carpaţi, in cîmpiile de dincolo de Dunăre. Muntele nu poate fi o aşezare statornică pentru păstori de cît atunci cînd nu pot face alt-fel. Apoi noi găsim pe Romîni apărînd in cîmpie tocmai la inceputul veacului al XIII-le, pe timpul chiar cînd ei trebuia să fi venit in Dacia de peste Dunărea, şi numĕrul lor creşte necontenit pănă ce ei ajung a alcătui state. Cum insă să se esplice această arătare a Romînilor in cîmpie, dacă in acelaşi timp trebue ca ei să fi implut muntele cu poporul lor?

Cînd un popor ocupă o ţară, el incepe prin a da nume elementelor naturei incunjurătoare; munţii, riurile, pădurile văile şi alte formaţiuni a le pămîntului sunt primile lucruri pe care le individualizază. Ast-fel se orientează el in ţara lui dacă este autochton, sau in cea streină dacă este imigrat. Viaţa vagabondă nu incetează de odată pentru a se schimba in o viaţă aşezată. Poporul deci ie posesiune de ţara lui mai intăiu intr'un chip generic, inainte de a o ocupa cu deamăruntul, de a o impărţi in părticele, de a stabili in ea proprietatea individuală, care este de obiceiu contimpurană cu intemeerea oraşelor şi a satelor. Ast-fel pentru esemplu găsim pe Unguri incă lung timp după ocuparea Panoniei, ducînd o viaţă prădătoare şi nestatornică. In tot

timpul cît ține viața nomadă locuința poporului este carul și cortul mișcător. Nu pot să se rîdice orașe și sate și deci nici numiri particulare pentru niște asemenea. Țara cu toate aceste este percursă in toate sensurile; fie care element, mai intăi cele principale, mai tîrziu și cele de a doua mînă, primesc numiri deosebite. Ast-fel poporul pune stăpînire intelectuală pe țara sa, prin botezul pe care 'l dă tuturor elementelor sale firești. Cum și ar putea cine-va măcar inchipui că Ungurii și cu Nemții așezîndu-se in o țară cu totul pustie, să nu fi dat ei numele inalților sei munți care le inchideau orizonul, riurilor sale celor mari cu cursul lung și cotit, și să aștepte se vină Romînii care să îi învețe pe dînșii cum să le numească? Ar fi deci după firea lucrurilor că, dacă Ungurii și Nemții ar fi fost cei d'intăi locuitori ai Daciei, să se găsască măcar numele celor mai insemnați munți și celor mai mari ape de obîrșie unguréască sau germană Le găsim din protivă românești sau dace. Ce trebue oare dedus din o asemene imprejurare dacă nu conclusiunea că atunci cînd năvălitorii ocupară Dacia, ei nu mai aveau nevoe să numească munții și riurile, căci aceste nume existau acum in gura poporului care stătuse inaintea lor pe acest colț de pămînt, și pe care nume ei nu făcură decît să le reproducă. Poporațiunea cea nouă care se așăzâ in cîmpie dădu numiri noue creațiunilor sale, orașelor și satelor pe care le ridică din toate părțile. Dar Romînii coborîndu-se și ei din munții lor, parte se așezară in localitățile intemeete de străini, parte ridicară ei singuri asemene așezări. Fie-care popor dădea cuibului intemeiat de dînsul, un nume luat din limba sa și acest nume era apoi schimbat, adese-ori schimosit de popoarele ce se așezau in urmă in el. Ast-fel luă naștere acea terminologie trilimbică a țerilor romîne de sub domnia unguréscă care astăzi in multe cazuri este nedescurcabilă.

Noii veniți se așezau insă de obiceiu in cămpii, pe cînd

muntele rămînea reservat cu deosebire Romînilor, care 'l locuiesc chiar şi astăzi. Acesta trebuia deci să păstreze mai multe urme a poporului pe care 'l adăpostea; de aceea întâlnim in munte aşa de multe nume româneşti. In deobşte se poate observa o regulă destul de statornică in impărţirea numirilor geografice; anume munţii cei inalţi şi riurile cele mari poartă mai toate nume româneşti; piscurile secundare precum şi apele de a doua mînă, sunt de asemene in mare parte româneşti. Munţii şi apele nu poartă numiri ungureşti de cît in apropierea cîmpului, sau, din cause particulare, in ţinuturile locuite de Secui. Oraşele poartă in cea mai mare parte nume streine; satele sunt aproape pe jumătate cu nume româneşti, pe jumătate cu nume streine. Cât despre numele slavone, ele sunt amestecate mai de aproape cu acele româneşti. Câte-va piscuri inalte, multe mai mici şi numeroase riuri de a doua mână poartă numiri slavone.

Această legătură mai intimă intre numele româneşti şi acele slavone s'ar esplica in chipul cel mai firesc admiţând că vechiul popor al Sarmaţilor care locuia Dacia şi era de obârşie slavonă, se retrăsese in munţi inaintea cucerirei romane, unde 'l urmă in curând poporaţia romană insăşi, in timpul năvălirilor. Ast-fel elementul slavon s'ar fi contopit in sinul naţionalităţei noastre chiar de la prima sa inchegare ca popor şi venirea Slavonilor in veacul al V-le, ar fi dat numai cît noue puteri unei inriuriri care se afla chiar la rădăcina naţionalităţei noastre. [1])

---

[1]) Că Sarmaţii ocupau munţii Transilvaniei, vezi: *Ammianus Marcelinus XXXI*, 4 :„ Atanaricus paria pertimescens abscessit ad Caucalandensem locum altitudine silvarum inacessum et montium cum suis omnibus declinavit, *Sarmatis inde extrusis*". Mai mulţi autori vechi pomenesc pe Sarmaţi intre cei dintăi năvălitori in Dacia. *Spartian*, Hadrian 5. „Sarmatae bellum inferebant". *Dio Cassius*, *LXXII*, 15, numeşte pe Commod „Sarmaticul". *Herodian*, *VII 2* dă acelaş titlu lui Maximian.

O de pe urmă observaţie la care ne impinge studiul nomenclaturei. Slavii care au dat un adaos aşa de insemnat de numiri ţărilor locuite de Români, au dispărut cu totul, fiind absorbiţi mai cu samă de elementul românesc şi introducând in poporul lor acea puternică dosă de elementul slavon care'i dă caracterul sĕu deosebit de fraţii sei din apusul Europei. Acest fapt se dovedeşte cu deosebire prin imprejurarea cu totul insemnată că *pretutindenea numirile date de Slavoni tuturor elementelor geografice, omeneşti pe căt şi naturale, s'au păstrat in tot-deauna in gura poporului romîn*, pe cînd Maghiarii şi Nemţii intrebuinţază numiri deosebite pentru aceleaşi elemente. Ast-fel găsim că Romînii au pastrat numirile următoare slavone, alăturea cu acele date de Maghiari sau Germani:

Romîn (Slavon)	*Maghiar*	*German*
Belgrad	Karoli Fejervar	Karlsburg
Ocna	Vizakna	Salzburg
Bran	Törczvar	Törzburg
Cetatea de Baltă	Küküllörvar	Kokelburg
Săbeniţa	Görgeny-Soakna	Salzhau
Gerla	Szamos Ujvar	Armenierstadt
Orăştia	Szaszvaros	Broos
Pleşa	Uvecsür	—
Grădiştea	Varhely	—

Pentru un mare număr de nume, sate, ape şi munţi, care au numai numiri slavone, aceste au fost păstrate chiar şi in limbele cele-l-alte *in forma in care le-a dat'o Romînii* şi in această formă le au imprumutat cele-l-alte popoare a le Transilvaniei.

Numai căt nevoile ortografiei pot să deie acestor numiri in limbele străine ce le-au imprumutat un caracter oare cum străin. Aşa spre esemplu Germanii au făcut din *Vlădeni* nume care vin de la numele propriu slavon *Vlad* sau *Vladislav*, *Vladein*; Ungurii au schimbat numele slavon al mun-

telui *Vîrful Covasnei* in *Kovasnaispilis*, acel al riului *Trotuş* in *Tatros*. Tot aşa au prefăcut aceste popoare numele vechi *Vulcan* in *Volkany* şi *Wolkendorf*, *Buzeu* in *Bodza* şi *Bodsau*, *Ompoiu* in *Ompoly* etc.

Slavii au fost fără indoială mai vechi locuitori ai Daciei de cît Ungurii sau Nemţii. Găsind astăzi numele lăsate de ei in gura Romînilor şi nu in acea a Maghiarilor sau Nemţilor, este inviderat că poporul slav, care au dispărut, a fost in atingere in primul loc cu Romînii, pentru a transmite acestora asemene denumiri, de unde urmează insă neapărat că şi Romînii au trebuit să fie in această ţară inaintea popoarelor imigrate. Romînii deci constatîndu-se a fi fost contimpurani cu Slavonii in Dacia, nu se mai găseşte nici un motiv pentru a-i aduce de aiure in această ţară. Prin urmare ei sunt locuitori de baştină şi nu imigraţi.

Videm deci cum studiul nomenclaturei confirmă intr'un chip neindoelnic adevărul tesei noastre.

VIII

LIMBA.

Nu avem scopul de a trăta ex professo chestiunea limbei romăneşti in raporturile sale cu teoria Röslerianä, subiect care ar cere nişte desvoltări prea amărunte. Ne va fi de ajuns insă, pentru a completa şi in această privire cadrul studiilor noastre, de a cerceta numai cît intr'un chip general deosebitele intimpinări pe care protivnicii continuităţii Romînilor in Dacia le trag din limba vorbită astăzi de acest popor, lăsînd studiul amăruntit al părţii filologice limbiştilor de profesiune.

Argumentele deduse din limba Romînilor improtiva stăruinţei lor in Dacia traiană, sunt de doue feliuri: mai intăi se invoacă identitatea limbei Daco-Romînilor cu acea a Romînilor din Macedonia, identitate care nu s'ar putea esplica

telui *Vîrful Covasnei* in *Kovasnaispilis*, acel al riului *Trotuş* in *Tatros*. Tot aşa au prefăcut aceste popoare numele vechi *Vulcan* in *Volkany* şi *Wolkendorf*, *Buzeu* in *Bodza* şi *Bodsau*, *Ompoiu* in *Ompoly* etc.

Slavii au fost fără indoială mai vechi locuitori ai Daciei de cît Ungurii sau Nemţii. Găsind astăzi numele lăsate de ei in gura Romînilor şi nu in acea a Maghiarilor sau Nemţilor, este inviderat că poporul slav, care au dispărut, a fost in atingere in primul loc cu Romînii, pentru a transmite acestora asemene denumiri, de unde urmează insă neapărat că şi Romînii au trebuit să fie in această ţară inaintea popoarelor imigrate. Romînii deci constatîndu-se a fi fost contimpurani cu Slavonii in Dacia, nu se mai găseşte nici un motiv pentru a-i aduce de aiure in această ţară. Prin urmare ei sunt locuitori de baştină şi nu imigraţi.

Videm deci cum studiul nomenclaturei confirmă intr'un chip neindoelnic adevărul tesei noastre.

VIII

LIMBA.

Nu avem scopul de a trăta ex professo chestiunea limbei romăneşti in raporturile sale cu teoria Röslerianä, subiect care ar cere nişte desvoltări prea amărunte. Ne va fi de ajuns insă, pentru a completa şi in această privire cadrul studiilor noastre, de a cerceta numai cît intr'un chip general deosebitele intimpinări pe care protivnicii continuităţii Romînilor in Dacia le trag din limba vorbită astăzi de acest popor, lăsînd studiul amăruntit al părţii filologice limbiştilor de profesiune.

Argumentele deduse din limba Romînilor improtiva stăruinţei lor in Dacia traiană, sunt de doue feliuri: mai intăi se invoacă identitatea limbei Daco-Romînilor cu acea a Romînilor din Macedonia, identitate care nu s'ar putea esplica

de cît prin o desvoltare a acestor doue popoare pe acelaşi teritoriu. In al doilea loc se intimpină aflarea sau lipsa unor elemente în limba Romînilor de la Dunăre, care nu s'ar putea înţelege de cît in ipotesa unei formaţiuni sud-dunărene a naţionalităţii romîne.

Se cercetăm valoarea acestor doue argumente:

Identitatea limbei Daco-Romînilor cu acea a Romînilor de dincolo de Balcani, nu este considerată ca absolută nici chiar de cei mai aprinşi apărători ai imigraţiunei transdanubiane. Ast-fel *Rösler* insuşi zice: „că limba macedo-romînă se înfăţoşază in gramatica şi vocabularul seu ca un *dialect frate* al celui daco-românesc. Acesta au rămas mai credincios consonantismului limbei latine; amestecul seu cunoscut cu elemente streine, ori cît de insemnat ar fi, este incă intrecut de idiomul meridional, căruia afară de aceasta 'i lipseşte şi ori ce cultură literară“ [1]). D. *Hunfalvy* constată de asemenea că „cea mai mare deosebire ce se poate observa intre dialectele limbei romîne este intre cel de la nord şi cel de la meazăzi“ [2]). Totuşi cînd d-l Hunfalvy adauge aserţiunea că Romînii de la nordul Dunărei înţeleg uşor limba macedo-romînă, el susţine o părere cu totul neadevărată, căci este cunoscut că un Romîn de la nordul Dunărei nu poate fără un studiu sau o obicinuire prealabilă să înţeleagă dialectul vorbit la sudul Balcanilor şi vice-versa. Despre aceasta se poate convinge ori cine punînd in asemănare cîte-va texte in ambele aceste limbi:

Mac.-rom.	*Daco-rom.*
Amirăul de ao ari unä hilliä ahät muşatä, ce care uă vede, de muşutiaţa ce are	Impăratul de aice are o fică atît de frumoasă că cine o vede de frumuşeţa ce are
pănă in 24 de ori nu poate	pănă in 24 de oare nu poate

[1]) Rom. Stud. p. 103.
[2]) Ansprüche, p. 197.

să rămînă bun; i va să glăreasscă, i va să zurluiascâ, i va să vătămă de ahîta vrere ce prinde cătră mușuțeata a lei [1]).

să rămînă teafăr; sau o să se prosteasscă, sau o să nebunească sau o să se omoare, de atîta iubire ce prinde cătră frumușeța ei.

La'uă 'nveastă

Șuță-mi-te'nveastă șuță-mi-te!
S'ti 'ntrebăm s'ti sburim
Ma s'ti duci nu te alasăm;
Pi cale ne 'nchisișî
Si curînd tine fugișî
De soare și lună te despărțișî
Ș' tinereța localui u dedeși! [2])

La o nevastă

Intoarcete nevastă intoarcete!
Să te'ntrebăm și să'ți vorbim
Dar să te duci nu te lăsăm
Pe drum tu pornișî
Și curînd tu fugișî
De soare și lună te despărțișî
Și tinereța la mormînt o dăduși!

Aceste doue dialecte sunt deci cu totul deosebite, cel puțin la prima videre. Să studiăm acuma constituirea lor lăuntrică, pentru a vedea dacă aceste doue idionuri pot fi productul aceluiași popor și aceluiași teritoriu.

D-l *Hunfalvy* pentru a proba această obărșie comună a ambelor limbi românești pune in asemănare mai multe cuvinte, a căror formă ar fi identică in ambele limbi și deduce de aice desvoltarea lor comună: „O asemene potrivire atît in formele identice cît și in acele ce se indepărtează de prototipul latinesc poate fi esplicată numai cît prin obărșia comună a ambelor dialecte“ [3]). D-l *Hunfalvy* deduce din faptul că intălnește in ambele „dialecte“ forme identice precum, ac=ak, alb=alb, dinte=dente, aud=

[1]) *Vangheliu Petrescu Cruşovanu*, Mostre de dialectul Macedo-Romîn, București, 1882.

[2]) Cîntece de Miriologhi (Bocete) din Macedonia de *Th. T. Burada*, publ. in Conv. Lit. anul XVII 1883 p. 117.

[3]) Ansprüche, p. 207.

aud, etc. desvoltarea comună pe acelaşi teritoriu. Această imprejurare nu probează insă absolut nimic, de oare ce se intîlnesc o mulţime de forme identice sau foarte apropiete, intre limba romînă şi surorile ei occidentale, cu care n'au avut nici odată o desvoltare ci numai cît o origine comună. Citäm spre exemplu următoarele, care s'ar putea inmulţi după plăcere :

a asculta	italieneşte	ascoltare
a descoperi	„	discoperire
acru	„	acro
a ajunge	„	aggiungere
a ajuta	„	ajutare
amîndoi	„	amenduoi
apoi	„	poi
aer	provensal:	aër
altar	„	altar
alună	„	aulona
amar	„	amar
an	„	an
a desumfla	catalan	desinflar [1]).

Şi cu cît urcăm mai sus in timp, adecă ne apropiem de originea comună a tuturor limbelor romanice, latina, găsim o asemănare mai pronunţată. Aşa in limba veche franceză aflăm o mulţime de cuvinte, pe care această limbă, ce n'au avut nici odată nici cea mai mică atingere teritorială cu cea romînă, pare a le fi imprumutat de la această din urmă. Mai observăm incă că şi semnificarea cuvintelor este identic aceaşi in ambele limbi:

[1]) Aceste cuvinte sunt luate din *Cihac*, dictionaire d'Etymologie daco-romane, Fraukfurt am M. 1870. Cele enumerate de noi sunt luate din intäia jumătate a literei *A*. Se poate deci judeca despre mulţimea de cuvinte cu formă identică intre limba romînă şi cele romanice apusene.

abscons, escons	ascuns
absters, ters	șters
angust	îngust
alinter	a alinta
cest	acest
crud	crud
despriz	despreț
furt	furt
locuste	lăcustă
adiuda-my	ajută-mi
aigrest	agriș
moult	mult
moust	must
numereux	numeros
oust, ost	oaste
occire	ucide
primavere	primăvară
paulme	palmă
plasmateur	plăsmuitor
roupt	rupt
sagette	săgeată
verme	verme
issit	eșit [1]).

D-l. Hunfalvy insă mai găsește și alt punct de asămănare in căte-va cuvinte latinești care in ambele dialecte au aceiași insemnare, *deosebită* de acea ce o au in limba latină, precum: *barbat*, de la latinescul *barbatus* (cu barbă); *dor* de la latin. *dolor* (durere); *gura* de la *gula* (inghițitoare), ba chiar *luare aminte*, format in chip mecanic de ambele limbi intr'un mod identic, imitând ambele forma latină deosebită

[1]) Cite-va cuvinte din Rabelais de *A. de Cihac*, in Conv. Lit. anul al X-le 1876 p. 36.

animadversio [1]). Dacă dl. Humfalvy şi-ar fi dat osteneala a cerceta acest fenomen asemănând limba romînă cu surorele ei apusane, l'ar fi vĕzut reproducîndu-se pe o scară atît de intinsă, in cît nici unui om serios nu iar mai fi putut veni in gînd a deduce din această imprejurare dovada pe care vra s'o găsască domnia sa despre o desvoltare a ambelor limbi romîne pe acelaşi teritoriu. Dar dl. Humfalvy era grăbit a găsi argumente pentru tesa d-sale şi fericit de a fi aflat unul ce i se părea hotăritor nu vroia ca cercetând mai departe să fie nevoit a se despărţi de dînsul.

Eată căteva esemple despre deviaţiuni de inţeles care s'ar putea inmulţi după vroinţă:

focus latineşte vatra; numai la *Vegetius*, după 350, in sensul de foc.

Rom.	Ital	Span.	Port.	Prov.	Franc.
foc	fuoco	fuego	fogo	foc	feu.

fortuna l. soartă, noroc, care dădu, prin un proces de derivare cam curios, naştere cuvintelor romane care toate insamnă: vînt mare cu ploae, uragan.

Rom.	Ital. Span. Port. Prov.	Franc. vechiu
furtună	fortuna	fortune

Cabalus l. cal de muncă, de rănd, pe cănd numele generic al calului era equus, care s'au pastrat in cuvĕntul frances *équitation*.

Rom.	Ital.	Span.	Port.	Prov.	Franc.
cal	cavalo	caballo	cavallo	caval	cheval.

Manducare l. a mesteca; in limbele romane cu insemnarea mai largă de a mănca.

Rom.	Ital.	Prov.	Franc.
a mănca	manucare, mangiare	mangiar	manger

[1]) Ansprüche p. 209.

Caldarium l. bae de aburi, étuve; ia in limbile romanice înțelesul de caldare, cazan.

Rom.	Ital.	Sp.	Port.	Prov.	Franc.
caldare	caldaro	caldera	caldeira	caudiera	chaudière

Ficatum l. pentru jecur ficatum = maiu de găscă ingrășată cu smochine, *fica* (Ars culinaria de Apicius); ia in toate limbele romanice înțelesul de maiu.

Rom.	Ital.	Sp.	Port.	Prov.	Franc.
ficat	figato	higado	figado	fetge	foie.

Hostis l. străin, dușman; primește in toate limbele derivate din latină înțelesul de armată:

Rom.	Ital.	Sp.	Port.	Prov.	V. franc.
oaste	oste	hueste	hueste	host	ost

Necare l. a omori; se specializază in limbele romanice pentru moartea prin apă:

Rom.	Ital.	Sp. Port.	Prov.	Franc.
ineca	annegar	anegar	negar	noyer

Tornare l. a trage la strug, a rotunzi; ia in limbele romanice înțelesul de a vărsa, turna, inturna, răsturna.

Rom.	Ital.	Sp. Port. Prov.	Franc.
a turna, a se turna	tornare	tornar	se tourner.

Se înțelege de la sine că cele două idiomuri românești vor fi mai apropiate intre ele de cum o sunt surorele lor apusene, pentru simpla pricină că pe cand limbele latine apusene au cu ele *un singur element comun*, cel latin, intre dînsele au *trei elemente comune* și anume cele mai insemnate: cel latin, cel trac și cel slavon. Eată cum se pot ușor esplica particularități ce nu se vĕd de cît la dînsele, precum schimbarea guturalelor in labiale: *apa* din *aqua*, *lapte* din *lacte*

lemn din *lignum*; diftongarea lui *e* in *ea* şi *oa* când silaba următoare este scurtă precum: *earbă* din *herba*, *doamnă* din *domina*, *oaste* din *hostis*. *etc.*

Am vĕzut că asemănarea intre schimbările de inţeles a aceluiaş cuvînt latinesc in cele două limbi romîne, acea din Dacia şi acea din Macedonia, nu dovedeşte absolut nimic in privirea unei desvoltări a acestor două limbi pe acelaş teritoriu, de vreme ce vedem reproducĕndu-se acelaş fenomen pe o scară mai intinsă intre toate mădulările familiei latine, care de şi au fără indoială aceeaşi obărşie, totuş nu s'au desvoltat nici odată pe acelaşi pămănt. Argumentul acesta al d-lui Hunfalvy nu poate deci avea nici o tărie. Noi v'om atrage luarea aminte asupra unui altui fapt, care rămîne absolut neesplicabil in ipoteza unei desvoltări comune a ambelor limbi romîne.

In această ipoteză anume ar trebui ca limbele acestor două popoare să aibă *pentru termenii de obărşie latinească*, acelaşi cuvînt pentru aceiaşi ideie. Găsim din contra din asemăluirea acestor limbi că de şi s'au adăpat la isvorul comun al latinităţei, ele intrebuinţază adese ori termini, deosebiţi, tot de obărşie latineaseă, pentru reproducerea aceleiaşi idei. Ast-feliu găsim că:

daco-rom.	de la lat.	in mac.-rom-se numeşte	de la lat.
luna	*luna*	*mesu*	*mensis*
tener	*tenerus*	*gione*	*juvenis*
douezeci	*duo decem*	*gingiţi*	*viginti*
cugeta	*cogito*	*mintuesc*	*mens*
trimite	*transmito*	*pitrece*	*pertrajicio*
cere	*quaero*	*dimandare*	*de mandare*
săruta	*salutare*	*başare*	*basiare*
friguri	*frigus*	*hievra*	*febris*
pămînt	*pavimentum*	*loc, ţară*	*locus, terra*
strica	*striga (strix)*	*rupere, spargere*	*rumpo, spargo*

Cuvintele identice cu daco-rom. ce există in limba mac.-rom.

precum *mintui* (cu i), *pitrece*, *loc*, *rumpe*, au alt înțeles de cît acela ce'l posed in mac.-rom. Prin urmare videm că aceiași noțiune este reprodusă in ambele limbi prin cuvinte latinești deosebite și că din potrivă acelaș cuvînt de obărșie latină are in ambele limbi un alt înțeles. Aceste deosebiri nu se pot insă nici de cît înțelege in ipotesa unei desvoltări comune a ambelor limbi. Căci ce imprejurare ar fi putut impinge pe Romînii din Dacia trajană a forma cuvîntul de friguri după radicalul frigus pe cănd acei din Macedonia să'l alcătuească după insuși forma derivată latinească, *febra*? Pentru ce Daco-Romînul ar fi scos el cuvîntul de săruta, in înțelesul de basiare, de aiurea de cât din prototipul latinesc, și anume din salutare, și este de observat că Daco-Romînii au trebuit să formeze acest nou cuvînt după disfacerea lor de trunchiul macedono-Romîn, cănd perduse de mult atingerea cu elementul roman din care eșise. Dacă acuma presupunem că au uitat cuvăntul de *bașare* al Macedono-Romînilor, ar fi natural să'l găsim inlocuit cu un altul de origină streină, slavon sau altă ceva, ear nu cu unul tot latinesc, pe care Daco-Romînii n'ar fi avut de unde să'l iee. Dl. Hunfalvy nu face să reiasă decât asemănările ce ar ființa intre daco—și macedo-romîna; dacă s'ar urma pe aceiași cale cu romîna și italiana, s'ar pute ușor dovedi o asemanare aproape tot așa de mare intre ambele limbi. De altfeliu cum s'ar putea explica forma aproape identică a vorbei ambo: *amendoi* in românește *amenduoi* in italienește, precum și altor termini reproduși mai sus?

Pentru a judeca despre gradul de afinitate a două idiomuri, noue ni se pare că nu trebuie să ne ocupăm de punctele *asemănătoare*, fără de care nu poate exista o afinitate, ci de *deosebirile* pe care idiomurile comparate le infățoșază de la unul la altul.

Dacă asemănăm gramatica ambelor limbi romîne, găsim că plusquamperfectul este format intr'un cu totul alt chip in

limba macedo-romînă, de cît in cea daco-romîna. In locul finalei *sem* etc. găsim in limba macedo-romînă ca și in cea franceză imperfectul verbului ajutător și participiul trecut a verbului conjugat:

Daco-Rom.	*Macedo-Rom.*
eu avusem	eu aveam avută
tu avuseși	tu aveai avută
el avuse	el avea avută
noi avusem	noi aveam avută
voi avuseți	voi aveați avută
ei avusă	elji avea avută

Conjuctivul este format in limba macedonică in toate timpurile sale intr'un chip cu totul particular, prin ajutătorul *si furi* (fuerim) pe cînd in daco-romîna el ie naștere prin conjucțiunea *să*, *que* al Francezilor.

Daco-Rom.	*Macedo-Rom.*
Să am	Si furi că eu am
să ai	„ tu ai
să aibă	„ el are
să avem	„ noi avem
să aveți	„ voi aveți
să aibă	„ elji au.

In macedo-romîna se pune prepositia *de* după numeralele de la 10—20 pe cînd in daco-romîna numai pe la 20 inainte: „Hristos avea doisprezece di apostoli".

Pănă și vocalismul acestor doue limbi este deosebit, căci limba mac.-rom. nu posedă vocala adîncă guturală: *î* inlocuind-o pretutindene cu cea mai slabă *ă* aice deosebirea este cu totul insemnătoare, căci se referă la însăși constituirea fundamentală a limbei.

Macedo-romîna posedă in sfîrşit mai multe cuvinte a căror înţeles este mult mai apropiet de acel latinesc de cît cuvîntul identic daco-romîn. Ast-fel a *vătăma=victimare* are in mac.-rom. înţelesul latinesc de ucide, pe cînd in daco-rom. are numai pe acela mai indepărtat de a rîni, a face reu. *A spune*=exponere insamnă in mac.-rom. a arăta, pe cînd in daco-rom. are înţelesul de a zice.

Alcătuirea frasei este apoi cu totul alta in ambele limbi şi in deobşte, cu toată asemănarea ce se află intre ele şi care este mai mare de cît acea care le leagă de idiomurile latine apusene, ele sunt indestul de deosebite şi alcătuesc doue feluri de a vorbi atît de deosebite in cît nu este cu putinţă a se admite că ele să se fi desvoltat pe acelaş teritoriu.

Daco-Romînii şi Macedo-Romînii sunt deci doue popoare deosebite prin obîrşia lor, care datoresc asemănarea lor covîrşitoare imprejurărei că se trag din amestecul aceloraşi elemente. Pentru Romînii din Macedonia elementul latinesc provine de la coloniile pe care incă republica romană le trimisese in acea ţară, in Epir şi in Tesalia după reducerea Macedoniei in stare de provincie. Latinii se hultuiră aice pe elementul de baştină, care era de viţă tracă, ca şi in Dacia traiană, unde un popor tot de rasă tracă, Daco-Geţii, formau substratul pe care se răsădi floarea romană. In sfîrşit elementele slave fură aduse de poporul Slovenilor, care inecâ Europa răsăriteană din lanţul Carpaţilor pănă in fundul Greciei. Nu este deci de nevoe pentru a explica aflarea unui popor de viţă latină la sudul Balcanilor, de a'l aduce aice din Dacia traiană, cînd obîrşia sa deosebită este atît de uşor de găsit in izvoarele istoriei romane.

O altă greutate şi aceasta neresturnabilă, se ridică insă in protiva părerei că limba daco-romînă n'ar fi de cît un dialect al celei macedo-romîne, care luă fiinţă după ce o parte

din acest popor se despărți de trunchiul comun pentru a merge să se stabilească pe cursul inferior al Dunărei.

Este anume un fapt recunoscut de către toți acei ce au visitat pe Romînii de la nordul Dunărei, anume că acest popor formează un tot mai pe deplin omogen. De și este împrăștiet pe un teritoriu de aproape 300,000 kilometri patrați, intindere egală cu acea a Italiei și care intrece jumătate din acea a Franției, poporul romîn nu infățoșază mai de loc deosebiri dialectale in limba de care se slujește. Sunt oare care deosebiri in accent, in pronunțare, in vocabular, dar dînsele chiar sunt minime și nu se intind nici de cît asupra esenței limbei. Aceasta este din potrivă una și aceași și este ințeleasă fără de nici o greutate de la malurile Tisei la acele ale Nistrului. Un atare fapt poate părea in destul de afară din cale, cînd intîlnim aiure deosebiri atît de insemnate in felul vorbirei aceluiași popor; ast-fel este cunoscut că Normandul nu se ințelege cu Provansalul precum și Lombardul nu poate pricepe pe locuitorul Romagnei, nici Venețianul pe Piemontez [1]). La aceste popoare unitatea națională nu este mănținută de cît prin limba cultă care pătrunde in toate ungherele. La Romîni unitatea este firească; aceiași limbă slujește poporului intreg ca mijloc de impărtășire a gândirilor [2]) și apoi unitatea poporului nu este numai cît intelectuală, ci se intinde incă și la partea morală, la moravuri și la obiceiuri.

Această omogenitate atît de deplină a poporului romîn ar rămănea neesplicabilă dacă s'ar admite că deosebitele sale părți de dincoace de Dunăre s'ar fi desvoltat intr'un chip separat. Pentru a ne da samă de ea, trebue numai de cît

---

[1]) *Emile Picot*, Les Roumains de la Macedoine, Paris, 1875, p. 34.

[2]) *Emile Picot*, Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains, Paris. Cf. *Cihac*, dictionnaire d'Etymologie daco-romane, Eléments Slaves etc. Francfort s. M. 1879, p. X.

să primim părerea că deosebitele elemente din care se alcătueşte naţionalitatea romînă sau fiert intr'un singur tot in mijlocul Carpaţilor. Atunci se poate uşor găsi cheia unităţii etnice a poporului românesc.

E drept că şi ipotesa sulzero-röslerianâ caută să esplice in felul ei unitatea naţională a neamului românesc, punênd inchegarea ei in sudul Balcanilor. Dar in acest caz *această unitate ar trebui să fie tot aşa de deplină şi pentru Romînii din peninsula balcanică*, cea ce nu se intîmplă, după cum am vĕzut'o mai sus. Trebue intr'adevăr luat aminte că pentru a explica diferenţele (fie şi numai cît dialectale) intre Romînii din Macedonia şi acei din Dacia, trebue admis numai de cît că aceste doue limbi *incepură a se diferenţia după dispărţirea popoarelor ce le vorbesc. Formaţiunea limbei româneşti nu era deci incă terminată cînd Romînii care veniră să ocupe Dacia* (in ipotesa röslerianâ) *se desfăcură de trunchiul lor de baştină, Romînii din Balcani, cătră sfirşitul veacului al XII-lea.* Şi fiind că un dialect şi incă unul aşa deosebit nu ie fiinţă in cîţi-va ani, eată-ne siliţi de a admite că diferenţarea limbei daco-romîne de acea a Macedo-Romînilor se urmări incă un timp oare care după aşezarea lor in Dacia, pănă ce ajunseră ambele idiomuri a lua forma lor definitivă [1]).

Acuma insă, dacă formaţiunea limbei romîne nu era incă

---

[1]) Posedăm dovezi positive că aceste doue limbi erau diferenţate şi anume asupra unui punt prea important, forma articolului postpus (care la Romînii de la nordul Dunărei este *ul* ear la cei de la sud *lu*) incă de la inceputul veacului al XIII-le. Ast-fel pentru Valachii din Peninsula Balcanului intălnim la scriitorii Bizantini incă de prin secolul al X-le (Const. Porphyrogenitul) numele Serbilor sub forma curioasă : Σέρβλοι care nu se poate explica ast-fel de cît prin acea că Bizantinii primise numele acestui popor transmis prin Romîni: *Sirb-lu, Sirb-lii*. Daco-Romînii din potrivă in un document din veacul al XIII-lea, 1231 (vezi mai sus p. 138) aveau forma *ul* pentru articolul postpus—Bui*ul* filio Stoje".

terminată cînd Romînii ocupară Dacia, ea ajunse a'şi fixa formele după aşezarea acestui popor la nordul Dunării. Carpaţii inse opuseră tot-deauna o stavilă neinvinsă popoarelor ce locuiau pe ambile lor laturi. Eată pricina primordială a desbinărei politice in care au intărziat Romînii. Partea acestui popor care ocupase Transilvania intrâ in curînd in sfera de intindere firească a poporului unguresc, care se stabilise in cîmpiile Tisei şi a Dunărei mijlocii şi de acolo putu uşor pătrunde in Transilvania prin largile văi ale Sameşului şi Mureşului. Ramura răsăriteană a neamului românesc care ocupă astăzi o parte din şesul cel mare oriental al Europei, unde se intinse puterea rusască, îşi vĕzu in curănd soarta hotărită prin istoria acestui popor. Dar carpaţii n'au ridicat numai cât o stavilă politică intre Romînĭ; ei se opuseră chiar şi la atingerea fisică a poporaţiunilor pe care le despărţiau. Romînii din Moldova şi Valahia trăiră cu totul deosebiţi de fraţii lor transcarpatini. Toată istoria lor o dovedeşte cu prisosinţă; ast-fel pe cănd faptele caracteristice a le istoriei principatelor dunărene sunt aproape aceleaşi in ambele ţeri, acele ce se referă la istoria Romînilor din Transilvania sunt cu totul deosebite, ca şĭ cănd sute de poşte i'ar fi despărţit. Este dovedit prin documentele şi prin istoricii analisaţi de nōi mai sus că Romînii se aflau incă de prin secolul al XII-le de ambele părţi a le Carpaţilor. Puţin timp după aceasta îi videm coborîndu-se din Maramureş in Moldova şi cu câţi-va ani inainte îi intălnim tocmai in Oltenia. Departarea intre aceste de pe urmă ţeri este insă imensă şi *dacă limba Romînilor n'ar fi fost incă formată cănd ei au venit in Dacia, ar fi trebuit ca, desvoltăndu-se mai departe, să dee naştere in nişte regiuni atăt de indepartate prin aşezarea lor, la nişte dialecte aproape tot atăta de deosebite intre ele, precum este deosebit pretinsul dialect al Macedo-Romînilor şi acel al Daco-Romînilor.* Aceasta insă nu s'intîmplă, ci Românii de dincoace de Dunărea vorbesc o limbă una şi aceeaşi.

Teoria lui Rösler nu poate eşi din această dilemă : sau limba românească era in stare de formaţiune când Romînii trecură Dunărea şi atunci ar trebui să aflăm dialecte intre provinciile indepartate locuite de Romîni la nordul fluviului, sau limba lor era acum inchegată şi atunci deosebirile ei de macedo-romîna rămîn o găciioare neinţeleasă.

Să trecem acuma la elementele streine conţinute in limba romînă vorbită la nordul Dunărei şi a căror fiinţare in ea se pretinde a nu putea fi esplicată de cât prin formaţiunea sud-dunăreană a acestei naţionalităţi. Limba Romînilor Daciei traiane infăţoşază căte-va cuvinte de obărşie greacă şi anume vechi [1]), a căror aflare in organismul seu pare a trebui să rămână neinţeleasă pentru acei ce ca noi susţin că acest popor n'a părăsit nici odată Dacia, şi care din potrivă s'ar esplica prea uşor in ipoteza zemislirei poporului românesc in apropierea naţionalităţei greceşti.

Printre aceste cuvinte vom cita: *mic*=μικρὸς, *argat*=ἐργάτης, *camătă*=κάματος, *martur*=μάρτηρ, *acum*=ἀκμήν, *păreu*=πορὸς, *papură*=πάπηρος, *tufă*=τύφη, (in inţelesul de nimic, precum in expresiunea: tufă in pungă), [2]) *cimbru*=θύμβρος.

Esplicaţiunea acestui fapt este insă cu totul firească. Este cunoscut că o parte din coloniile stremutate de Romani in Dacia, erau de obărşie din Asia minoară, adecă din ţeri unde se vorbea greceşte şi coloniştii sosiţi din aceste provincii trebuiau să vorbească şi această limbă, cel puţin generaţia care fu adusă in Dacia. Ea dispăru in sinul elementului roman, dar nu fără a lăsa urme a fiinţărei sale in cîte-va cuvinte de obîrşie elină care se află astăzi in limba romînă.

---

[1]) Acele moderne au fost introduse mai ales in epoca Fanarioţilor.

[2]) Trebuie deosebit cuvîntul in acest inţeles, care se trage evident din greceasca de celalalt cuvînt identic : *tufă* (de iarbă, flori) de la latinul *tufa*.

Ast-fel de și limba de obștie admisă pentru inscripțiuni este cea latină, se găsesc totuși mai multe de aceste redactate in limba grecească [1]). O cohortă ajutătoare de Greci din Comagena, provincie așezată in Asia lângă malurile Eufratului, era stabilită in Dacia, și se știe că aceste cohorte erau compuse din străini desțărați, tocmai in scopul de a distruge naționalitatea lor.

Aceste colonii grecești trimise in Dacia aveau Dumnezeii lor, templele și preoții lor precum și intovărășirile lor particulare. Ast-fel intîlnim pe *Jupiter Tavianus* adorat de *collegium Galatorum* la Zeugma; aiurea aflăm pe *Galatae consistentes*, *collegium Asianorum* sub un *spirarcha*, *collegium utricullariorum Adrastae*. Tot așa mai intălnim inchinarea lui *Jupiter Heliopolitanus* și a lui *J. Erisenus*, a lui Ζευς Σαραδήνος, a lui *Deus Azizus* numit și *puer bonus posphorus*, a lui *Aesculap din Pergam* a lui *Jupiter Dolichenus deus Commagenorum*, *etc. etc.*

Culturile *Isisei* și ale lui *Mithra*, de și impărștiete in tot imperiul Roman, poartă in Dacia un caracter grecesc deosebit. Așa Isis poartă numele de *Myrionyma* și Mithra sau soarele pe acela de *Hierobulos*, care nu este altă ceva de cît zeul Ιαρίβουλος din Palmira.

Preoții care slujesc aceste zeități poartă adese ori nume de o coloare grecească neindoelnică; așa bună oară pentru inchinarea lui Jupiter Dolichenus găsim următoarea inscripțiune care pomenește nume de preoți fără indoială Greci:

Iovi optimo maximo dolicheno et deo Commagenorum, Aurelius Maximus et Addebar Semei et Oceanus Socratis sacerdotes, v. l. p. [2])

Apoi iscripțiunile amintesc uneori anumit indivizi de obîr-

[1]) *Akner und Müller*, Römische Inscriften in Dakien, No. 79, 192, 362, 541, 608, 666, 699, 850, 875, 877, 948.

[2]) *Akner und Müller*, l. c. No. 558. Pentru această chestiune vezi *Goos*, Untersuchungen ueber die Innerverhältnisse des trajanischen Dakiens in Arhiv für siebenbürgische Landeskunde, 1874, p. 108 ș. u.

şie din Asia. Ast-fel un *civis Bithinum*, o *Isidora domo Asiae.* [1])

Toate aceste fapte arată indestul de lămurit că Asiaticii erau destul de numeroşi in Dacia şi că ei păstrase, cel puţin in cele intăi timpuri ale petrecerei lor in noua patrie, conştiinţa individualităţei lor deosebite de restul societăţei aduse cu ei in Dacia, prin urmare caracterul lor particular, grecesc.

Faţă cu nişte asemine imprejurări ar fi cu totul afară din cale a nu găsi in limba romînă de astăzi urmele unui element conştitutiv atît de insemnat al acestei naţionalităţi. Nu este deci de nevoie a recurge la teoria emigraţiunei transdunărene pentru a esplica grecismele limbei româneşti.

Dl. *Hunfalvy* dă o valoare cu deosebire insemnată cuvîntului *biserică*, pe care 'l derivă din grecescul Βασιλικὴ şi asupra căruia observă următoarele: „In toate limbele slave biserica se numeşte *cirkve*, pe cînd in toate cele romanice numele seu se trage din latinescul *ecclesia*. Dacă limba romînă ar fi luat naştere la nordul Dunărei in Transilvania sau Romănia actuală, ar trebui ca cuvîntul pentru această idee să fie sau *ecclesia*, presupunănd stăruinţa Romînilor in Dacia, sau *circve* din pricina vecinătăţei Slavonilor. Cuvîntul biserică arată deci o obîrşie meridională, o vecinătate a naţiunei greceşti.“ [2]). Vom observa mai intăi că cuvîntul romînesc *biserică* nu se trage din prototipul grecesc Βασιλικὴ, dar din derivatul seu latinesc *basilica*, după cum şi cuvîntul frances *église* îşi trage rîndul de la forma derivată latină *ecclesia* şi nu de la acea primitivă grecească Ἐκκλησία. Intr'adevĕr cuvîntul romînesc posedă pe *b* iniţial latin şi nu pe *B* grecesc. Tot aşa e şi cu *botez* care vine de la latinescul *baptizo* şi nu de la grecescul Βαπτίζω, căci *B* iniţial grecesc s'au pas-

[1]) C. I. L. III Nr. 1222, 1324

[2]) Ansprüche, p. 211.

trat in toate cuvintele imprumutate din această limbă; aşa *Văpsea* de la βάπτω; *Vasilicale*, Βασιλικὰ; *varvar*, βάρβαρος; etc. Acest cuvînt *biserică*, care n'ar fi extraordinar la Romînii de la nordul Dunărei, chiar cînd s'ar trage din greceşte, a fost deci lăsat in ea de colonii romani care'l imprumutase de mai inainte din limba greacă. Cea ce dovedeşte insă intr'un chip invederat că acest cuvînt n'a trebuit numai de cît să fie imprumutat de Romîni de la Greci, este aflarea lui la Ladinii din Engadin (Svitera) sub forma *Baseilgia*=biserică, care popor de viţă romană n'a fost nici odată in atingere directă cu coborîtorii lui Temistocles. Eată la ce se reduc „puternicile" argumente a le D-lui Hunfalvy!

Dar fiind vorba de *biserică* să nu uităm a aminti o altă intimpinare, cu mult mai extraordinară a d-lui Tomaschek, ucenicul cel nou al teoriei Rösleriane, care ca toţi neofiţii imbrăţoşază cu o căldură tinerească invăţătura, a cărui adevăr, din nenorocire, nu'l inţelesese la prima intălnire. El se rosteşte in chipul următor asupra acestei imprejurări in cea mai nouă scriere a sa asupra Romînilor: „Este cu totul peste putinţă de a susţinea o stăruinţă a locuinţei Valachilor in regiunea Carpaţilor cu incepere de la perioada romană... Limba infăţoşază in cea mai mare parte a elementului seu roman nu caracterul lui *sermo latinus* din prima epocă imperială dar o desvoltare mult mai tîrzie, starea lui *sermo rusticus* dintre anii 400 şi 600 d. H." Domnul Tomaschek aduce in sprijinul acestor cuvinte vorbele creştineşti de obîrşie latină care se află in limba romînă şi pe care le am reprodus şi noi mai sus, (pentru a dovedi că Romînii primise cele intăi noţiuni ale creştinismului incă din vremile stăpînirei romane). Ast-fel d-sa inşiră vorbele: lege, dumnezeu, sănt, a se inchina, a blastama, păcat, botez, păgîn, cruce, ajun, pareasime (quadragesima) etc. Apoi adauge: „Foarte

insemnat pentru chestiunea valacă şi una din dovezile cele mai incheietoare pentru posiţia şi obîrşia acestui popor este şi cuvëntul *biserică*, macedo-romîn *beserica*, istrian *baseriche*. Am rămănea foarte indatoraţi apărătorilor continuităţei locuinţelor romîne in Dacia traiană, dacă ar bine voi să ne spună in ce chip oare s'ar fi putut desvolta şi mănţinea acest cuvënt in inţelesul pe care 'l are, in regiunea Carpaţilor, fără de a pune in joc combinaţiunile cele mai peste putinţă“ [1]). Totuşi acelaş autor recunoaşte singur că „tot acest cuvînt de basilica s'au pastrat in sensul de biserică şi in dialectul Grisonilor sub forma *baselgia, baseigia*“ [2]). La rîndul nostru nu inţelegem şi am ruga pe d-l Tomaschek să ne lămurească pentru ce obîrşia cuvîntului la Romîni ar cere un danţ de combinaţiuni peste putinţă pe cînd aflarea lui la Ladini s'ar inţelege de la sine? Dar apoi *sermo rusticus* a d-lui Tomaschek care era vorbit de latinii peninsulei Balcanului, şi a cărui caracter l'ar păstra elementul romanic al limbei romîne, ni se pare că nici cel mai indrăcit „Hexentanz“ n'ar putea isbuti a regăsi din el măcar o singură frasă. Cine au auzit vre odată vorbindu-se de el, dacă nu prin cele doue cuvinte din Theophylact şi Theophanes: „torna fratre“? Cel mai vechiu text in limba romanică păstrat pănă in zilele noastre este jurămîntul lui Carol Pleşuvul din 842 şi aceasta pentru apus, unde se află o tradiţiune literară puternică. Şi d-l Tomaschek pretinde a recunoaşte in elementul latin al limbei romîne caracterul dialectului romanic oriental din veacul al IV—VI-lea după Christ! O asemene pretenţie este curat vorbind absurdă, şi numai cît chestiunea romînă in care interesul adevărului nu este singurul mobil a pretinselor cercetări ştiinţifice, putea da naştere unor asemene aiurări.

---

[1]) *Tomaschek*, Zur Kunde der Haemus Halbinsel, Wien, 1882, p. 54: „venn sie nicht einen Hexentanz der abentheuerlichsten Combinationen aufführen wollen“.

[2]) Ibidem.

Un alt element a cărui aflare in limba romînă ar stîrni greutăți faptului stăruinței Romînilor in Dacia, este așa numitul element *albanez*. Este netăgăduit că limba Romînilor de la nordul Dunărei conține cîte-va cuvinte care se apropie de albaneza și care samănă a se trage din ea. Dicționarul d-lui *Cihac* numeră vr'o patru-zeci, din care insă cele mai multe se pot pune la indoială. Poporul albanez fiind cu totul despărțit in mod geografic de acel daco-romîn, s'ar părea că infățoșarea acestui element in limba sa n'ar putea fi esplicată de cît prin formațiunea sud-dunăreană a acestui popor.

Să cercetăm această intimpinare, care pare prea insemnată la prima videre:

In rîndul intăi observăm că elementul așa numit albanez a limbei romînești nu se află numai cît in vocabularul seu, care din protivă pare a fi suferit numai o slabă inriurire, dar incă in formele generale ale limbei precum in formațiunea viitorului verbelor prin ajutătorul *voi*: voi avea, vei avea, va avea, care este identică cu acea a limbei albaneze care face viitorul seu tot prin ajutătorul voi, *do*: do kem, do kes, do ket=voi avea, vei avea, va avea. De asemene este și cu articolul care se pune in românește ca și in albaneza in urma substantivului, pe cînd in limbile neolatine apusene el formează un cuvênt deosebit care merge inaintea numelui: omu-*l*, feme-*a*, căne-*le*; *l'*homme, *la* femme, *le* chien. In limba albaneză avem deasemene: kjen-*i*=cînele kjen-*te*=cînii. O a treia particularitate a limbelor romîne și albaneze este modul de formațiune a numeralelor intre zece și doue-zeci prin interpunerea prepositiei *spre* intre unități și zecime:

Romîn	*Albanez*
un *spre* zece	vji *mbe* djete
doi spre zece	dn mbe djete
trei spre zece	tre mbe djete

Este inviderat că dacă vecinătatea a doue popoare poate da samă despre imprumutările mutuale ce ele își pot face in vocabularul lor, această imprejurare nu este indestulătoare pentru a esplica inriurirea pe care o limbă o exercitează asupra insuși constituțiunei celeilalte, asupra modificărei flexiunilor, regulelor gramaticei sau a le sintaxei. Inriurirea in acest de pe urmă caz este cu mult mai adîncă; ea au atacat chiar esența limbei și nu numai cît partea sa cea mai puțin insemnată, comoara vorbelor sale. Pentru a esplica o asemene inriurire vecinătatea a doue popoare nu mai ajunge; trebue să se fi intîmplat amestec, absorbire a unei rase prin cealaltă.

Insuși d-l *Hunfalvy*, cu toate că nu pare a'și da bine samă despre deosebirea nemăsurată ce se află intre aceste doue feluri de inriuriri, primește teoria d-lui *Tomaschek*, care tocmai pentru a esplica ființarea acestor elemente albaneze, constitutive in limba romînă, le face să vină din *amestecul rasei latine* a cuceritorilor Romîni *cu poporul trac al Bessilor*, care locuiau in acel timp regiunea Balcanilor. „Cînd un popor se amestecă cu un altul, precum a făcut-'o Tracii și anume Bessii cu coloniștii Romani și cu veteranii legiunilor și 'și perde limba, el face tot deauna să treacă in noul seu idiom, cîte-va forme gramaticale din cel vechiu“ [1]). Nu este oare de mirat de a găsi lîngă o gîndire așa de limpede și de adevărată (care ce e drept nu este de cît imprumutată), această-laltă care o contrazice de a totului tot: „Aceste analogii in formele gramaticale trebue să intărească presupunerea că *obîrșia comună* a limbei romîne trebue să fie căutată in sud *in apropierea Albanezilor*“ [2]). Originea

[1]) Ansprüche, p. 213.

[2]) Idem, p. 212: „so muss dies die Vermuthung bestärken, dass der *gemeinschaftliche Ursprung* der rumänischen sprache im Süden *in der Nähe der Albanischen*, gesucht werden müsse“.

comună a limbei romîne? și cu ce? d-l *Hunfalvy* pare a se gîndi la o origine comună a romînei cu albaneza; apoi el zice anumit că această origine trebue căutată in apropierea Albanezilor.

A fi însă apropieți este cu totul altă ceva de cît a avea o origine comună. După d-l *Hunfalvy* limba romînă ar avea o origine comună cu albaneza, s'ar fi desvălit însă in vecinătatea acesteia și in acelaș timp s'ar trage din Bessii romanisați. Ce logică!

Vecinătatea deci a Albanezilor n'ar putea esplica elementul *tracic* (eată adevăratul seu nume) al limbei romînești. Protivnicii stăruinței Romînilor in Dacia se vĕd ei inșii siliți a recurge la o altă esplicațiune. Ei admit că acest element este datorit unui popor de *viță tracă*, ca și Albanezii de astăzi, care fiind absorbit de inriurirea covîrșitoare a romanisărei „făcù să treacă in noua sa limbă cîte-va particularități ce se aflau in cea veche". Dacă lucrurile sunt astfel, pentru ce nu am admite oare că acest element *trac* din limba daco-romînă vine de la poporul *Geților* sau al *Dacilor*, pe care Romanii îl romanisară in Dacia traiană, intru cît astăzi este obștește recunoscut că Geții și Dacii erau popoare de rasă tracă, ca și vechii Bessi sau Albanezii de astăzi? Eată deci că și elementul pretins albanez din limba romînă este pe deplin esplicat și anume earăși fără a recurge la tesa formațiunei naționa lităței romîne la sudul Dunărei.

Cîte-va considerațiuni filologice pe care le imprumutăm de la D-l *Hasdĕu* [1]), vor intări incă și mai mult această esplicare a albanismelor limbei romîne.

Limba albaneză posedă și dînsa elemente latinești, de și sunt mult mai puțin numeroase de cît acele ce se află în cea românească; dar aceste elemente sunt in cea mai mare parte altele de cît acele ce se află în românește, bună oară:

[1]) Istoria critică, p. 303 și urm.

albanez	*latin*	*romîn*
tra	trabs	grindă (slavon)
mic	amicus	prieten (id)
kembe	gamba	glesnă (id)
giind	gens	neam (maghiar)
fer	infernum	iad (slavon)

Altă dată acelaș obiect e desemnat in ambele limbi tot prin un cuvênt latinesc insă deosebit.

albanez	*latin*	*romîn*	*latin*
grie	grex	turmă	turma
liume	flumen	riu	rivus
fat	fatum	soartă	sors

Aceasta nu face decît intăreşte observaţia insemnată mai sus (p. 221) că limba albaneză ca şi cea macedo-romînă au imprumutat elementul lor latinesc la un izvor deosebit decît acel de unde'l trase limba daco-romînă.

Sunt cîte-va cuvinte romîne inrudite cu albaneza, care dovedesc tocmai in chipul cel mai neindoelnic că elementul aşa numit albanez al limbei romăneşti n'a putut fi luat de la acest popor, dar că aparţinea unui altuia de aceaşi rasă, cea ce esplică indestul analogia ce se regăseşte intre terminii romăneşti şi acei albanezi.

Ast-fel cuvîntul *barză* insamnă pe romăneşte cocostărc şi anume varietatea cea cu totul albă a acestui soiu de păseri. Acest cuvînt işi găseşte etimologia numai cât in albanezul *bard* care vra se zică, *alb*. Totuş Albanezii nu numesc cocostărcul cu un nume derivat din *bard*, ci cu un altul cu totul deosebit: *lelek*. Este invederat că Romînii trebuiră să imprumute terminul lor de *barză* de la o altă limbă de origine identică cu acea albaneză, care insă poseda pe cît adjectivul *bard* pe atîta şi substantivul *barză* din care Romînii nu luară decît pe acest din urmă; căci ei nu puteau doară imprumuta de la Albanezi o insemnare derivată pe care aceştia nu o pose-

dau ei inșii, și dacă s'ar admite că Romînii au dat ei la lumină această insemnare derivată de *barză*, ei ar trebui cu atîta mai mult să posede in limba lor cuvîntul rădăcină *bard* =alb, care nu se află, fiind inlocuit prin latinescul alb=albus. Albanezii posed deci cuvîntul originar *bard* și nu pe derivatul seu *barză*. Romînii din protivă posed pe derivativul barză și nu pe originarul *bard*. Ne pare inviderat că acest imprumut deosebit al aceluiași termin a fost făcut de ambele limbi la un izvor comun, limba tracă, care era vorbită atît la nordul cât și la sudul Dunărei. Tot ast-fel stă lucrul și cu cuvintele următoare, care au in cele două limbi, romîna și albaneza insemnări deosebite de și pleacă fără indoială din aceași rădăcină.

Rom.	*Alb.*				
Mire	*mire*	(frumos)	*mireh*	(zendic)	insurat
Codru	*kodre*	(movilă)	*kod*	(celtic)	pădure
Mal	*malli*	(deal, culme)	*mala*	(scr.)	creastă de munte
Ciocărlie	*zok*	(mică pasere)	*ciakur*	(pers.)	pătărniche
Șiopărlă	*șapi*	șopărlă	σαπρα	(grec.)	șopărlă

Insemnate sunt mai ales aceste două din urmă cuvinte intr'adevăr, de și românescul *ciocărlie* este identic cu albanezul *zok*, este inviderat că el a trebuit să vină in românește din o limbă inrudită insă alta de cît albaneza, care limbă poseda acest cuvînt sub o formă mai plină, analoagă persului *ciakur* (c+k+r). Vorba *șiopărlă* care in albaneza au perdut pe *r*, *șapi* și l'au păstrat in limba romînă pe cât și in cea grecească, dovedește lămurit acelaș lucru. Terminul românesc *mire* având in această limbă un înțeles mult mai apropiet de acel al cuvîntului identic zendic, decît al celui albanez, dovedește încă că acest cuvînt n'a putut fi imprumutat de către Romîni din limba albaneză, dar că derivă dintr'o limbă

de aceiaşi origine, de şi deosebită. Se amintim in sfîrşit numele *Dunărei* acărui analisă am reprodus'o mai sus. [1])

Elementul deci pretins albanez al limbei romîne nu este decăt acel lăsat de vechii locuitori ai ţerii, Tracii Daco-Geţi, in idiomul pe care Romanii il impuseră. Esplicarea sa nu trebue prin urmare căutată dincolo de Dunărea.

Să trecem la elementele ce au pătruns mai tărziu in limba romînă şi in intăiul loc la acel *slavon.*

Elementul slavon care se găseşte in limba romînă este acel al Slavonilor sudici sau *Sloveni* şi nu acel al celor nordici sau *Ruteni.* Rösler pentru a putea impaca acest fapt cu teoria sa, susţine că Slovenii n'ar fi locuit nici odată pe rîpa nordică a Dunărei şi că regiunile aceste au fost coplesite pe timpul năvălirei de către familia slavonă a Rutenilor. „Limba romînă putea să'şi primească elementul seu slav tot aşa de bine la nordul ca şi la sudul Dunărei .... dar idiomurile slave care resunau in dosul Tisei, la nord şi la sud erau esenţial deosebite; la nord locuiau Rutenii (Ruşii) care se ţin de marea familie a Slavilor septentrionali; la sud s'intindeau Slavii Bulgari, alcătuind impreună cu Serbii ramura slovenă a acestei rase. Dacă limba valacă 'şi au luat elementul slav in ţerile nordice ea va trebui se poarte semnele caracteristice ale dialectului septentrional; dacă din potrivă ea şi l'au culeş la sud, va trebui să samene cu acel sudic. Slavul insă in romîneşte apare ca sloven in loc de a fi rutean, după cum ar cere-o pretenţiunea stăruinţei Romînilor in Dacia Traiană." [2])

De mai multe ori in cursul acestui studiu am arătat că Rösler nu se prea uită la texte cănd are nevoie de demonstrat ceva. De astă dată insă se pune in contrazicere atît de flagrantă cu mărturisirile cele mai limpezi a atîtor autori

[1]) p. 188 nota.
[2]) Rom. Stud. p. 127.

bizantini, in cît numai cît cea mai neagră rău credință putea să'l impingă a susținea o asemenea tesă in potriva celor mai neindoelnice arătări.

Autorii bizantini rapoartă anume că Slavonii și anume acea de rasă *slovenă*, Σκλαβίνοι, incepură a năvăli in impărăția lor, de pe timpul stăpînirei Avarilor in Panonia.

Ast-fel *Menandru* ne spune că in anul 581, al patrule al domniei lui Tiberiu, Grecia fu pustiită de către *Sloveni* pricină pentru care Romanii (adecă Bizantinii) rugară pe Avari a intra in țara Slovenilor, spre a sili pe aceștia a părăsi imperiul roman. Ducele Avarilor trece cu 60,000 de cavaleri din Panonia in Iliria și de acolo se indreptară către Sciția (Dobrogia) *trecênd earăși Dunărea*, și pustiind in lung și in larg locuințele Slovenilor. [1]) Acest popor locuia deci in acest timp la nordul Dunărei, in Valachia actuală. Această arătare este intărită și prin alte locuri conținute in istoricii din Bizanț. Slovenii, așezați la nordul Dunării, erau supuși stăpînirei Avarilor, care le ordonă in 532 a trece Dunărea pentru a atăca imperiul. [2]) *Procopius* pomenește chiar aflarea Slovenilor pe rîpa stîngă a Dunărei in 533. El rapoartă că generalul Chilbudius trecînd fluviuli cu mulți Romani, se prinse la luptă cu Slovenii pe care 'i bătu desevîrșit. [3])

Același istoric caracterisază ast-fel poporul Slovenilor: Slovenii (Σκλαβίνοι) nu ascultă de un singur cap, și au așezeminte democratice. Ei se inchină unui zeu, părintele trăsnetului și 'i aduc ca jertfă boi și alte dobitoace; recunosc destinul, dar nu'i dau nici o putere asupra muritorilor; adoră fluviile și nimfele, făcându-le jertfă din care trag preziceri pentru viitor. Au drept locuinți niște corturi sermane și schimbă din timp in timp așezările lor. La luptă ei merg obicinuit pe

[1]) Acest loc a fost intrebuințat și mai sus, p. 104.

[2]) *Teofilact* VII c. 13.

[3]) *Procopius* de B. G. c. 14.

jos, purtând paveze și suliți. Limba lor este foarte barbară. Toți sunt mari, voinici, nu au pelea foarte albă nici perii galbeni, dar aceștia nici nu sunt negri, ci au din potrivă o coloare roșietică. Spiritul lor nu este nici reu nici înșelător și fiind ei foarte simpli au multe moravuri hunice. „*Ei ocupă cea mai mare parte a celei-l-alte rîpi a Danubiului.*“ [1])

Acest loc arată in modul cel mai invederat că e vorba de Slavonii ce se stabiliră mai tîrziu în peninsula Balcanilor, cea ce se poate recunoaște mai ales de pe caracteristica acestui popor, care nu ar avea părul galben (ca Rușii) ci roșietic. Acești Slavoni sunt insă arătați ca locuind *de cea parte a Dunărei, deci in țerile romîne de astăzi.* Procopiu repetează asemenea arătări de o mulțime de ori și nu trebuie de cît al deschide pentru a se convinge despre aceasta. Ast-fel aiure el adauge că Hunii (Avarii), Slovenii și Anții ar locui *nu departe de rîpa Dunărei, de cea parte a fluviului* [2]). In 551 el rapoartă că bandele Slovenilor, *trecînd Dunărea*, devastară imperiul roman, inaintind pănă la Naissos [3]). Celebrul slavist *Schafarik*, după ce aduce toate aceste locuri și altele multe, inchee: „pănă acuma a fost vorba de acei Slavi care locuiau de a stînga Dunărei in foasta Dacie sau in Moldova, Valachia, Transilvania și in Ungaria nordostică, de la Prut pănă la varsarea Savei și a Tisei in Dunăre. Locuința de odinioară a acestor Slavi (Bulgari sau Sloveni) in regiunile unde se află astăzi Valachii, Secuii și Sașii este mai presus de ori ce indoială“ [4]).

Susținerea lui Rösler că Slovenii nu s'ar fi aflînd cu locu-

---

[1]) Idem.
[2]) Idem, I c. 27
[3]) Idem, III c. 40.
[4]) *Schafarik*, Slavische Alterthümer II p. 159. Vezi capitolul asupra Slavilor Bulgari de la p. 152 inainte.

inţa pe malul stîng al Dunărei este deci de o falşitate inviderată şi Romînii puteau foarte bine să'şi dobăndească elementul sloven al limbei lor in Dacia traiană, de vreme ce Slovenii se stabilise la inceput aice, de unde apoi se intinseră in peninsula Balcanului.

Acest element sloven, care incepu a pătrunde in naţionalitatea romînă odată cu aşezarea poporului slavon in sinul ei, fu intărit mai tărziu intr'un chip simţitor prin stăpănirea de aproape opt veacuri a bisericei bulgare sau slavone asupra Romînilor, care introduse limba slavonă şi in organismul statului ca oficială şi singură cultivată.

Rösler cu toate aceste nu se mulţămeşte a tăinui toate dovezile categorice despre atingerea Românilor cu Slovenii la nordul Dunărei; el caută încă să sprijine demonstrarea lui că poporul romîn n'ar fi putut dobîndi elementul seu slavon de cît in sînul Bulgarilor, şi intr'un alt chip.

Se ştie că Bulgarii, popor de rasă finică, neam cu Maghiarii şi Turcii, aşezîndu-se in veacul al VII-le la sudul Dunărei in mijcul Slovenilor, pe care iam vĕzut ocupînd impărăţia bizantină după invoirea dată lor de impărătul, perdură aice cu totul limba lor, dînd insă ţărei in care ei se aşezară numele lor, de Bulgaria. Rösler intreprinde acuma de a dovedi o tesă pe care ne abţinem de a o califica. De şi cele mai amărunte cercetări n'au izbutit a descoperi rămăşiţi a le vechei limbi finice ale Bulgarilor in limba lor actuală, Rösler vroeşte să afle asemenea resturi in *limba românească*, din causă că dînsa s'ar fi desvoltat pe acelaş teritoriu [1]). Metodă nu se poate mai extraordinară! Nu se ştie dacă se află rămăşiţi a le

[1]) Rom. stud. p. 253: „Vielleicht hat die Sprache der heutigen Bulgaren noch Wörter in sich die uns auf die Spur brächten was die alten, nicht slovenischen Bulgaren, für ein Volk gewesen. Ich muss es anderen überlassen das Bulgarische darauf hin zu prüfen; ich will mich auf eine kleine linguistische Streife im Romänischen beschränken".

vechei limbi bulgare in idiomul insuș ce s'a desvoltat chiar la poporul bulgar și se incearcă a se afla asemene elemente in limba romînă!!

Cum să se dee insă de rămășiți bulgaro-finice in limba romînă, dacă nu există nici o urmă a acestei limbi cu care ele să poată fi asămăluite? Rösler, pentru a ajunge la aceasta, pornește de la părerea, ea insăși foarte controversată, că Bulgarii ar fi o seminție finică *din Ural*, și stabilește apoi cele mai poznașe asemănări intre cuvinte românești și acele ale popoarelor de pe malurile Wolgei.

Să reproducem cîte-va din etimologiile sale: Frasa care revine ca un refren in o poesie populară foarte respîndită la Romîni: *inșiră-te mărgărite*, și care este tot ce poate fi mai latinesc, anume verbul *insero-ere* și pronumele *te*, *tu* este dedusă de Rösler dintr'o zeitate samoiedică *Sirtje*! [1]) Românescul *noian* este derivat de Rösler de la tagwy-samoiedicul *noane*=cufundaciu, un soiu de pasere. Ce legătură insă să fie intre noian și o pasere? Rösler a uitat să ne spună; prin urmare el a necunoscut prima regulă a ori-cărei derivări filologice, analogia sau inrudirea sensului. Dar poate că s'a gândit la imprejurarea că une-ori cufundacii se cufund in abisuri! Cuvîntul *calic*, care nu este alt ceva de cît slavonul *kalike*, pelerin, sărman, s'ar trage din tagwy *kaaliku*, a căruia insemnare nici n'o mai pune, atît de deosebită este pe semne de acea a cuvîntului românesc; *deal* care este slavonul *deal* ar fi jurak-samoiedicul *teal*=munte; *lopată*, vsl: lopata=omoplată, vruss: lopata=lopata, ar proveni din ostiak-samoiedicul *lap*, *laba*=vășlă; *toropi* ar avea rădăcina sa in jurak-samoiedicul *tyrieu*=a bate, cînd el își găsește esplicarea sa firească in vsl. trupiti=a bate. etc. etc. Rösler susține că toate aceste cuvinte ar fi niște găcitori etimologice [2]), resolvite pentru intăia oară prin

[1]) Rom. stud. p. 259: „Aufgefallen ist mir noch die sirte-margarite in einem Volkslied das Murray erzählt und ich finde dass sie durchaus den Vorstellungen von der *sirtje* bei den Samoieden entspricht".

[2]) „Zu dem unerklärten calic"; „Román. toropi hat noch keine Etymologie gefunden".

metoda fecundă a asămăluirei lor cu dialectele uralice, cînd obîrşia lor este aşa de uşor de aflat in elementele constitutive ale limbei romîne, latina şi slavona.

Cea mai monstruoasă etimologie este insă fără indoială a-cea a cuvîntului *curcubeu*. Derivarea sa cea mai firească şi tot-odată singura cu putinţă este din latinescul *concurvus*. Rösler crede această etimologie neadmisibilă şi propune pe cea următoare: Samoiezii numesc curcubeul *Num banu* in care Num insamnă ceriul prin urmare zeitatea. Ursul fiind insă adorat de acest popor, ei îl amestecă in destul de des cu zeul; ast-fel *Num ar putea* tot aşa de bine sluji pentru a insemna şi pe acest animal. Ursul fiind insă foarte de preţ pentru Samoiezi ei îi dau tot feliul de desmerdări, precum in limba fineză, ukko, aka=cel bătrîn, de unde numele curcubeului la finezi *ukon-kaari*. Cînd Samoiezii numesc deci curcubeul *Num-banu*, inţelesul acestui termen nu poate fi altul de cît mantaua ursului sau mai bine incă tivitura mănţălei ursului, căci *pan*, *ban* insamnă in această limbă tivitura unei mantale. Toate triburile samoedice au pentru urs un alt nume; aşa in dialectul karamsin se chiamă *kuerg*, la Samoiezii cursului mijlociu a fluviului Obi *kuerga*, *kuorga*. „Se poate deci admite ca să fi existat la aceste triburi pe lîngă forma *Numbanu* o alta *Korgabanu*, care ar fi prototipul curcubeului românesc!! [1]) In sfîrşit se mai amintim o de pe urmă etimologie care incunună opera lui Rösler, acea a *pisicei* (mîţa) care ar proveni din jurak-samoiedicul *pisea*=şoarece.!!! [2])

Dar să lăsăm fantasiile filologice a le lui Rösler, pe care

---

[1]) Rom. stud. p. 258: „Bei diesen Stämmen *muss* neben nu panu, num banu die Bezeichnung kuerga, korga banu als die ursprüngliche *angenommen werden*". Derivaţiunea această laborioasă ocupă trei pagini. Am reprodus numai esenţa ei.

[2]) Rom. stud. p. 255.

le am amintit numai cît spre a intrerupe prin o pagină mai cu haz, ariditatea cercetărilor noastre.

Noue ne pare invederat că dacă Romînii ar fi trăit atîta timp in mijlocul Bulgarilor, ar trebui să se găsască in limba actuală a acestor din urmă cîte-va cuvinte de obîrşie românească. Eată insă tocmai cea ce nu se întîmplă. Domnul *Pič* spune asupra acestui punct: „Este in ori ce caz in destul de extraordinar că atingerea Slavonilor cu elemente străine in peninsula Balcanului să nu le fi impărtăşit o inriurire romană.“ [1]) Romînii din Pind şi din Macedonia nu puteau lucra cu mai mare putere asupra limbei Bulgarilor, fiind că atingerea intre aceste doue popoare era foarte rară, prin faptul locuinţelor lor deosebite, unul pe munte cela-l-alt in cîmpie. Eată cea ce esplică tot odată numerul cel nesfîrşit mai mic de elemente slave in limba macedo-romînă şi această împrejurare întăreşte incă odată părerea noastră despre rolul secundar jucat de Romîni in imperiul valaho-bulgar, dincolo de Dunăre

---

Rösler insă mai intimpină că: dacă Romînii au locuit in Dacia traiană după deşertarea ei de legiuni, in urma năvălirei Goţilor, ar trebui numai de cît ca limba lor să conţină o amintire a stăpănirei acestui popor german asupra ţărei lor, şi cu toate aceste limba romînă nu infăţoşază nici un singur cuvînt de obîrşie gotică [2]).

Goţii cînd ajunseră in Dacia erau un popor cu moravuri nomade; ei nu se aşezară nici odată in ea intr'un chip statornic, ci numai cît o prădau precum făceau şi cu imperiul bizantin, Ammianus Marcellinus rapoartă că incă in anul 251, inaintea părăsirei Daciei, ei trecuse Dunărea şi devastase Moesia, cu osebire oraşul Marcianopolis [3]). Pănă in 270 ei trecură de 7 ori Dunăre şi ajunseră pănă in Grecia şi in Capadocia.

[1]) Abstammung der Rumaenen, p. 53.
[2]) Rom. Stud. p. 123.
[3]) *Am. Marc.* XXXI, 5.

Chiar in cea de pe urmă a lor espediție ei pleacă de la *malurile Nistrului* pentru a ataca pe mare impărăția bizantină și destrug intăi orașul Tomi din Dobrogia [1]). Până la această epocă ei nu părăsise incă vechile lor locuințî și deci năvălirile lor, nu așezarea lor in Dacia prilejise retragerea legiunilor. Tot in această regiune îi găsește năvălirea Hunilor intîmplată 100 de ani după acea, in 375, căci Ammianus Marcellinus care aduce luptele incinse intre Goți și noii năvălitori, nu-i arată ca fiind in Transilvania, unde cu toate aceste ar fi trebuit să se afle in cazul cînd Dacia ar fi fost ocupată statornic de dînșii, ci tot in regiunea Prutului, in cămpia moldovenească. Numai cît atunci cînd regele Athanarik este bătut, Goții scapă in Caucaland, in Carpați, unde cu toate aceste nu stau de cît prea puțin timp și trec Dunărea [2]). Năvălirea Goților avu deci de efect de a alunga pe Daco-Romani, parte afară din provincia lor, parte in munți, unde Goții nu'i putură urmări din pricină că popoarele nomade nu iubesc regiunile muntoase și nu se aventurează pe ele. Goții nu ocupară deci nici Valahia mică, nici Transilvania, nici Banatul, țeri muntoase, pe care Goții au putut să le pustiască, dar unde ei nu se opriră nici odată; ei au păstrat tot-deauna locuințele lor in cămpiile care invecinau Dacia din partea răsaritului, și de aice își indreaptă toate expedițiile lor improtiva impărăției bizantine.

Dar Goții alungați din țara lor, Basarabia actuală, trec in imperiul roman, unde ei lasă chiar cîte-va rămășiți, după ce cea mai mare parte a neamului lor merse să se așeze in Spania. Ast-fel Iornandes ne zice că in timpul seu (cătră 550) se aflau Goți stabiliți in Moesia [3]) și un autor bizantin Malchus a-

[1]) *Zosimus* I, 42.

[2]) *Am. Marc.* XXXI, 4.

[3]) *Iornandes* c. 41: „Erant siquidem et alii Gothi qui dicuntur minores, populus immensus cum pontifice suo Vulfila, qui iis dicitur et litteris instituisse, *hodieque* sunt in Moesia regionem incolentem Europolitanam“

dauge că in Albania avuseră loc oare-care căsătorii intre Goți și indigeni [1]). Dacă deci Goții au putut lăsa unde-va in Răsărit urme a le trecerei lor, niște asemene nu trebue căutate in Dacia traiană, ci dincolo de Dunărea, unde se regăsesc chiar astăzi rămășiți gotice in limba bulgară. Reproducem după *Schafarjik* cuvintele următoare: *vr'tograd*, bulg.= grădina din goticul *autigard's*, derivat din *aurts*=earbă; *userez*, b.=cercel din *aursahriggs*, derivat de la *auso* gotic=ureche; *sabota*, b.=zi din *sambas*, g.=idem; *buky* din *boka*, *mъzda* din *mizdo* etc. Limba gotică conține la rîndul ei slavisme pe care nu le au putut dobîndi de cît in sudul Dunărei unde venise cînd-va in atingere cu Slovenii: așa goticul *klismo* vine de la slavonul *klik*=vuet; *plinsjan* de la *pliasati*=a sări; *chleb* de la *chliab* [2]). Limba romînă ar putea deci mai curînd înfățoșa urme de gotică dacă s'ar fi desvoltat la sudul Dunărei.

Cît despre Gepizi, al doilea popor de rasă germană care ar fi putut lăsa germanisme in românește, nici acesta mai că n'a locuit in Dacia; el se cobori din locuințele sale primitive de lîngă Vistula, trecu peste partea apusană a Daciei, probabil prin cîmpia Tisei și se așăzâ dincolo de Dunăre in Dacia aureliană, care este amestecată de cătră autorii latini și greci cu acea a lui Traian. Ast-fel *Iornandes* zice că Gepizii ocupară, „toată Dacia“ [3]); dar *Procopius*, izvorul cel mai sigur pentru acest timp și aceste popoare, spune anumit că Gepizii aveau in stăpînirea lor *urbea Sirmium* și toată Dacia, cea ce el repetează in mai multe rînduri [4]). Este deci inviderat că este vorba aice de Dacia aureliană.

---

[1]) *Malchus*, Excerpta de legationibus, Bona. p. 258.

[2]) *Schafarjik*, Slavische Alterhümer.

[3]) *Iornandes* c. 12.

[4]) *Procopius*, de B. G. III, 33, 34, I, 15; Hist. arcana c. 18; de B. Vand. I, 2.

Această analisă pune in deplină lumină pentru ce limba românească nu înfățoșază gotisme in vocabularul seu. Goții și cu Gepizii ne intrînd in legături cu Daco-Romanii de cît in chip dușmănesc și pe apucatele, ei nu'și puteau imprumuta cuvinte, căci pentru ca aceasta să se intîmple se cere ca popoarele să nu se intîlnească numai cît cu sabia in mînă, ci să intre in legături de afaceri, să facă schimburi intre ele, să se așeze unul lîngă altul și să ducă in genere o viată comună.

D-l *Hunfalvy* crede insă a fi descoperit un nou argument tras din limba romînă, anume in raporturile ce se află intre această limbă și cea ungurească. „Dacă părerea scriitorilor romîni și ne-romîni, că acest popor s'au inchegat la nordul Dunărei, in Transilvania și Valachia, ar fi intemeiată istoriceşte, ar trebui ca harta etnografică a Ungariei și a Transilvaniei să arăte pe timpul ocupațiunei maghiare, de la rîpa apusană a Tisei pănă in Austria existența unei poporațiuni *slavone*, la răsăritul Tisei insă și pănă la granița răsăriteană a Transilvaniei și chiar dincolo de aceste pănă in Siretiu și Prut o poporațiune romînă Această deosebire etnografică ar fi exercitat numai de cît o inriurire asupra limbei maghiare. *Această limbă ar trebui in intinderea ei răsăriteană să cuprindă tot atîtea ba chiar mai multe cuvinte românești, pe cît conține ea slavisme in intinderea ei apusană.* Ce găsim noi in realitate? Că limba maghiară, cît de departe se intinde ea, păstrează acelaș caracter lexical, că posedă pretutindene aceleași cuvinte slavone. Limba ungurească arată deci prin aceasta că ocupațiunea maghiară intîlni in toată intinderea Ungariei și a Transilvaniei una și aceași poporațiune de obîrșie slavă, căreia ea datorește slavismele de care e plină. Limba ungurească conține ce e drept, mai ales in Transilvania, cîte-va cuvinte de obîrșie romînă, dar aceste sunt

numai cuvinte ce se referă la viața păstorească; *nici unul nu provine din o sferă mai înaltă, politică sau religioasă*“ [1]).

In primul loc observăm că ar fi destul de neînțeles că pe cînd se constată că limba romînă conține destule elemente ungurești, acea ungurească să nu fi imprumutat absolut nimica de la Romîni, afară de cîți-va termini ciobănești. Această lipsă de element românesc în limba maghiară ar trebui esplicată altfel de cît prin lipsa poporațiunei romîne in țară la ocupațiunea ei de cătră Maghiari. Romînii apar fără tagadă in Transilvania de la 1200 inainte; sunt deci aproape 700 de ani de cînd aceste două popoare trăesc in comun pe acelaș teritoriu. Dacă in un restimp atît de lung Romînii nu ar fi fost in stare să introducă nici un singur cuvînt in limba hunică a Maghiarilor, apoi acelaș lucru s'ar fi intîmplat și dacă Ungurii ar fi găsit pe Romini locuind in Transilvania la așezarea lor in aceste țări; căci Ungurii au ocupat Transilvania numai cît vr'o 200 de ani inaintea aparițiunei netăgăduite a Romînilor in ea. Apoi dacă in timp de 700 de ani Romînii n'ar fi fost in stare să introducă cuvinte de ale lor in limba stăpînilor lor, fără indoială că 200 ani mai mult sau mai puțin adaoși la un veac atît de lung n'ar fi putut schimba intru nimic raporturile acestor doue limbi. Lipsa deci de românisme in limba maghiară ar trebui explicată altfel decît prin acea a lipsei poporațiunei românești in Transilvania la venirea Ungurilor, bună oară prin nobleță și superioritatea limbei aglutinate a Maghiarilor asupra celei latinești flexionare a Romînilor! O aseminea explicațiune sub pana d-lui Hunfalvy ar avea meritul de a arăta patriotismul d-sale in o frumoasă lumină, pe cînd acea pe care o dă d-sa indegetează din potrivă sub o tristă față destoinicia d-sale științifică.

Cum să se deslege oare această imprejurare sau trebue ea oare să rămână o găcitoare etnografică? Intr'un chip tot atît de

[1]) *Hunfalvy*, die Rumänen und ihre Ansprüche, p. 223—225.

simplu pe cît și de defavorabil pentru reputațiunea de om de știință a d-lui Hunfalvy, anume prin *falșitatea* susținerei d-sale că nu ar exista românisme in limba maghiară, cînd cea intăi inspecțiune a acestei limbi ne dovedește contrariul.

Există anume in limba maghiară *un mare numĕr* de cuvinte de obîrșie românească, lucru de care ne putem convinge din intăiul dicționar al acestei limbi ce ne cade sub mînă. Aceste cuvinte nu se referă de loc numai cît la viața păstorească, ci sunt luate din cele mai deosebite sfere ale activității omenești.

Pentru ca acest fapt să nu poată fi tăgăduit de nimene vom mărgini enumerarea noastră numai la acele cuvinte care se țin de *elemcntul latin* al limbei romîne, care nu pot lasa nici o indoială asupra originei lor. Eată o parte din ele:

Maghiar	*Romîn*
papuoza (de tutiun)	păpușă
pár	păreche
szák	sac
suba	șubă (Ital. giubba)
mamuc	momăe (fr. momerie)
kurta	scurt

derivate

kurtaly = carabină scurtă
knrtalyos = carbinier
kurtan = scurt, adverb
kurtany = tun scurt
kurtaság = scurtime
kurtit = a scurtá
kurtilas = prescurtare
kurtka = haină scurtă etc. etc.

kupa	cupă
virgacs	vargă
virgakol	a bate cu vergi

vipera viperă

uszura usură [1])

uszoras=usurar

uszorel=de usură

uskola scoală

korda coardă

părlug (leşie) perlau, format din per şi lavo; insamnă cadă de ţinut leşie.

puia (om femeiatic, delicat) puică

katrincza catrinţă

caponya căpăţină

csonka ciung [2])

csonkas=(curăţit)

csonkaság=tăitură

sconkit=a tăia, a scurta

galamb porumb [3]) (hulub)

kofa cofăriţă=pricupiaţă care aduce marfa ei, poamele, in *cofe*; de la grec. κούφα lat. *cupa*.

pásztor păstor

másа moaşă

paszuly fasolă

mascara masca

miora mioară

olaj uleiu

sors soartă

sorsol=a trage la sorţi

sorsos=consorte

sor şir

regula regulă

---

[1]) Cuvîntul latin *usură* nu se află decît la Românii de peste munţi. La cei din Romînia a fost inlocuit prin grecescul *camătă*.

[2]) D. *Cihac* face să derive cuvîntul românesc din cel unguresc. Dar Ital. *ciongo*=mutilé, estropié, tot de la Unguri a fost imprumutat?

[3]) Ungurească preface des pe *r* in *l*. Aşa şi in *molam* de la *moară*.

recse	rețea	
recsés	=impletit	
recze	rață [1])	
pava	păun	
szeczél	săcel=săticel=sat mic (tracic)	
berbecs	berbece	
aratni (seceriș)	ara	
alakor	alac	(latin alica)
banya	baie	(baiae Ital. bagno)
sereg	șireag	(series)
arany	aur	
anis	anison	(lat. anisum)
summa	suma	
bot	băț	
bereck	berc [2])	
dainolni	doina	(trac)
fustely	fust [3])	(latin fustis; fr. fustiger)
guta	gută	(apoplecsie, lat. guta)
bordély	bordeiu	(trac)
bolt	boltă	(Ital. catal. port. volta)
lakat	lăcat	(Ital. lachetto; fr. loquet)
csatorna	cetîrnă	(lat. cisterna)
lestyan	leuștean	(lat. levisticum)
szarica	sarica	(lat. serica; fr. sarrau)
szamar	sămar	magar (It. samaro)
kapolna	căpîlna	mormînt (de la capella)
rüh	rîie rînie	(It. rogna; fr. rogne) [4]),

---

[1]) Acest cuvînt vine de la latinul anas-atis prin rotificarea lui *n*; vezi V. *Burlă*, studii filologice, Iași, 1880.

[2]) Cuvîn intrebuințat in Transilvania=parc

[3]) Cuvînt intrebuințat in Transilvania=vargă

[4]) Dovadă evidentă a latinismului acestui cuvînt este forma lui mac.-rom. ῥάννιε. Dl. *Cihac* îl derivă din ungurește fără a cita nici o

	rükes=rîios	
rosza	rosa	
czircalom	cearcăn	(de la cerc)
menta	mintă	
mesgye	mezuină,	mejdină (loc slobod intre doue arături, de la medium)
kömeny	chimin	(cumin)
szecska	secică	hrană tăiată mănunt pentru animale,de la seco-are)
szapony	săpun	(lat. sapo).
kad	cadă	(lat. cadus)
cseresnye	cireşă	
malom [1])	moară	
eczet	oţet	
rontani	a rupe	
csalni	a inşela	
kocsi	cociă, căruţă (It. cochio, fr. coche)	
kakas	cocoş	
lakás	locuinţă	
szombat	sămbătă [2])	

Dar limba maghiară ne va mai descoperi încă o altă particularitate la care d-l *Hunfalvy* este desigur departe de a se aştepta, anume că Ungurii au împrumutat de la Romîni o bună parte din terminologia lor religioasă creştină, ceea ce presupune numai decît că aceşti din urmă au avut un rol

---

paralelă din limbele romanice: aşa e uşor de dedus ori ce. Vezi o demonstraţiune complectă a latinismului acestui cuvînt in *Cultura*, revistă literară şi ştiinţifică sub redacţie D-lui N. Beldiceanu an. I No. 1 1883 sub titlul: origina cuvîntului rîie de *V. M. Burlă.*

[1]) Vezi mai sus Galamb.

[2]) De şi numele acestei zile a septămănei este respăndit la toate popoarele, in ungureşte el a fost luat de la Romîni, căci posedă pe *m* care lipseşte in toate cele-l-alte limbi: *sabatum* bulg. *sŭbotŭ*, pol. cech. *sobota.*

activ la creştinarea lor. Este cunoscut anume că Ungurii imbrăţoşară mai intăi creştinismul răsăritean. Ast-fel *Cedrenus* ne repoartă că un principe unguresc din Transilvania *Gyula* fiul lui *Horca*, primi botezul in Constantinopole in 948. Fiica lui Gyula, *Sarolta*, hotări şi pe barbatul ei regele Ungariei *Geysa II*, să imbrăţoşeze creştinismul şi numai cât fiul acestora, *Stefan I cel sfint*, făcu pe Unguri să treacă către biserica catolică. Poporul maghiar primise după cât se vede creştinismul inaintea intoarcerei oficiale la această religiune a capilor sei, şi fiinţarea de cuvinte creştineşti de obîrşie romînă in limba maghiară, dovedeşte că cele intăi noţiuni ale acestei religuni le venise prin mijlocirea Romînilor. Eată cîte-va din aceste cuvinte.

timplom (biserică)	templă (partea din lăuntrul bisericei lăngă altar)
torany	turn
altar	altar
angyal	înger [1])
pop	popă
kantor	cantor
kereszt	cruce
kereszteny	creştin

kerestelni = a boteza

keresztez = botez (aceste cuvinte vin deadreptul din românescul *creştin* care posedă incă pe *e* originar latin, chrestianus)

püspek	episcop
szent	sănt
szekreny	secriu, scriniu (raclă in România).
pogány	păgîn

[1]) Prin tecerea lui *r* in *l* ca in galamb şi malam.

paganiság = păgînismu

menteni — a mîntui. Acest cuvînt e considerat de d-l *Hunfalvy* ca derivat din ungureşte. Noi credem că ungurescul *menteni* este scos din românescul mîntui şi anume pentru următoarele motive. In ungureşte rădăcina *ment*, care se află, are cu totul altă insemnare decăt acea de a protegui, anume: indată, de sirg, de unde se vede că a doua insemnare a cuvîntului trebue să aibă o origine streină; apoi cuvîntul mîntui românesc se regăseşte in toate limbile latine. El se trage din latinescul *manu tueri* sau *mantenere* şi insamnă deci a scăpa, a protegui. Tot din această formă se deduc francezul *maintenir*, spaniolul *matener* şi italianul *mantenere*, de unde substantivul *mantenitore*, in romăneşte *mîntuitor*, in ambele limbi cu inţelesul religios de rescumpărător al pacatelor.

Se mai amintim in sfîrşit şi cîte-va din numeroasele cuvinte de obărşie slavă care se află in limba maghiară, acăror formă insă arată intr'un chip vederat că au intrat in acea limbă nu deadreptul din slavona ci prin mijlocirea Romînilor.

rezsnyicze — răşnită (de la slavonul zernice prin o metatesă.)

parancs — poruncă (In slavoneşte poraca fără *n*.)

parasina — prăjină (In slavoneşte numai rădăcina cuvîntului *pratu*=vargă, fără suficsul românesc *ină*.)

pérna	perină (in slavon numai *pero*= pană.)
pecsét	pecete (in slavon pecăti = a pecetlui)
zamos	zămos (de la grecescul ζωμός)
zsumorka	zămurcă (fertură proastă).

Am putea urma așa mai departe a alcătui lungi liste de cuvinte imprumutate de Măghiari sau deadreptul de la Romîni sau prin mijlocirea lor de la Slavoni. Dar noi nu avem de loc scopul de a istovi partea filologică a chestiunei. Exemplele enumerate pănă aice vor ajunge însă pentru a caracteriza metoada urmată de d-l *Hunfalvy* in demonstrațiunea tesei d-sale; acuma poate ori cine judeca despre adevărul susținerilor d-sale cînd zice că limba maghiară nu conține nici un cuvînt de obîrșie romînă, afară de cîți-va termini cari s'ar referi la viața păstorească. Exemplele aduse de noi arată tocmai contrarul că elementul românesc al limbei maghiare se intinde la toate ramurile de indeletnicire ale vieței și că chiar religiunea creștină se infățoșază la Maghiari intăi sub o haină românească.

Trecînd acuma la elementul maghiar al limbei romîne, represintat și el prin vr'o 200 de cuvinte, acest element ne va sluji tocmai a dovedi intr'un chip neindoelnic că Ungurii la venirea lor in Transilvania a trebuit să găsască aice pe Romîni și că aceștia nu au putut veni de peste Dunăre. Intr'adevăr elementul maghiar se află respîndit in limba *tuturor* Romînilor de la nordul Dunărei, care după cum am aratat posedă un caracter cu totul unitar. Maghiarii însă n'au ocupat nici odată laturile exterioare a le Carpaților; ei nu puteau deci să comunice elementul maghiar de cît acelei părți din Romîni, cu care ei au venit in atingere. Dacă Romînii au imigrat însă de dincolo de Dunăre, parte din ei, acei pe care îi găsim mai tîrziu in principatele dunărene, au

trebuit să se oprească in cîmpia ce se aşterne la poalele munţilor şi numai cît acei ce trecură munţii se atinseră cu Ungurii. Am insemnat mai sus rolul isolator al Carpaţilor in privirea diferitelor mădulare ale naţionalităţii romîne. Dacă deci Romînii venind din sud se opriră in parte la rădăcina munţilor, această parte a poporului remănând substrasă de la inriurirea poporului maghiar n'ar trebui se infăţoşeze in limba sa atîtea elemente maghiare. Pentru a esplica universalitatea elementului maghiar in limba romînă trebue admis numai de cît că intreg acest popor inchegă naţionalitatea sa in Transilvania sub inriurirea maghiarismului şi că apoi coborîndu-se de la munte la cîmpie luă cu dinsul efectele neşterse ale acestei inriuriri.

Pentru ca să impace d-l *Hunfalvy* teoria d-sale cu faptul că Romînii din toate părţile Daciei traiane infăţoşază in limba lor elementul maghiar, ar trebui să arunce de odată pe Romîni de peste Dunăre tocmai in centrul Carpaţilor pentru ai cobori apoi la cîmpie. Asemene salturi mortale pot fi, insa inchipuite de mintea bolnavă de patimă a unor invăţaţi ca Rösler sau d-l Hunfalvy, dar nici odată intreprinse de corpul viu şi palpitînd al unui popor.

V'om vedea in capitolul următor cum aflarea elementului unguresc in limba tuturor Romînilor de la nordul Dunărei corespunde pe deplin cu altă imprejurare insemnată din viaţa lor, intemeerea principatelor Valahiei şi a Moldovei de cătră Romîni coboriţi *din munţi cătră cămpii* şi nu după cum ar cere-o ipoteza röslerianä, de cătră Romîni urcaţi *din cîmpie cătră munţi.*

IX

ARGUMENTE GENERALE.

Să expunem acuma, pentru a sfîrși această cercetare, cîteva priviri generale care vin și ele in sprijinul părerei că poporul românesc nu au părăsit pămêntul vechei Dacii.

Romînii de această parte a Dunărei sunt cu toții dedați agriculturei ; ei par chiar, după cum făceau și strămunii lor Romanii, a desprețui indeletnicirile industriale și comerciale. Această tendință s'au aflat in toate timpurile in țările romîne de la nordul Dunărei, și nici odată poporul romîn din aceste părți nu s'au dedat la alte indeletniciri productive de cît la lucrările agricole. Indepărtarea pe care Romînii o arată pentru ori ce alt soiu de lucrare de cît acea a pămêntului nu-și are temeiul seu de a fi numai cît in pricini economice ; căci atunci toată poporația țărilor romîne ar trebui să fie supusă acestei inriuriri, pe cînd noi vedem că acea de obărșie străină se dedă cu folos cătră indeletnicirile industriale și comerciale. Poporul romîn a fost adus prin caracterul seu, sau mai bine zicînd printr'o obicinuire invechită a fugi de ori ce altă lucrare de cît de acea a cîmpului, obicinuire ce nu a putut fi introdusă in moravurile sale de cît in urma unei practice indelungate, care inrădăcinâ in el ideia că profesiunea strămunilor sei ar fi singura nobilă și frumoasă. Plecarea cea deosebită a Romînilor pentru agricultură arată deci că această indeletnicire a fost tot-deauna pusă in lucrare de acest popor.

Intr'adevĕr in timpul lungilor veacuri cît ținu năvălirea barbarilor, lucrarea pămêntului fu, pe lîngă creșterea turmelor, singura indeletnicire la care s'au putut deda poporația romînă. Industria, afară de cea cu totul primitivă, cere pentru a putea inflori timpuri mai liniștite, pe cît și o bună stare, care să deie poporului putința de a căuta indămănările

şi luxul traiului seu. Tot aşa e şi cu comerţul, intru cît el nu sĕ mărgineşte la schimbul lucrurilor neaparate vieţei de toate zilele. Aceste două indeletniciri erau insă peste putinţă pentru Romînii cei retraşi in munţii lor, care numai la indulcirile vieţei nu se puteau gîndi. Totuşi Romînii, ca unii ce fuseseră popor aşazat şi agricultor, nu se puteau hotări aşa de uşor a se intoarce la viaţa nomadă a ciobanului şi nu făceau aceasta de cît cînd nevoia îi silea. Indată ce barbarii se aşăzară in cămpia ce atingea locurile unde ei căutaseră adăpostire, Romînii se coborîră in mijlocul lor pentru a urma mai departe pe o scară mai intinsă lurările agricole, pe care ei nu le lasaseră nici odată in părăsire, nici chiar cînd se aflau pe vĕrfurile munţilor [1]). Mai tîrziu, după ce Romînii intocmiră state, ei urmară inainte a se deda la indeletnicirea lor de pănă atuncea. Aceasta luă caracterul predomnitor şi exluziv a ori cărei indeletniciri căreia se dedau in decursul unui timp indelungat puterile vii ale unei naţiuni.

Tot prin niste cauze analoage, persecuţiunele cărora au fost expusă in decursul veacului de mijloc, se esplică cum de rasa evreiască a fost impinsă cătră specula banilor, pentru care ea dobîndi cu timpul o insuşire particulară, ca una ce era intărită prin faptul eredităţii. Aceiaşi imprejurare dă cheia caracterului adînc religios şi militar dobîndit de poporul spaniol prin lupta sa secular in contra Maurilor.

Această tendinţă a Romînilor de a neingriji de toate celelalte indeletniciri productive afară de cultura pămĕntului au devenit chiar in zilele noastre, piedica cea mai insemnată a desvoltărei lor, fiind că in urma impărţirei neaparate a muncei care se face intre popoare, Romînii, care se dedau aproape exlusiv agriculturei şi impoartă toate lucrurile fabricate din străinătate, iau asupra lor munca cea mai grea

[1]) Am vĕzut mai sus că Valachii din Balcani sĕ indeletniceau incă cu agricultura (p. 62).

şi mai puţin folositoare şi devin prin urmare adevaraţii iloţi ai civilizaţiunei.

Ori ce indeletnicire productivă cere pentru a se putea ivi şi mănţinea nişte condiţiuni naturale şi economice hotărite, fără de care ea nu ar fi cu putinţă. Ast-fel ar fi tot atît de peste fire ca un popor să se dedee navigaţiunei fără o mare care să scalde ţermurile ţărei sale, pe cît şi agriculturei, dacă el nu are pămînt pe care să-l poată cultiva. Dacă deci vedem pe poporul romîn de dincoace de Dunăre dedînduse cu statornicie agriculturei, trebue să inducem numai de cît că el a trebuit să aibă sub stăpînirea sa un teritoriu, pe care el să fi putut pune in lucrare această indeletnicire. Irlandezii par a fi singurul popor din Europa care să se indeletnicească cu agricultura fără a avea mai de loc pămînt in proprietatea lor; dar această stare anormală a fost adusă prin nişte pricini istorice in destul de cunoscute pentru ca să nu mai avem nevoe de a le reaminti. Totuşi chiar dacă istoria Irlandei ar fi necunoscută, s'ar putea induce din singurul fapt că poporul acestei ţări este alcătuit in mare parte din cultivatori de pămînt, concluziunea că el a trebuit să fie intr'o epocă anterioară proprietarul aceleiaşi ţări.

Se pretinde că atunci cînd Romînii veniră in Dacia ei găsiră stabili aici pe Slavoni, Unguri şi Nemţi Stabilirea unui popor insă incepe tot-dea-una prin luarea in stăpînire a teritoriului şi este inviderat că dacă aceste popoare erau *stăpînii* ţărei, ele trebuiau se fie şi *proprietarii* ei. Cum să se explice atunci că Romînii, veniţi mai tîrziu in această ţară, se dedau agriculturei, ceia ce presupune neaparat, după cum am vĕzut'o, proprietatea pămĕntului? Şi dacă mai tîrziu Romînii, mai ales in ţările ungureşti, fură despoiaţi de proprietatea lor, aceasta se făcu numai cît prin o siluire; cu toate aceste, de şi li se răpise proprietatea, ei păstrară ca şi Irlandejii, indeletnicirea legată de dînsa, agricultura, dovada că ei fusese odinioară proprietari.

După teoria pe care o combatem Romînii ar fi devenit proprietari după sosirea lor in Dacia, inlocuind pe celelalte popoare şi cu deosebire pe Slavi in posesiunea pămêntului. Dar prin ce mijloc, servitorii, după cum trebue să ne inchipuim pe Romîni in ipoteza lui Rösler, ar fi expropriat ei pe stăpînii lor? Sau ar trebui admis că Romînii au cucerit Dacia cu armele in mîni, presupunere ce nu poate avea fiinţă, pentru că in acest caz Romînii ar fi trebuit să alcătuiască in ea clasa domnitoare, pe cînd noi îi vedem din protivă reduşi aproape in stare de robi. Romînii sosind deci intr'o ţară ocupată de mai inainte, ar fi trebuit să se dedee ca şi Evreii şi Ţiganii la alte profesiuni de cît la acea a agriculturei, lucru ce nu se intîlneşte nicăeri.

Dacă studiăm acuma indeletnicirele obicinuite ale Romînilor care trăesc la sudul Balcanilor le vom găsi cu totul deosebite de acele ale Romînilor de la nordul Dunărei. Agricultura este acolo mai cu totul părăsită; cei care trăesc in munţi sunt in mare parte ciobani; cei care se cobor din ei nu se opresc in cîmpie pentru a o cultiva, ci locuesc in oraşe unde se dedau cu mare izbîndă indeletnicirilor industriale şi comerciale. Este insă un adevĕr mai presus de ori ce indoială, anume că viaţa agricultorului aşazată şi orînduită, este condiţia ne-aparată a injghebărei unui stat, incă o dovadă indirectă că Romînii de la nordul Dunărei pe care-i vedem, in curĕnd după pomenirea lor in aceste regiuni, constituiţi in state, nu erau nomazi, precum îi place d-lui Hunfalvy ai arăta. Acei de la sudul Balcanilor din protivă nu ajunseră nici odată a alcătui un stat, căci la ei viaţa nomadă şi vagabondă intrecuse in tot-deauna pe acea aşezată. Am vĕzut mai sus cît rol au jucat Romînii in aşa numitul stat romîno-bulgar (p. 54—61).

Cum să se poată acuma soate din un popor care are obiceiuri nomade pe unul aşazat şi acesta anume prin emigrare,

ceea ce presupune aceste obiceiuri duse la un grad extrem! Cum este cu putință de admis că trunchiul acestui popor să nu fi fost in stare de a da naștere unei vieți organizate și aceasta să se fi putut face de către ramurile sale, cînd in o ast-fel de emigrare, care nu are caracter silit ci voluntar, intreprinsă spre a căuta mai bune pășuni pentru turmele sale, este invederat că tocmai elementele cele mai mișcătoare, cele mai vagabonde au trebuit să emigreze? Cum își poate cineva numai inchipui că tocmai acești din urmă ajung a se așeza, pe cînd frații lor care arătau dispoziții mai statornice urmează inainte a duce in munții lor o viață aproape nomadă? Și nu se poate invoca pentru Romînii de dincoace de Dunăre o viață mai lipsită de primejdii, care ar fi ușurat statornicirea lor; căci dacă năvălirea muzulmană aduce in nesiguranță soarta populațiunilor de dincolo de Balcani, a-cea a Tatarilor, care se urmărește mai fără intrerupere pănă la sfirșitul veacului trecut, nu lăsa celora care locuiau pe rîpa stîngă a Dunărei mai mult răgaz și mai multă odihnă.

Déci ipoteza unei imigrațiuni transdunărene ar lăsa ne-explicate două fapte de căpitenie din istoria Romînilor. Intăi indeletnicirea obicnuită a Romînilor cisdunareni, care este agricultura; al doilea imprejurarea că Romînii ajung a alcătui state la nordul Dunărei și nu la sudul Balcanilor.

Se cercetăm o altă imprejurare.

Este de netăgăduit că Slavonii s'au intins în Dacia in decursul veacului al V-lea după cum ne-o arată deosebiții scriitori Greci analisați mai sus (p. 230). Acești Slavoni, care erau din familia *Slovenilor* dispar cu totul in urmă, fiind absorbiți de elementul românesc al populațiunei țărilor Dunărei de jos, al căreia caracter etnic și resimte de această puternică inriurire, prin insemnata doză de slavonisme pe care le cuprinde in organismul seu. Proporțiunea covărșitoare de sla-

vonisme pe care le conține limba romînă și terminii indestul de deși care deseamnă localități, riuri și munți arată lămurit că elementul slavon absorbit de Romîni a trebuit să fie numeros și indegetează tot-odată puterea nu mai puțin de samă a elementului absorbant, cel românesc.

Observăm cu prilejul acestei imprejurări că susținerea lui Rösler că Romînii ar fi putut primi elementul slavon al limbei lor și la sudul Dunărei, nu se impacă incă și cu faptul că nu numai cît limba romînă infățoșază element slavon ci și pămêntul locuit de ei, in numirile geografice. Cum să se poată insă esplica aceste din urmă prin un imprumut făcut dincolo de Dunăre?

Această perdere a elementului slavon in sinul celui românesc poate fi esplicată in doue moduri. In teoria röslerianâ se admite că Slavonii locuiau in Dacia la venirea Romînilor (sec. XII) și a fost desnaționalizați prin valul necontenit crescător al imigrațiunei romîne. In acea a continuității Romînilor la nordul Dunării, Slavonii trebue considerați că supravenind in țara locuită de Daco-Romani și perzîndu'și naționalitatea potrivit cu așezarea lor in sinul vechei poporațiuni.

Care din aceste doue păreri este cea mai de crezut?

Dacă cercetăm chipul cum deosebitele popoare a le istoriei și au perdut naționalitatea, schimbînd țara sau stăpînirea lor, vom constata o regulă care posedă un caracter atît de general incît ar putea fi privită ca o lege, anume:

Poporul imigrant primește, in cele mai multe cazuri, naționalitatea poporului năvălit. Inversul nu se intîmplă decît in urma unei cuceriri și colonizări, făcute tocmai in scopul de a destruge ființa poporului supus, prin o națiune care are deplină conștiință de existența sa. Superioritatea intelectuală sau starea de civilisație relativă a acelor doue popoare grăbesc sau intărzie indeplinirea acestei legi.

Să expunem cîte va din faptele de căpitenie care vin in sprijinul principiului formulat.

Barbarii care năvăliră in imperiul roman suferiră pretutindene inriurirea acestui element, care le era supus politiceşte. Ast-fel in Galia, Italia, Spania, cu toate că Germanii introdusese o dosă indestul de puternică de element teuton in naţiunile latine sau latinizate a le acestor ţări, ei suferiră totuşi de la dînsele o inriurire mult mai insemnată decît acea pe care o exercitară asupra lor şi se prefăcură cu incetul in popoare romanice. Dacă Britania face escepţie de la o atare regulă, aceasta s'a intămplat din pricină că elementul roman nu fu nici odată puternic in această provincie şi că după retragerea legiunilor in 496, „nu rămaseră in ţară decăt femei şi copii care in curînd deveniră Cambrieni.“ Şi cu toate aceste Germanii erau pretutindene stăpîni; ei dăduse numele lor Galiei pe care o numiră Francia, şi părţei superioare a Italiei care primi numele de Lombardia; dar supremaţia lor politică nu'i putu apăra contra inriurirei a tot puternice a mijlocului in care se stabilise.

Normanii, după ce devastară lung timp Francia, se aşază in ea in 911. De şi ei veniseră aice aproape ca cuceritori şi dădură numele lor ţărei ocupate de ei, Normandia, nu trecu un secul şi naţionalitatea lor era aşa de deplin schimbată incît cînd, in 1066, cuceriră Anglia, ei introduseră aice elementul francez pe care'l adoptase, in locul elementului de baştină (german) al poporului lor.

Cînd Bulgarii, rasă finică, veniră să se aşeze in Moesia, ei deveniră stăpînii acestei ţări, care luă numele de Bulgaria şi infiinţară in curînd aice un stat bulgăresc (678). Totuşi, după doue veacuri, Bulgarii perduse cu totul caracterul lor finic şi imprumutase naţionalitatea şi limba poporului slavon, pe care'l supusese, ast-fel că de acum inainte Bulgar şi Slavon deveniră sinonimi.

Waregii de obărşie scandinavă, se aşază in mijlocul Slavonilor din nord-estul Europei sub numele de Ruşi şi impun

acest nume poporațiunilor slave care primesc stăpînirea lor. Dar ei incearcă inriurirea mijlocului incunjurător și se slavonizază in curînd, ast-fel că astăzi cu greu își poate cineva inchipui ca Rușii să fi fost vre o-dată altă-ceva de cît Slavoni.

Tot așa se intămplă cu toți indivizii emigranți care se așază in sinul unui alt popor. Chiar cînd aceștia sunt superiori in civilizație, ei tot adoptă după cât va timp naționalitatea in sinul căreia s'au stabilit. Ast-fel Francezii alungați prin revocarea edictului de la Nantes care căutară o scăpare in Prusia, au devenit in vremile noastre cei mai buni patrioți germani; la rîndul lor Germanii stabiliți in Rusia prin Petru cel Mare au devenit de mult timp Ruși incercați; tot așa cu Polonezii așezați in Francia și așa mai departe.

Imprejurările se schimbă cu totul cănd năvălitorii in loc de a se așeza numai cît ca *rasă* in sinul unei alteia, vin organizați ca *popor*, avîndu-și așezămintele și ocărmuirea lor, pe care se silesc a le impune supușilor lor; cu alte cuvinte cănd in loc de o masă numai cît pasivă, menită a suferi o inriurire, ei apar sub forma unui corp dispus a impune o atare. Atunci rolurile sunt cu totul schimbate; poporul cuceritor este acela care face pe cel supus a primi felu seu de a fi.

Ast-fel cănd Grecii Asiei Minoare sau acei din Grecia se așazară pe coastele meridionale a le Italiei, și intemeiară acolo coloniile lor, ei desnaționalizară pe Italioți și nu numai cît țara luă numele de Grecia Mare, ci și poporul care o locuia imbrățoșă in acelaș timp limba, așezămintele și religiunea năvălitorilor.

Tot așa e și cu Grecii introduși de Alexandru cel Mare in Egipet și in Siria. Ei păstrară aice naționalitatea lor și o impuseră chiar, cel puțin in parte, supușilor lor, pe cînd acelaș popor (la o epocă cu totul deosebită a existenței sale) imigrat individual in principatele dunărene, perde aice na-

ţionalitatea sa şi adoptă pe acea a supuşilor lor, Romînii, care cu toate aceste le erau supuşi politiceşte.

Exempul cel mai măreţ a acestei inriuriri puternice a organisărei unui popor asupra păstrărei şi a intinderei naţionalităţei sale, ne a fost dat de Romani, care o impuseră atîtor popoare deosebite, cu toate că la inceput rasa propriu zisă romană fu foarte puţin numeroasă. Romanii nu se mulţămeau nici odată numai cât cu cucerirea materială a unui popor, ci vroiau să'l subjuge şi in chip intelectual şi aceasta era fără indoială mijlocul cel mai sigur de a aşeza stăpânirea lor pe trainice temelii. Ei iscodise un sistem intreg de măsuri potrivite pentru a desnaţionaliza in cel mai scurt restimp popoarele supuse lor. Drumurile cele minunate, care uniau provinciile cu centrul impărăţiei, intemeerea de puternice colonii luate in Italia, sau şi in celelalte provincii, insă compuse in tot-deauna din cetăţeni latinisaţi, inriurirea hotăritoare a legiunilor care staţionau pururea in aceaşi localitate şi inlesniau legionarilor legături cu femeile ţărei, slăbirea elementului bărbătesc indigen prin slujba cea foarte indelungată in cohortele ajutătoare ale provincielor indepărtate—toate aceste măsuri şi incă multe altele asigurau in curînd elementului roman precumpenirea sa asupra celui de baştină şi am vĕzut mai sus repejunea extraordinară cu care popoarele supuse de Romani imbrăţoşau naţionalitatea stăpînilor lor (p. 40). Este adevărat că cîte-va provincii romane şi anume acele in care predomnea elementul grecesc s'au subtras de la această inriurire; ast-fel sunt Grecia, apoi Egiptul şi provinciile asiatice. Pricina acestui fapt este insă uşor de esplicat. Romanii suferise ei inşii inriurirea spiritului şi a civilizaţiei greceşti, influenţă care spori chiar după reducerea Greciei in provincie romană şi care deveni atot puternică pe timpul impăraţilor. Romanii avănd deplină cunoştiinţă de această superioritate in-

telectuală a rasei greceşti, ei nici nu intreprinseră romanisarea provinciilor de naţionalitate elenă. Ei nu trimiseră nici o singură colonie in Grecia sau in Egipet, pe cînd ei intemeese mai multe in Africa. Este de la sine înţeles că chiar dacă Romanii ar fi intreprins desnaţionalizarea Grecilor, lupta ar fi fost mult mai lungă şi mai crîncenă, căci organizarea unei rase ca popor dă precît mai multă putere pentru atac pe atîta şi mai multă tărie de improtivire; este deci inviderat că Grecii, acăror civilizaţie era atăt de veche şi aşa de adînc inrădăcinată, s'ar fi putut apăra cu mult mai mare izbîndă improtiva elementului năvălitor, decum puteau să o facă Celţii, Iberii, Dacii sau alte popoare de talia acestora.

Un al treile exemplu pentru a zice ast-fel clasic despre desnaţionalizarea unei rase prin faptul supunerei sale sub un popor organisat este acea a Slavonilor Prusiei prin elementul german introdus aice de cătră cavalerii Teutoni.

Faptul că Maurii nu isbutiră in Spania, cu toată puternica lor organizare politică şi religioasă, a impune naţionalitatea lor Visigoţilor romanisaţi, nu poate fi invocat ca un argument contra tesei noastre, din pricină că deosebirea de religiune şi ura de moarte care, in urma acestei deosebiri, despărţia pe ambele popoare, puse o piedică unei inriuriri mutuale mai adînci. Tot ast-fel stau lucrurile şi cu aşezarea Turcilor in Europa şi acea a Ungurilor in Transilvania.

Normanii supunînd pe Anglo-Saxoni se aşazară in mijlocul lor ca popor constituit şi luară chiar măsuri foarte serioase pentru a garanta naţionalitatea lor, precum alungarea limbei saxone din biserică şi stat, destituirea clerului anglo-saxon şi desproprietărirea vechilor locuitori: Aici fiind faţă in faţă două popoare aproape de aceaşi putere, rezultatul fu o proporţiune aproape egală a ămbelor elemente in constituirea poporului căruia ele dădură naştere—Englezii. Se ştie că ele-

mentul francez adus de către Normani in Anglia intră mai pentru jumatate in organismul limbei engleze. Ce deosebire nemăsurată, dacă o asemănăm cu desnaţionalisarea aşa de deplină şi de uşoară a Normanilor, din vremea aşezărei lor in Franţia sub Carol cel Simplu, in 911! Ni se pare inviderat că avînd a face in ambele cazuri cu aceaşi rasă, deosebirea inriurirei nu poate fi pusă decăt pe sama organisărei.

Colonisarea Americei sudice şi a Mexicului prin Spanioli aduse predomnirea rasei acestora, ca unii ce erau pe deplin conştiuţi de dînşii, de şi poate civilizaţia indigenilor din Peruviu şi Mexico nu era cu mult mai joasă de cît a lor proprie.

Această cercetare a faptelor de căpitenie privitoare la chestiunea pe care o desbatem, intăreşte principiul expus mai sus anume: *că fie-care naţionalitate imigrantă perde caracteriul ei osebitor în sinul poporului supus, afară de cît in cazul căud cuceritorul intreprinde in deplină conştiinţă desnaţionalizarea acestuia.*

După ce am aşternut aceste adevăruri, să revenim la chestiunea romînă:

Am observat mai sus că Romînii in ipotesa röslerianä nu au venit să ocupe Dacia ca cuceritori, in care caz ar trebui să'i aflăm aice ca rasă domnitoare. Ei s'au strecurat, pentru a zice ast-fel picătură cătră picătură, in sinul popoarelor care locuiau inaintea lor Dacia traiană. Insă cum ar fi cu putinţă in asemene imprejurare, dacă ţinem samă de legea expusă mai sus, a explica desnaţionalizarea Slavilor şi absorbirea lor in sinul naţionalităţei romîne, căud tocmai ar fi trebuit să se fi intîmplat contrarul? Alt-fel stau lucrurile dacă se admite că Slavonii au venit să se aşeze in Dacia cătră veacul al V-lea in mijlocul Daco Romanilor pe care'i găsiră aice. Desnaţionalizarea lor urmează atunci legea generală espusă mai sus şi nu mai infăţoşază nimic extraordinar.

Mai observăm că Slavonii au trebuit numai decăt să dis-

pară in sinul Romînilor şi nu in acel al celorlaltor popoare a le Daciei, căci, dupre cum am văzut mai sus, Romînii sunt aceia ce au păstrat pretutindenea numirile geografice lăsate de Slavoni (p. 213). Ei au fost din cei mai de aproape moştenitori ai Slavonilor; in rasa lor au dispărut neamul acestora.

Tradiţiunile popoarelor asupra obărşiei lor sau asupra timpului celui mai vechiu al istoriei lor, au fără tăgadă o valoare istorică, mai ales cănd ele raportează fapte şi nu numai cît esplicarea unor fapte existente. Ori care ar fi prefacerile pe care aceste fapte le au suferit in tradiţiune, prin lucrarea spiritului poporan, nu rămîne mai puţin in ele un fond de adevăr, care descurcat de toate fabulele care'l incunjură, reproduce in chipul cel mai nemijlocit intîmplările timpului trecut. Nu se poate nici de cît respinge cu totul tradiţia dintre izvoarele istoriei. Trebue numai cît supusă unei analise spre a scoate din ea faptul brut, material, pe care dînsa este clădită. Tradiţiile cărora li se poate aplica această operaţiune devin nişte ajutoare de mare preţ pentru istorie.

Tradiţiunile româneşti privitoare la intemeerea principatelor Valachiei şi Moldovei vin şi ele in sprijinul tesei noastre şi aceste tradiţiuni sunt cu atîta mai vrednice de credinţă cu cît ele sunt identice pentru ambele principate şi că una din ele, acea atingătoare de Moldova, este confirmată prin documente istorice de o autenticitate netăgăduită. Ele atribue intocmirea ambelor state, valac şi moldav, unor Romîni veniţi din Transilvania. Din protivă amintirea poporului romîn n'au păstrat nici cea mai mică urmă a unei imigraţiuni transdunărene, cea ce totuş ar fi trebuit să se intîmple, dacă Romînii ar fi venit in Dacia trecînd Dunărea.

Aceste tradiţiuni a fost păstrate, ca pretutindene, de cronicele ţărilor şi de cănticele poporane.

„Cănd au fost cursul anilor de la Adam 6798 (de la

Hr. 1290) Radul Vodă Negrul, care avea scaunul seu la Făgăraş, de la moşii şi strămoşii Romînilor, cari veniseră de la Roma, in zile lui Traian impăratul Romei, s'au socotit ca să'şi mute scaunul dincoace peste plaiu. Pricina pentru ce, nu se găseşte scris nici de ai noştri, nici de străini.... Ci dar Radul Vodă s'a aşezat in cîtă-va vreme in Cămpulung unde şi mănăstire frumoasă şi mare au făcut. După aceea s'au dus la Argeş de au făcut scaunul acolo,. făcînd curţi domneşti şi biserică, care şi pănă astăzi este. Şi au inceput a'şi tocmi şi a'şi indrepta ţara cu judeţe, cu judecători, cu boierii şi altele ce era de folosul domniei şi al ţărei, lăţinduse pănă in Dunăre şi pănă in Siret." [1])

Această tradiţiune este intărită prin mai multe imprejurări foarte insemnătoare. Cea intăi este repedea succesiune a capitalelor care fură, pentru a nu vorbi de Cîmpulung, Argeşul, Tîrgovişlea şi in sfîrşit Bucureştii şi care sunt aşezate tot mai inspre şes, incepînd de la munte. A doua este numele de Munteni, Ţara muntenească date poporului şi ţărei Valahiei, care nume nu se poate esplica alt-fel (avînd

---

[1]) Istoriile ţărei româneşti scrise de *Const. Căpitanul* in Mag. Ist. p. Dacia a lui *Laurian şi Balcescu*, Buc. 1845, I p. 83. Comp. Istoria ţărei rom. de cînd au descălicat Romînii, ibid. IV, p. 232. O inscripţiune din anul 1636 care se află pe o biserică din *Cămpulung* zice: „In zilele dulcelui creştin—Matei-Basarab W. şi doamna lui Elena, cu vrerea lui Dumnezeu pus a fi Domn in ţara românească—*care este d'intru Ungaria descălecată*, adecă inceput'am a zidi această sfîntă dumnezeească biserică—carea s'a inceput şi s'a zidit şi s'a săvărşit de bătrînul şi prea milostivul creştin Radul Negru W. carele au fost din inceput descălecător ţărei româneşti şi din inceput a fost zîdit această sfîntă dumnezeească biserică cănd a fost cursul anilor de la Adam 6727 (1215)." Chiar cînd această inscripţiune n'ar putea sluji singură a dovedi existenţa lui Radu Negru şi data coborîrei sale in Valahia, fiind posterioară intîmplărei cu 421 de ani (*Hasdeu*, Ist. Crit. p. 137), ea nu intăreşte insă mai puţin existenţa tradiţiunei intr'un chip autentic.

in videre natura cu totul plană a celei mai mari părți a Valahiei) de cît punîndu-se obîrșia poporului ca și acea a statului in munții care o despărțesc de Transilvania. In sfîrșit a treia și acea mai insemnată imprejurare se trage din insuș titlul pe care'l purtară in decurs de mai multe veacuri principii Valachiei și pe care 'l poartă incă astăzi mitropoliții sei. Acest titlu era următorul: „Domn al intregei țări ungro-romîne, al țărilor de peste munți, al Amlașului și Făgărașului duce“ [1]), iar acel al Mitropolitului sună: „Mitropolit al Ungro-Valahiei și exarh plaiurilor“. Ori care ar fi obîrșia acestui titlu, sau că au slujit a aminti stăpînirea maghiară asupra Valahiei, după cum o pretind istoricii unguri și in cele din urmă *Rösler*, sau că să fi insemnat stăpînirea Valahilor asupra unei părți al țărei ungurești, Transilvania, după cum o susține, cu mai mult cuvînt, d-l *Hasdeu* [2]), este inviderat că a-

---

[1]) *Hasdeu*, Arhiva istorică a Romăniei. Buc. 1865 I, 1, p. 73, 97, 98, 118 etc.

[2]) Acest titlu nu este purtat de principii Valahiei de cît in documentele interioare ale țărei și in acele ce se indreptau cătră alți suverani de cît acei ai Ungariei. *Rösler* recunoaște acest fapt: „Dass dis walachische Woewodschaft zuerst als Provinz der ungarischen Krone Geltung gewann, das die Herscher sich nur in Anlehnung au Ungarn erhoben, zeigt die Bezeichnung Ungrovlachia als Bezeichnung des Landes, gebraucht in *den eigenen Urkunden* der walachischen Wojwoden“. (Rom. Stud p. 309). Tot acest titlu este intrebuințat de Domnii Valachiei in corespondența lor cu patriarchul din Constantinopole, care și el îi numește tot ast fel in respunsurile sale ἀυθεύτα πάσης Οὐγγροβλαχίας“. (Acta patr. Const. I p. 383, 386); din potrivă el nu se intîlnește *nici odată* in monumentele latine preschimbate cu Ungaria sau cu aliații sei. (Vezi *Doghiel*, Codex diplomaticus regni Poloniae, 1758, I p. 597: „comites Miricii Woiewodae transalpini“; *Battyani*, Leges eclesiasticae Hungariae, Claudiopoli 1827, III p. 217: wajwoda Transalpinus et Bannus de Zewrino nec non dux de Fogaras“; *Benkö*, Milcovia etc. Viennae 1781, II, p. 283: „in quibus non modo totius Valachiae transalpinae dominum, sed etiam

cest titlu leagă obărşia principatului Valahiei cu munţii Transilvaniei şi 'l coboară de aice ca şi legenda lui Radu Negru. Pentru ca domnul Valahiei să se poată intitula duce al Făgăraşului, ţinut ce se află in Transilvania, trebue admis sau că un voevod valac să'l fi cucerit prin arme—cea ce nu se poate presupune pentru cei d'intăi ani ai existenţei principatului,—cînd îl videm făcînd silinţi pentru a rumpe legăturile care 'l reţineau de Ungaria şi nu intreprinzînd cuceriri, intr'acolo, sau trebue ca domnii acestei ţări să-l fi stăpînit inainte incă de intemeerea principatului, păstrînd şi mai tîrziu stăpînirea sa după dreptul feodal, ca vasali ai regelui unguresc, cea ce nu ar mai avea nimic extraordinar. Dar chiar pretenţiile Ungurilor la stăpînirea Valachiei nu s'ar putea explica alt-fel de cît dacă se pune leagănul acestei ţări in munţii Transilvaniei, unde Ungurii exercitau o dominaţie, care putea pănă la un punt să indreptăţască intinderea pretenţiilor asupra intregului principat ce se desvoltase de aici. Dacă statul valac s'ar fi format in preajma Dunărei, el ar fi rămas afară din sfera de inriurire a poporului maghiar şi ar fi ascultat mai curînd de Bulgari, care tocmai la epoca intemeierei sale (sfîrşitul veacului al XIII-le) erau in culmea puterei lor.

Tradiţia privitoare la intemeerea statului valac se razămă deci pe un fapt cu totul adeverit, coborirea Romînilor din Fagaraş.

Omlasii et de Fagaras ducem sunt scribit." *Fejer*, Codex diplomaticus IX, 4, p. 273: „Ladislaus wajwoda transalpinus et banus de Zewrino"). *D. Hasdeu* are deci deplină dreptate cînd spune: „Este comic măcar de a presupune cum că Basarabii s'ar fi lăudat mereu cătră Romîni, cătră Slavi şi cătră Greci cu posiţiunea lor de domnie subalternă, ca şi cînd era ceva demn de invidie, pe cînd numai in faţa stăpînului lor ei luau deodată maiestosul aer de egalitate, ascunzind cu stăruinţă cea ce manifesta supunerea". (Ist. Crit. p. 39).

Rösler, care simţia lămurit insemnătatea acestei tradiţii, se sileşte să o restoarne, dovedind (?) că ar fi peste putinţă istoriceşte. El admite, pentru a o putea combate mai uşor, anul 1241 (luat nu ştim de unde) ca data acestei intemeeri şi arată că tocmai in această epocă Tatarii devastau Valahia şi că prin urmare aşazarea Romînilor era aice cu neputinţă. „Romînii nu puteau părăsi adăposturile lor din Făgăraş, in casul cînd se găsiau apăraţi acolo, pentru a merge să locuiască o ţară care era cu totul expusă Mongolilor şi din care Cumanii abia fugiseră“ [1]). Vom aduce aminte cu acest prilej că Rösler nu găseşte in Tatari o pedecă pentru reintoarcerea Romînilor de peste Dunăre, espunînd că „Mongolul care devastase intr'un chip aşa de neomenos Ungaria, pare a fi cruţat Cumania orientală, Valahia şi Moldova“. [2]) Rösler pare a'şi bate joc de cetitorii sei. Cum? Tatarii erau să fie prietenii Romînilor dacă aceastia ar fi venit de peste Dunăre şi erau să'i jăfuiască dacă se coboriau din Carpaţi!! Dar chiar dacă coborirea Romînilor ar fi fost cu neputinţă in 1241 este acesta un temeiu pentru a le o refusa mai tîrziu, cînd Tatarii se retrăsese, după ce alungase pe Cumani, ast-fel că ţara rămăsese intr'adevăr lipsită de stăpîn? Şi apoi data cea obicinuită insemnată de tradiţie pentru coborirea Romînilor nu este 1241 ci 1290. Dar aici nu este vorba de a se discuta data sau numele principelui care după toate părerile era totuş acel dat de tradiţii. Este vorba de faptul insuş al eşirei Romînilor din Transilvania pentru a stabili un stat in Valahia. Acest fapt are cel puţin pentru el tradiţia pe cînd pentru imigrarea transdunăreană nu se poate invoca nici măcar acest argument, ori cît de slab s'ar părea la prima infăţoşare.

Această tradiţie privitoare la obîrşia principatului Valahiei,

[1]) Rom. Stud. p. 272.
[2]) Vezi mai sus, p. 64.

primește însă întărirea ei cea mai strălucită prin acea care se rapoartă la înființarea statului moldovenesc, care de și ie în credințele poporane forma tradiției, este cu toate aceste un fapt istoric positiv, dovedit prin documente autentice contimpurane. Eată ce povestește tradiția:

„Să se fi îndemnat Dragoș, cu oare cîți de ai sei din Maramureș și au venit preste munți în chip de vănătoare și au găsit o feară și gonind'o cu dulăi până la apa Moldova și obosită fiind fiara au prins'o în apa Moldovei la locul unde se chiamă Boureni. Fiara aceasta ce 'i zic bour poate că au fost zimbru și pre numele fierei se numește locul acela Boureni; pus'au și în pecetea domniei țerei cap de bou ce se vede până astăzi. Eșit'au și mai la cămp acei vănători și au nemerit la locul unde este acum mănăstirea Etcanii; și acolo era prisacă cu stupi; și era la acei stupi un Rusniac anume Eatco și întrebîndu'l ce om este de trăește în loc pustiu și cine stăpănește locurile acele, el au spus că este Rusniac din țara leșască și cum au auzit el din bătrîni că ajunge locul până în Dunăre și până în Marea, și pe Nistru în sus până unde se începe țara leșască și pe numele lui Eatco să chiamă Etcanii; eară apei Moldovei unde au ucis feara, cum s'au pomenit mai sus, pre numele unei țince ce o chema Molda, care de multă goană ajungînd la apa unde au ucis feara, au crăpat de apă, limbind multă; și s'au numit Moldova apa Moldovei pre numele Moldei". [1])

Această tradiție, care atribue întemeerea principatului Moldovei unei colonii romîne venită din Maramureș, este după cum am spus'o întărită prin mai multe diploame ale regelui unguresc *Ludovic cel Mare*, 1342—1382, care declară pe Bogdan și pe coborîtorii sei de trădători pentru că plini de rĕutate și de veninul tradărei, ca un orb instru-

[1]) Letopisețul lui *Neculai Costin* în Letopisețele țărei Moldovei publicate pentru întâiaș dată de *M. Kogălniceanu*. Iași 1852 I. p. 90.

ment al negrului lor egoismu, impinşi de demon, intreprinsese de a părăsi ţara ungurească şi de a infiinţa un stat neatărnat in ţara Moldovei, ce se ţine de corona Ungariei. Regele deci despoae pe Bogdan cel necredincios şi pe coboritorii sei de pămînturile pe care le poseda in Maramureş, intre altele de marea proprietate Cuchnia şi le dărueşte Voevodului Balk fiul lui Sas tot din Maramureş, precum şi fraţilor sei Drag, Dragomir şi Stefan, pentru că acestia, păzind credinţă coronei unguresti, s'ar fi opus la intreprinderea lui Dragoş, ar fi oferit Moldova regelui şi in deobşte s'ar fi purtat cu multă rîvnă şi credinţă, cea ce 'i ar fi făcut vrednici de o asemene mulţămită [1]).

[1]) Ioan de Kikullew in Thuroez Chron. Hung. III, 49 ap. *Schwandtner*, Scriptores rerum ungaricarum. vol. I. „Huius tempore (Ludovici) *Bogdan Waiwoda Olachorum de Marmarusio, coadunatis sibi Olachis eiusdem districtus in terram Moldaviae, coronae regi Hungariae subiectam, sed a multo tempore propter vicinitatem Tartarorum habitatoribus destitutam, clandestine recessit*, et quamvis per exercitum ipsius regis saepius impugnatus exstitisset, tamen crescente magna numerositate Olachorum inhabitantium illam terram in regnum est dilatata". *Ibidem* c. 39: „Item fere singulis annis vel in quolibet annno (Lodovicus) movit exercitum contra aemulos et rebelles, et saepius contra Rachenos et Moldavos", Chron. Budense, ed. Podhraczky, Budae, 1838 p. 331: „In quolibet tertio anno, saepius contra Racenses et Moldavanos". Acest fapt este intărit prin mai multe documente dintre care citäm pe următorul: *Fejer* IX, 3, p. 469, 1365: „Ludovicus strenuo viri Balk filio Saaz Moldavo wojwodae Maramarusiensi, quod idem adhuc in terra Moldavana regi fideliter adhaeserit, ibique complura vulnera, ammissis servitoribus suis, pro rege sustinendo, terrasque proprias et iura ibidem relinquendo, regem in Hungariam secutus fuerit, ipsi Balgh et per eum Drag, Dragomer et Stephano fratribus uterinis possessionem Kunya vocatam cum appartinentiis—in comitatu Marmarus existenten, *quas per infidilitatem et notam Bogdan Wajwodae eiusque filiorum, qui terram regis Moldavanam occupantes clandetine in contumeliam regis moliuntur conservare, ad se devolutas, solemni privilegio confert.* Mai tîrziu găsim alţi trei Knezi, *Costa Stanciul* şi popa *Voleul* că fug in Moldova, după ce îşi pustiază proprietăţile, 1435; vezi mai sus, p. 150 nota 2.

Rösler el insuş nu poate face alt-fel decăt să recunoască acest fapt. El caută insă să'i micşureze insemnatatea prin cuvintele: „cetitorul critic, singurul la care mĕ indrept, va fi de părerea mea, că legenda lui Dragoş sau Bogdan nu ar putea poseda valoarea unei mărturisiri istorice, (!!) tot atît de puţin ca şi tradiţia asupra lui Radu Negru. Singura trăsătură adevărată care se impacă cu istoria este alipirea Romînilor din Moldova către teritoriul Maramureşului şi care strepune obărşia Voevodatului asupra acestui popor ca afară de hotarele ţĕrei.“ [1]) Aceste cuvinte a le lui Rösler sunt un act de desperare. El nu poate face alt-fel decăt recunoaşte adevărul unui fapt care restoarnă din temelie toată teoria lui şi insoţeşte această recunoaştere de nişte reserve care par a vroi să'i restringă insemnătatea, dar care vădesc numai cît zădărnicia silinţelor sale cînd intră in luptă cu argumente reale şi neresturnabile. Cum! Această tradiţiune n'ar merita crezare şi cu toate aceste însuş el concede că originea principatului şi a domniei Moldovei este de căutat in Maramureş? Dar ce trebue mai mult pentru a da deplină dreptate tradiţiei decît faptul recunoscut de insuşi Rösler? Poate se indoeşte de numele intemeetorului; dar acesta este indiferent; şi apoi documentul unguresc il numeşte Bogdan şi noi nu vedem nici un motiv care să ne impingă a pune la indoială mărturisirea documentului. De acea şi Rösler revine el insuş mai jos asupra cuvintelor sale şi cuprinde in următoarele rînduri faptele care rezultă din izvoare positive: „Un Voevod din Maramureş, părăseşte patria sa cu un mare numĕr de tovarăşi de obărşie romînă şi incearcă a intemeia o domnie neatărnată de Unguri in o ţară mai indepărtată, care purta incă din anul 1359 numele de Moldova“ [2]). Pentru a slăbi insă insemnătatea acestui fapt neindoelnic, el

[1]) Rom. Stud. p. 317.
[2]) Rom. Stud. p. 342.

adauge considerațiile următoare: „Ar fi de dorit a cunoaște importanța numerului emigranților din Maramureș și dacă aceștia găsiră in Moldova un numer insemnat de conaționali, cu alte cuvinte dacă poporația actuală romînă a Bucovinei și Moldovei, bine înțeles acea de obărșie curat romînă și nu Rutenii sau Cumânii romanisați, trebue să fie raportată numai și numai emigrărei din Maramureș. Nu suntem in stare de a da asupra acestei intrebări un respuns positiv. Privim cu toate aceste ca *foarte aproape de crezut* că incă in cursul secu-lilor ai XIII-le și al XIV-le poporația romînă incepuse a spori și din partea sudică, *dar nu putem aduce nici o dovadă in sprijinul acestei păreri.* De asemene ne pare permis de a presupune că emigrațiunea Valachilor din Maramureș cătră cîmpiile Bucovinei și a Moldovei incepuse de mult timp și că intemeerea unui voivodat transcarpatin nu se stabili decît atunci cînd prin sporirea poporației acesta fu in stare de a găsi o basă națională pe care putu să se intemeeze. Ridicarea lui Bogdan nu fu deci inceputul ci sfărșitul acestei emigrațiuni.“ [1])

Toate aceste observații lăturalnice ale lui *Rösler* pot fi foarte la locul lor; dar intru cît sgudue ele faptul netăgăduit de insuș el a unei coboriri a Romînilor din munți pentru a intemeia Moldova? Părerea lui că poporația acestei țeri a trebuit să vină și prin sud, adecă de peste Dunărea, singur el mărturisește că nu poate fi sprijinită de nici o dovadă, după ce scrie o carte intreagă tocmai spre a o dovedi.

Rămîne deci demonstrat intr'un chip neresturnabil că intemeerea statului moldovenesc și colonisarea sa cu poporație de obărșie romînă provine din Maramureș. Se poate oare acuma

[1]) Rom. Stud. p. 343: „Wir halten es, wie bereits oben ausgesprochen wurde für höchst wahrscheinlich, dass schon im Laufe des 13-ten und 14-ten Iahrhunderts auch von Süden her walachische Bevölkerung auf dem Boden der Moldau sich eingefunden, *aber ein Zeugniss dafür vorzubringen vermögen wir nicht*“.

găsi aşa de extraordinar ca intemeerea statului valac şi colonisarea acestuia să'şi aibă obărşia sa in Făgaraş, când Maramureşul este cu mult mai indepărtat de Dunărea decît leagănul Valahiei? Şi apoi Rösler şi ucenicii sei sunt ei mai fericiţi cu această de pe urmă ţară? aduc ei aice nişte dovezi in sprijinul unei imigrări prin sud? Nici de cât.

Credem deci a fi indrept de a admite că tradiţiile romăneşti privitoare la intemeerea principatelor, conţin un fond de adevăr şi de a pune imboldirea pentru intemeerea acestor state in munţii Transilvaniei—acolo unde am găsit in totdeauna locuind pe poporul romîn, acolo unde au lăsat nişte urme neşterse ale existenţei sale, in numirile geografice.

Se poate uşor pătrunde pricina care impinse pe Romîni a'şi părăsi ţara. Aceasta fu tocmai cucerirea Transilvaniei de cătră Unguri. Se pare că din toate părţile Transilvaniei, Făgăraşul şi Maramureşul fură singurele regiuni care nu suferiră aşa de curînd jugul unguresc. Romînii tiranisaţi in chipul cel mai crud de cătră stăpînii lor in părţile de ţară supuse stăpînirei lor, se retrăgeau in aceste doue provincii, care păstrară incă cît-va timp o oare-care neatărnare. Poporaţia trebui să sporească in ele in o proporţie cu totul afară din cale. Cît timp Cumanii ocupară cîmpia moldovalacă, această poporaţie, cu toată ingrămădirea ei, nu indrăsnia să se imprăştie in afară din munţii unde ea trăia adăpostită. Dar cînd puterea năvălirei mongole curăţi aceste ţeri de toţi năvălitorii lor, şi după ce ei inşii se retraseră din aceste ţări in Asia, pentru a se lua la luptă intre dînşii 1243, [1]) bogatele văi şi şesuri care se'ntindeau la picioarele Carpaţilor şi imbieau incă de mult timp pe Romînï a veni să le locuiască, primiră in sinul lor prisosul poporaţiei romăneşti.

[1]) *Eudoxiu von Hurmuzaki*, Fragmente zur Geschichte der Rumänen, I, p. 182.

Dar dacă tradiția asupra descălicărei principatelor este adevarată, atunci tesa lui Rösler devine absolut cu neputință; căci această tradiție ne demonstră că nu principatele dunărene a fost poporate de Romîni in primul loc, ci Transilvania, de unde poporația românească se coborî in cîmpie. Această tradiție intăreşte in chipul cel mai strelucit faptul de atătea ori atins de noi şi in sprijinul căruia am adus dovezi incheietoare, că Romînii au locuit muntele in restimpul năvălirei şi că din acel adăpost rasa românească eşi cu incetul pentru a se respîndi in şes. Ea se aşezâ la inceput alăturea cu Slavii, care copleşise Dacia in decursul veacului al V-le. Atunci fură intemeete mai multe oraşe şi sate a-căror nume slav a fost pastrat de Romîni, in sinul cărora poporația slavă a dispărut. Năvălirea ungurească, care pătrunse in Transilvania in veacul al XI-le, respinse din nou o parte din poporația romînă in munții Făgăraşului şi ai Maramureşului, de unde se coborîră mai tărziu cătră partea deşartă a Daciei, cîmpia moldovalacă, Romînii pe care'i intălnim astăzi in Romănia liberă.

Dacă tesa lui *Rösler* ar fi adevărată, dacă poporația romînă ar fi venit in Dacia traiană trecînd Dunărea, este invederat că partea ce ar fi trebuit să fi fost mai intăi locuită ar fi fost cămpia şi că numai de aice Romînii ar fi putut pătrunde peste munți in Transilvania. In loc de a găsi aceasta, videm pe Romînii din Transilvania că vin să poporeze Moldova şi Valahia şi am vĕzut mai sus (p. 255) că presența elementului unguresc in limba tuturor Romînilor intăreşte pe deplin această imprejurare. Pentru a impăca tesa lui *Rösler* cu faptul netăgăduit al colonisărei Valahiei şi Moldovei cu Romîni de peste munți, ar trebui să admitem o altă imposibilitate, anume: că Romîni din Moesia trecură de a dreptul in Transilvania, fără a se opri in cămpia aşternută la poalele munților, şi că mai pe urmă ei s'au co-

borit din nou către țările din care s'au alcătuit regatul României.

Să se insemneze țesătura de migrațiuni peste putință pe care *Rösler* trebue să le pună in spetele nenorocitului popor romîn pentru a stabili monstruoasa lui tesă. Mai intăi Daco-Romanii părăsesc cu toții Dacia pe timpul lui Aurelian, pentru a trece in Moesia; mai tărziu ei revin de acolo și anume earăși până la cel de pe urmă om, căci astăzi nu se mai intălnesc Romîni in Moesia; dar această reintrare a Romînilor in vechia lor patrie nu se face intr'un chip normal: ei trec deodată in Transilvania pentru a intreprinde in sfîrșit o a treia emigrațiune care'i așază desăvărșit acolo unde 'i intălnim incă in zilele noastre.

Numai cît fantasia poate să facă pe un popor să intreprindă asemene preumblări; in realitatea lucrurilor un popor nu se hotărește ași părăsi țara de cît la cea de pe urmă nevoe.

Incheere.

Toate faptele cercetate in acest studiu concurg a stabili unul şi acelaş adevăr, imposibilitatea in care s'au găsit Daco-Romanii de a părăsi patria lor, prin urmare stăruinţa neintreruptă a locuinţei lor la nordul Dunărei.

Rösler cu ucenicii sei susţin contrarul acestei tese, care pare cu toate aceste cea mai firească. Ei fac se plece toată poporaţia daco-romană din Dacia pentru a nu o pune să revină aici de cît o mie de ani mai tîrziu.

Chiar de la inceput trebue luat aminte că dacă se găseşte un motif cel puţin putincios, pentru a face pe Daco-Romani să-şi părăsască ţara strebunilor lor, nu se găseşte absolut nici unul pentru ai readuce inapoi, şi aceasta ori la ce epocă s'ar pune reintoarcerea lor in Dacia. Ei nu s'au putut intoarce in intăii secoli după pretinsa lor fugă, căci aceasta ar insemna a readuce pe fii la năvălirea dinaintea căreia fugise părinţii lor. Şi nu trebue uitat că pentru Europa răsăriteană năvălirea se urmează incă lung timp după ce ea incetează in apus şi că tocmai Dacia, ear cu deosebire cîmpia moldo-valacă, fu teatrul cel mai visitat de oardele popoarelor nomade, dintre care cele de pe urmă fură cele mai cumplite, o altă rasă de Maghiari de o cruzime şi sălbătăcie fără seamăn in istorie, Peceneghii 950, Cumanii 1050 şi Tatarii 1241. Teoria lui *Rösler* cu toate prefacerile ce au incercat in mînile d-lor *Tomaschek* şi *Hunfalvy*, trebue numai de cît să pună reintrarea Romînilor in Dacia in timpul stă-

pînirei unuia din aceste trei popoare asupra cîmpiei de la Dunărea de jos. Romînii insă pentru a fi readuşi in Dacia sunt infăţoşaţi ca un popor nomad de păstori, care posedau ca avere numeroase turme de dobitoace; aşezarea lor in mijlocul unor barbari earăşi nomazi, care priveau tocmai turmele ca bogăţia cea mai de dorit, era in toată puterea cuvîntului peste putinţă, căci ar fi insemnat ai aduce din bun placul lor in gura lupului.

Nu era deci nici un motiv care să fi atras pe Romîni in Dacia. Afla-v'om poate altele care să-i fi silit fără voia lor a părăsi peninsula Balcanului unde se pretinde că ei trăiau, pentru a căuta scăpare in Dacia? Nişte asemene se află tot aşa de puţin. Emigrările cătră nord care 'şi au obîrşia lor in sudul Dunărei, precum acele ale Serbilor şi a le Bulgarilor, şi intîmplă la o epocă mai apropiată de timpul nostru şi 'şi găsesc esplicarea in propăşirea năvălirei otomane. Tot acestei năvăliri atribue *Rösler* şi mai cu osebire d-l *Hunfalvy* sporirea poporaţiei romăneşti la nordul Dunărei; dar această causă este inviderat falşă, căci Otomanii apar in Europa cătră jumătatea veacului al XIV-lea 1356 şi tocmai 1365 sub Amurat I ei trec peste Balcani. In acest timp insă poporaţia romînă era acum numeroasă in Dacia traiană; statele Valahiei şi al Moldovei erau acum infiinţate şi susţineau chiar cu multă energie şi izbîndă lupte contra crailor ungureşti. Poporul romîn venise deci in Daoia inaintea năvălirei musulmane. Dacă această causă, singura care ar fi putut pe deplin da samă despre o emigrare a Romînilor din peninsula Balcanilor in vechea Dacie, lipseşte, care alta ar putea-o inlocui? Asuprirea din partea impărăţiei bizantine nu poate fi invocată, căci această asuprire impinge tocmai la rescoală pe Valachii şi pe Bulgarii din peninsula Balcanului şi 'i face să intemeeze un stat neatărnat. Dacă Valachii *se revoltă*, ei fac aceasta tocmai fiind că

nu vroia *să fugă*, ci să se impotrivească asuprirei. Cît despre părerea lui *Rösler* că tocmai cu prilejul acestei rescoale, Valachii fură siliți a trece de mai multe ori Dunărea, pentru a se pune in siguranță și că in acest chip ar fi reinvățat ei drumul cătră vechea lor patrie, ea nu poate fi serioasă, fiind că faptele pe care se razămă nu sunt exacte. Valachii nu trecură de cît o singură dată Dunărea, la inceputul resvrătirei lor; mai pe urmă, fiind tot-deauna invingători, nu mai avură nevoe a o face. Apoi ar fi cu totul afară din cale ca Valachii să'și părăsască țara lor de dincolo de Dunăre tocmai in momentul cînd dobîndind neatîrnarea, ei puteau să se bucure de toate drepturile, și aceasta, pentru a merge la Cumani și la Tatari care 'i așteptau pentru a'i despoia.

Dar unde putea oare să trăiască o masă atăt de insemnată ca poporația daco-romană la sudul Dunărei? Am vĕzut că o asemene poporație n'au locuit nici odată in Moesia. Ea n'ar fi putut deci imigra decît din regiunile așăzate la sudul Balcanilor. In acest caz insă cum să se esplice deosebirea care exista pănă cătră jumătatea veacului al XVII-le intre limba liturghiei a Romînilor din Macedonia și acea a celor din Dacia, deosebire care se intindea pănă la caracterele cu care se scrieau aceste doue idiomuri—grecești și bulgărești? Dacă Romînii au venit in Dacia din țările așezate la sudul Balcanilor, ei ar trebui să fi slujit in biserica lor in limba grecească și nu in cea bulgărească. Și dacă se cearcă a se esplica aflarea limbei bulgărești in biserica și statul daco-roman, prin imigrarea acestui popor din Bulgaria actuală (vechea Moesie)—cea ce am vĕzut că nu este cu putință din causa lipsei de poporațiune romînă in această țară in toate epocele,—se mai dă incă și peste o altă greutate, acea că Romînii in acest caz ar fi trebuit să fi fost supuși canonicește autorității patriarchului statului valaho-

bulgar, care'şi avea reşedinţa in Tărnowo, pe cînd noi aflăm pe Romîni ascultănd in toate timpurile de patriarchul de Ohrida.

In afară de aceasta, limba Romînilor din Dacia, care nu infăţoşază nici un dialect, arată o deosebire indestul de insemnată de acea vorbită de Romînii din Macedonia. Dacă această diferenţare a limbei romîneşti s'a făcut după despărţirea lor, limba Romînilor era incă in stare de formaţiune cănd ei imigrară in Dacia. Ea ar fi putut da naştere şi la nordul Dunărei la dialecte, intre nişte provincie despărţite prin munţi inalţi precum sunt acele a le Daciei traiane, intre care comunicarea este grea şi anevoioasă. Dacă nu intălnim aice nici un dialect, aceasta provine din pricină că această limbă era formată, cînd după cum să pretinde, ei reveniră in Dacia; dar atunci ea ar trebui se posedă forme comune cu macedono-romîna, ceia ce nu este.

Această teorie a imigraţiunei Trasdunărene a Romînilor se loveşte deci din toate părţile de nişte greutăţi care nu pot fi nici intr'un chip inlăturate. Ea lasă ne-esplicate mai multe fapte generale ale istoriei Romînilor, şi noi credem că tocmai in esplicarea unor asemene consideraţiuni se află piatra de incercare a ori-cărei teorii istorice.

Această părăsire insă a Daciei de cătră poporaţia sa era tot atăt de puţin firească pe cît este cu neputinţă istoriceşte. Un popor, stabilit părăseşte el vre-odată ţara sa? Chiar cînd bogaţii ar putea se-o facă, cum ar putea să o intreprindă clasa saracă şi prin urmare numeroasă a poporaţiei? Nici odată in tot cursul istoriei nu s'au intălnit un asemenea fapt şi numai cît pentru Dacia cată să se afle o escepţie de la legea care vrea ca sîngure poporale nomade să se strămute inaintea unei năvăliri, pe cînd cele aşazate pleacă capul şi se supun. Romînii in particular au fost expuşi chiar mai tărziu in cursul istoriei lor la nişte năvăliri care se re-

petau intr'un chip periodic, acele ale Tatarilor, ast-fel că cu deosebire la ei să pot studia efectele unei năvăliri asupra greului poporației. Ce făceau ei pentru a se feri de primejdiile cărora erau expuși? părăseau ei țara? nici de cât. Ei căutau mînturire in preajma locuințelor lor, in adăposturile firești ale munților și pădurilor, și eșiau de aice pentru a se re-intoarce la locurile lor de indată ce șivoiul trecuse. Pentru ce să admitem că lucrurile să se fi petrecut alt-fel pe timpul Romanilor de cît cum s'ar intămpla ele in zilele noastre? Istoria omenească se compune din două serii de fapte deosebite. Acele care se schimbă necontenit, a-nume fenomenele inteligenței care se asamănă din ce in ce mai puțin, potrivit cu propășirea vremilor, și acele mai mult stătătoare, care să repetează subt aceiași formă și care să rapoartă mai ales la viața sa morală, la simțimintele și patimele sale. Efectele care sunt datorite acestor de pe urmă puteri sufletești se reproduc tot-dea-una in acelaș chip.

De aceia pentru a ajunge la esplicarea acestei retrageri a poporației daco-romane inaintea barbarilor cîte presupuneri ne-intemeiate nu trebue să admitem! Mai intăi slăbăciunea elementului roman in Dacia care ar fi numarat abia cîteva zecimi de mii de oameni, cînd noi am vĕzut tocmai contrarul; apoi lipsa de poporație de baștină, dacă, pe care însăse fi putut hultui elementul cuceritor, presupunere pe care am vĕzut'o căzînd inaintea unor fapte netăgăduite. Insfărșit să mai adauge că de și Dacia ar fi pastrat după cucerire o rămășiță din poporația ei de baștină, elementul roman ar fi rămas străin de dînsa; că nu s'ar fi amestecat cu ea. Dacii nu s'ar fi romanizat și, cînd năvălirea se intîmplă, coloniștii se retraseră fără a lasa nici o urmă a existenței lor pe pămîntul provinciei. Noi am dovedit din protivă că elementul național dac dispăru mai cu totul in acel a Romanilor, lăsînd totuși niște urme nesterse ale existenței sale de altă

dată in elementul trac ce să regăs este incă astăzi in limba romînă.

Am văzut in adevĕr că elementul pretins albanez al limbei romînești nu poate fi esplicat prin singura vecinătate a poporului albanez, și că chiar cînd Valahii de la sudul Dunărei s'ar fi desvălit in apropierea Albanezilor, la sudul Balcanilor, această imprejurare nu ar putea da samă decît de aflarea unor cuvinte imprumutate din vocabularul albanez in limba romînă, nu insă și de inriurirea mult mai adîncă care se întinde la insuși țesătura limbei românești. Apărătorii imigrațiunei trans-dunărene trebue ei insuși să recurgă la amestecul Romanilor cu un popor de obărșie tracă, *altul decît Albanezii*, Bessii, pentru a esplica acest fenomen. Ei recunosc deci că elementul așa numit albanez al limbei romîne nu a fost împrumutat la *Albanezii propriu zișI* prin niște legături de vecinătate intre aceștia și poporul roman, ci provine din amestecul altui popor *de aceiași rasă cu Albanezii* cu cuceritorii Romani. Dacă lucrurile stau ast-fel atunci esplicarea elementului,—numit fără cuvĕnt albanez—al limbei romînești, este găsită fără a impune acestui popor călătoria Balcanilor. Este o rămășiță a limbei Dacilor care erau și ei un popor de rasă tracă.

Cît despre elementele grecești vechi ce să află in limba romînă, am vĕzut că ele își găsesc esplicarea in aflarea unui mare numĕr de Greci aduși din Azia minoară pentru a coloniza Dacia; tot așa, ar fi și pentru elementele celtice ce s'ar putea descoperi in idiomul Romînilor din Dacia și care ar proveni din coloniile tranplantate din Galia.

Trebue observat că Rösler și cu ucenicii sei sunt siliți in fața faptelor positive lasate de istorie, a admite că poporația romană din Mœsia ea insăși caută scapare in munții din sudul acestei țeri, Balcanii, pentru a se feri de năvălirea care acoperea toată peninsula. Ei fac să se coboare

Valahii Haemului, după dînşii stirpea intregului neam, mai ales din poporaţia romană care imbrăţoşâ in acei munţi viaţa de păstori. Insă, dacă se găseşte de nevoe a se admite o asemenea esplicare chiar pentru Valahii din sudul Dunărei, pentru ce nu s'ar admite ea *de plano* pentru acei de la nordu[1] fluviului, dînduli-se şi lor muntele (şi anume Carpaţii) ca loc de scapare, in loc de ai face să treacă Dunărea pentru a scapa existenţa lor tot in munţi?

Toată aceasta ţesătură de contraziceri şi imposibilităţi, fără de care teoria lui Rösler nu ar putea exista, îşi are originea intr'un singur fapt: spusele istoricilor romani asupra părăsirei Daciei. Noi am cercetat insă mai sus gradul de crezare ce se cuvine tuturor acestor izvoare care toate sunt copiete unul după altul dintr'o expunere oficială intocmită după ordinele şi sub ochii imparatului Aurelian, care avea tot interesul a da părăsirei unei provincii atît de frumoasă un caracter mai puţin compromiţător. Dacă aceşti autori latini nu ar existat, sau n'ar fi povestit faptele in chipul cunoscut, această teorie nu ar fi vĕzut nict odată lumina zilei, atîta este ea in contra firei lucrurilor. Dar se poate judeca despre seriositatea ei şi despre trăinicia temeliei pe care ea să razămă, cînd să ştie că aceasta nu este altă ceva de cît un soiu de proclamaţie oficială a imperiului roman.

In tot cursul acestui studiu ne am silit a pune in lumină cu deosebire un fapt insemnat, care face ca teoria lui *Rösler* să fie fără scop precum am vĕzut că este fără causă: acesta este adăpostirea poporaţiei daco-romane, ce nu părăsi Dacia, in munţii care incunjură această ţară din toate părţile. Acest fapt a fost observat pretutindene unde poporaţia, obicinuită cu viaţa liniştită şi pacinică a imperiului roman, fu expusă la cele intăi lovituri ale năvălirei barbare, care erau tot odată cele mai violente. Ast-fel el se intîlneşte in Alpi

ca și in Balcani; și Carpații n'au putut face escepție de la această regulă. Retrași in munții lor, Romînii fură iutați de istorie, care nu vorbește de ei de cît atunci cînd vr'un mare stat vine in atingere cu dînșii. Eată esplicația tăcerei pe care o păstrează asupra Romînilor scriitori veacului de mijloc. Valachii din sudul Dunărei sunt pomeniți de autorii bizantini și acei de la nordul fluviului de cronicarii și documentele ungurești. Am vĕzut că unele din aceste amintiri se urcă in destul de sus atît pentru Romînii din Dacia cît și pentru acei din Pind. Cronica lui Anonymus notar, intărită prin alte izvoare ungurești contimpurane, arată pe Romîni ca vechi locuitori ai Daciei; cronicarul rus Nestor și cîntecul Nibelungenilor vin in sprijinul acestor mărturisiri. In sfîrșit am vĕzut că documentele infățoșază acest popor ca așezat, proprietar, constituit chiar in state, avînd o biserică organisată și oare-care civilizație. Studiul documentelor ne au descoperit insă un alt punt cu mult mai insemnat, anume că Romînii din Transilvania se bucurau in vremile mai vechi de mult mai multe drepturi de cît in timpurile din urmă, că ei posedau o nobleță, care au dispărut cu totul astăzi in sinul poporului cuceritor, Maghiarii; că ei erau ocărmuiți după normele unui drept obicinuelnic valac, care era recunoscut de statul unguresc; că mai tîrziu Romînii fiind pe fie ce zi mai greu apăsați de cătră națiunile privilegiate a le Transilvaniei, ei se resculară in mai multe rînduri pentru a scutura jugul de fer care le căzuse după gît, și că aceste rescoale năbușite in foc și in singe, ingreuieră tot mai mult soarta Romînilor, care deveniră cu timpul adevarații iloți ai Maghiarilor și Nemților. Dar dacă poporația romînă ar fi fost imigrată in Dacia după venirea Nemților și a Ungurilor, ar fi lucru firesc de a o găsi la inceputul existenței sale in Transilvania lipsită de drepturi și supusă bunului plac al stăpînilor sei, și de a o vedea apoi emancipîndu-se ince-

tul cu incetul, precum s'a petrecut aceasta cu toate poporațiile imigrate in țeri streine, precum Evreii și Țiganii. Contrarul restoarnă insăși rațiunea; căci cum este cu putință ca la inceputul imigrărei Romînilor să-i aflăm ascultînd de voevozii lor, posedînd o nobilime numeroasă și puternică, luînd parte la adunările țerei și că toate aceste drepturi să le fi perdut in curgerea timpului? Apăsarea din ce in ce mai grea in care căzură Romînii se esplică din potrivă in chip foarte firesc, dacă se privește poporul romîn ca *supus* prin arme in loc de a fi *imigrat*, și istoria poate cita mai multe esemple in care un popor supus, care la inceput păstra incă oare-care drepturi, le perdu mai tîrziu pentru a cădea față cu poporul cuceritor in o adevarată sclăvie.

Romînii deci n'au fost nici-odată nomazi in Dacia traiană, afară de clasa cea tot mai restrinsă a păstorilor. Limba lor dovedește aceasta intr'un chip inviderat, căci mai mulți termini privitori la agricultură sunt de obîrșie latină și acei ce au fost adaușî mai in urmă sunt fără escepție slavoni, pe cînd nu se află nici unul singur maghiar sau nemțesc. Din protivă Ungurii au imprumutat de la Romîni cîte-va cuvinte atingătoare de agricultură. Aceasta dovedește că Romînii au locuit in comun cu Slavonii un timp indelungat inaintea venirea Ungurilor in țară. Dar agricultura este indeletnicirea cea mai plăcută a Romînilor, căreia ei se dedau in toate țările locuite de ei la nordul Dunărei. Această indeletnicire insă presupune numai de cît proprietatea pămîntului. Dacă se admite că Romînii veniră in Dacia după ce alte popoare apucase aice posesiunea pămîntului, ar trebui să'i aflăm practicînd ori-ce alt soiu de indeletniciri de cît acele agricole, precum comerciul sau industria, ramuri pe care le-am găsit din protivă cu totul părăsite de ei, și lasate streinilor, pe cînd la Valachii din sudul Balcanilor tocmai aceste sunt indeletnicirile cele mai căutate și agricultura este neingrijită de ei. Dacă Romînii a-

jungînd in Dacia, au găsit pămîntul impărțit intre acei ce-l ocupaseră de mai inainte, ne intrebăm cum ar fi putut ei ajunge in stăpînirea pămîntutui, fără de care cu toate aceste agricultura este peste putință? Prin deposedarea vechilor locuitori? Dar aceasta nu s'ar fi putut pune in lucrare de cît numai de un popor cuceritor și nu de cătră unul ce se furișa in țară pentru a'și cerșetori existența, după cum vra ipotesa rösleriană. Cătră aceasta se mai adauge incă și imprejurarea că Romînii, introducăndu-se treptat și grupe in niște regiuni ocupate de Slavoni, nu ar fi putut nici odată să'i desnaționaliseze pe aceștia, căci o lege generală, formulată de noi, cere in asemene caz ca poporul imigrat să adoapte naționalitatea acelui in sinul căruia se așază și această lege nu se schimbă de cît atunci cînd poporul imigrant este un popor cuceritor ce are deplină conștiință despre individualitatea sa și vra s'o impună celui cucerit.

Dintre barbarii care copleșiră Dacia singurii care infățosau oare-care inrudire cu Romînii erau Slavonii, pe cînd ceilalți erau mai toți de obîrșie mongolă. Acești de pe urmă apoi, cu singura escepție a Ungurilor de la 955 inainte, aveau și obiceiuri nomade, ceia ce-i impiedecă de a se amesteca cu poporația romînă. Slavonii, din protivă se așazară statornic in mijlocul Romînilor și se amestecară cu ei, ceia ce explică desnaționalizarea lor.

Acești Slavoni erau de obîrșie slovenă și deci nu este de nevoe a căuta explicarea elementului sloven a limbei românești la sudul Dunărei, cînd se găsește acel popor respîndit pe toată rîpa stîngă a fluviului. Este cunoscut că limba ungurească cuprinde și ea un mare număr de cuvinte de obîrșie slovenă ; dar fiind că Maghiarii nu au locuit nici-odată de cît rîpa nordică a Dunârei, cum s'ar putea esplica această inriurire a Slovenilor asupra Maghiarilor, dacă nu s'ar fi aflat Sloveni in Panonia și in Dacia ? Acest element sloven al limbei ro-

mănești primi puteri noue, cînd Bulgarii, care devenise și ei Sloveni in urma așăzării lor in Moesia, intinseră stăpînirea lor pe vechia Dacie traiană. Aceasta esplică tot odată și introducerea ritului bulgăresc la Romînii de pe malul stîng al Dunărei. O asemene imprejurare trebui să sporească inriurirea elementului sloven asupra celui românesc, cu atît mai mult că limba bisericei, devenind ne-aparat și acea a statului, ea se impuse in toate relațiile oficiale.

Mai tîrziu veniră și Ungurii, care nu se putură uni cu mai nici unul din popoarele supuse de dînșii, din pricina adîncei deosebiri a rasei lor, cătră care se adause in curĕnd și deosebirea de religiune, după ce Ungurii primiră Catolicismul. Aceasta insă nu impiedică o inriurire—ce e drept cu totul exterioară—a limbei ungurești asupra celei românești și vice versa, ceia ce se vede in imprumuturile mutuale pe care aceste doue limbi și le-au făcut in vocabularul lor. Limba ungurească conține cuvinte românești, luate atît de a dreptul din acest idiom cît și de la cel sloven prin mijlocirea sa. Limba romînă numără la rîndul ei in destul de multe cuvinte de obîrșie ungurească. Acest element unguresc al limbei românești există in toată intinderea Daciei, in toate provinciele locuite astăzi de Romîni, pănă pe malurile Nistrului ale Dunărei sau ale Mărei Negre, in Dobrogia. Insă fiind că Ungurii nu au trecut nici-odată Carpații de cît doară in grupe foarte mici (precum acei ce locuesc astăzi in ținutul Bacăului), atare universalitate a elementului unguresc in limba romînă de dincoace de Dunărea ar rămînea neesplicabilă dacă s'ar admite că poporul românesc, venind de dincolo de Dunărea, s'ar fi oprit in mare parte in cîmpia care se intinde la picioarele Carpaților. Căci cum ar fi putut Ungurii, care nu s'au așazat acelei o dată in afară de Carpați, se inrîurească asupra unei poporații romîne care ar fi fost subtrasă de la atingerea cu dînșii? Romînii au trebuit să primască e-

lementul unguresc in munții Transilvaniei, unde năvălirea maghiară îi ajunse. Fiind necontenit respinși de către aceasta, ei să coborîră către cîmpia moldo-valacă, pe care o impoporară in curĕnd, ducĕnd cu ei terminii de obîrșie maghiară pe care îi imprumutase de la stăpînii lor.

Tot acestei desvoltări comune a Romînilor in Carpați este de atribuit și unitatea cea extraordinară a limbei românești, care nu posedă nici un dialect la nordul Dunărei. Căci dacă Romînii s'ar fi stabilit de la început de ambele părți ale munților, cele două grupe ale acestui popor care n'ar mai fi fost in atingere regulată, ar fi trebuit numai decît să fi dat naștere la două dialecte deosebite, cu atît mai mult că partizanii teoriei lui Rösler sunt nevoiți de a admite că limba Romînilor, la venirea lor în Dacia, era incă in stare de formațiune, spre a putea ast-fel esplica desvoltarea ei ulterioară deosebită la nordul Dunărei și la sudul Balcanilor, care dădu naștere celor două dialecte, cel macedono—și cel daco-romîn.

Locuința indelungată a Romînilor in Carpați dă samă și despre faptul insamnat de noi că toată terminologia muntelui in Transilvania și in țările vecine, este românească; că in partea cea mai inaltă a țărei ea conține cel mult cîte-va elemente slavone, care se esplică prin faptul că Sarmații, popor de origină slavonă, fură găsiți de Daco-Romani in munții unde ei căutară adăpostire; că terminii maghiari sau germani nu incep decît in cîmpie, intălnindu-se cu deosebire la orașe și la sate. Ținuturile ocupate de Secui fac singure excepție de la o asemene regulă; dar noi am cercetat cauza acestei imprejurări și am găsit că aceste ținuturi erau și ele la inceput locuite de o numeroasă poporație romînă, care fără indoială era mai veche in țară de cît Secuii, dar că atare poporație romînă fu in decursul timpurilor absorbită de elementul unguresc, care maghiarizâ nu numai cît poporația românească ci și terminologia muntelui.

Unirea mai strînsă a Romînilor cu Slavonii este dovedită prin mai multe fapte caracteristice. Mai intăi Slavii sunt aceia care au inriurit pănă la un punct terminologia muntelui; al doilea: Maghiarii au imprumutat mai multe cuvinte de la Slavoni, in forma pe care le-o dăduse Romînii; al treilea: terminologia agricolă a Romînilor, care este in parte latinească, nu au făcut imprumuturi de cît la Slavoni şi nu au luat nici un singur cuvënt de la Maghiari, pe cînd din contra aceştia au imbogăţit limba lor cu mai multe cuvinte slavone şi romîne privitoare la agricultură; insfărşit in gura poporului romîn s'au păstrat numirile geografice de obărşie slavă date de acest popor, care a dispărut. Unirea mai strînsă a Romînilor cu Slavii dovedeşte că aceste două popoare au trebuit să aibă o comunitate de existenţă pe pămëntul Daciei, şi fiind că este in deobşte recunoscut că Slavii au venit in Dacia inaintea Maghiarilor, rezultă din chiar o atare imprejurare că Romînii care sunt cei mai de aproape moştenitori ai Slavonilor, sunt cel puţin mai vechi de cît popoarele ce au venit in Dacia după aceşti din urmă.

In sfîrşit să amintim o de pe urmă imprejurare care dovedeşte in modul cel mai neindoelnic existenţa primitivă a poporului romîn in Carpaţi, anume coborirea acestui popor, impins de năvălirea ungurească, cătră cîmpia moldo-valacă, coborire ce este nu numai cît in deobşte admisă de tradiţia naţională a Romînilor, dar se găseşte incă intărită prin documente autentice. Din protivă nu se găseşte nici cea mai mică amintire in toate tradiţiile naţionale despre o imigrare transdunăreană, afară de cea privitoare la colonisarea Daciei de impăratul Traian, care nu poate fi insă nici odată amestecată cu reimigrarea poporului romîn in Dacia, pe care teoria lui Rösler o arată că ar fi avut loc in veacul al XII-le. Cronicele ţărei, care raportează ambele aceste tradiţii in fiinţă asupra obîrşiei poporaţiei Moldovei şi a Valachiei, deose-

besc intr'un chip lămurit și precis *doue descălecări*, una făcută de Romani sub impăratul Traian, venind bine înțeles prin sud și trecînd peste Dunăre, cealaltă pusă in socoteala lui Radu Negru și Bogdan Dragoș, care vine de la nord și 'și are obîrșia in munții Transilvaniei și ai Maramureșului. Această coborire a statelor romîne din partea ridicată a țărei este incă intărită prin pretențiile pe care Ungurii le au manifestat in tot-deauna asupra unui drept de stăpînire in Moldova și Valahia, pretenții ce ar rămînea neințelese in cazul cînd obîrșia poporației și a statelor românești ar trebui să fie căutată pe malurile Dunărei. In această ipotesă ar trebui să găsim Valahia mai cu osebire, pusă sub autoritatea regatului bulgăresc, care tocmai la epoca constituirei statului romîn era in culmea puterei sale și care deci ar fi trebuit să păstreze supremația asupra unui stat eșit din sinul seu, după cum susține Rösler.

Pentru toate aceste temeiuri teoria lui Rösler nu poate fi sprijinită cu temeiu. Eată pentru ce acei care o susțin au fost nevoiți a recurge la mijloace nedemne de știință pentru a stabili cea ce ei numesc adevărul. I-am vĕzut punînd in lucrare toate mijloacele sofisticei celei mai ghibace cînd este vorba de a combate dovezile cele mai inviderate care ar resturna tesa pe care o susțin, și primind din potrivă fără nici un control mărturisirile care 'i vin in ajutor; i-am aflat ciuntind locuri din autori, pentru a scoate din ele un înțeles cu totul altul de cît acel ce'l au in realitate, sau chiar trecînd sub tăcere documente sau acte importante. Ei tăgăduesc apoi faptele cele mai inviderate precum presența Slovenilor pe malul nordic al Dunărei sau acea a elementului romîn in limba maghiară, pentru a putea apoi deduce din asemene premise incheeri potrivite cu dorințele lor. Acest chip de a procede nu este acel al unor invățați care au de scop stabilirea adevărului ci acel a unor advocați ce au de apărat o causă. Este a degrada știința cînd ea este pusă

in slujba altor interese de cît acele ale adevărului şi cea ce ne au lovit mai mult in studiul faptelor expuse nu au fost atîta rezultatele la care au ajuns contrazicătorii noştri cît metoda intrebuinţată intru intemeerea lor. Ştim că sunt mulţi învăţaţi de bună credinţă care au admis această teorie pe renumele ştiinţific a celor ce au pus'o inainte. Să sperăm că acest studiu îi va desamăgi şi 'i va face să se reintoarne la adevărul istoric, care este simplu ca tot ce este firesc.

Romînii deci n'au părăsit nici odată Dacia traiană ; ei pot fi incă lung timp martirizaţi de Unguri, şi vor avea incă poate multă vreme de suferit jugul lor apăsător. Aceasta insă nu le poate răpi dreptul de a protesta contra asupritorilor lor, nici speranţa că se va ridica odată o zi asupra Daciei, cănd această ţară va fi reintrat in stăpînirea adevăraţilor sei copii, a celor ce pot invoca in favoarea lor dreptul istoric.

Tabla analitică a materiilor

pag.

Introducere 5

I **Istoricul intrebărei** 9

Ioan Thunmann, 1774 p. 9. Fr. Ios. Sulzer inteme etorul teoriei părăsirei Daciei de Romani, 1781 p. 10. I. Chr. Engel, 1794. Slaviştii: Schafarik, Kopitar, Miklosisch p. 12. Robert Rösler şi Romäniche Studien 1871 p. 13. W. Tomaschek, pănă la 1876 protivnicul teoriei lui Rösler, de la 1877 o adoptă; romanisarea Bessilor p. 15. Bidermann. Iulius Iung, protivnicul teoriei rösleriane p. 18. Ladislaus Pič asemene. Paul Hunfalvy; Ungurii cei mai vechi locuitori ai transilvaniei p. 19.

II **Părăsirea Daciei** 21

Spusele autorilor romani: Vopicus, Rufus, Eutropius şi gradul lor de crezare p. 21. Moesia, unde coloniştii cată a fi retraşi, mai devastată de cît Dacia p. 23. Rösler readuce pe Romîni din Moesia p. 24. Esplicarea spuselor autorilor romani p. 25. Generalii sfătuesc pe Hadrian să nu părăsască Dacia pentru a nu lăsa o sumă de Romani in prada barbarilor p. 26. Dacia devastată inainte de 270, nu fusese părăsită p. 27.

Rămas'au Daci in Dacia? p. 29. Inscripţiunile care amintesc nume dace p. 31. Autorii vechi care pomenesc despre Daci in Dacia după cucerirea romană p. 34. Sistemul urmat de Romani pentru a desnaţionaliza popoarele p. 36. Influenţa organizărei militare p. 38. Scurtul timp al romanisărei provinciilor p. 40.

Clasa bogată a părăsit Dacia, cea săracă s'a retras la munţi p. 41. Unde spun cronicarii că se retrăgea poporul romîn fugînd de năvălirile posterioare p. 42. Poporaţia romană se retrase, pretutindene pe unde năvălirea fusese violentă, in

pag.

munţi p. 44. Un popor aşezat nu fuge inaintea unei năvăliri p. 46.

III **Reimigrarea Romînilor in Daciea** . . . 48

Deosebitele teorii in această privinţă: Sulzer şi Rösler, Engel, Miklosisch, Tomaschek. Teoria lui Sulzer-Rösler: Reimigrarea din Moesia p. 49. Lipsa de Romîni de obărşie veche in Bulgaria p. 50. Analiza autorilor bizantini relativă la regiunile de peste Dunăre locuite de Romîni in veacul de mijloc p. 51.

Chestiunea imperiului valacho-bulgar 54. Röslerienii susţin că elementul valac juca rolul principal in el; slaviştii sprijin că imperiul era bulgăresc curat p. 60. Adevăratul caracter al imperiului valacho-bulgar p. 62. Romînii nu se puteau intoarce in Dacia in timpul imperiului valacho-bulgar p. 63.

Varianta d-lui Miklosisch. Teoria d-lui Tomaschek; contrazicerile acestui autor cu sine insuşi; neseriozitatea părerilor sale p. 64. Strategul bizantin Κεκαυμένος p. 68.

IV **Biserica romînă de rit slav.** 69

Cum se face de Romînii au avut ritul bulgăresc in biserica lor, dacă ei nu s'au dus peste Dunărea? p. 70. Imperiul intăi bulgăresc se intindea şi pe malul stîng al Dunărei; dovedirea acestui fapt p. 71.

Romînii erau creştini incă din timpul Romanilor; dovada limbistică p 81. Istoria creştinismului la Bulgari p. 82. Bisericele din Muntenia şi Moldova supuse in vremile cele mai vechi patriarhului din Ohrida. Incercările celui din Constantinopole de a pune stăpînire pe ele p. 84. Imprejurarea că bisericele romîne au fost supuse Ohridei restoarnă teoria lui Rösler p. 88. Esplicarea originei supremaţiei Ohridei asupra bisericilor romîne. Prima Justiniana şi novela XI p. 90.

V **Cronicari şi istorici** 93

Argumentul dedus din tăcerea scriitorilor veacului de mijloc p. 94. Archaisarea numelui Romînilor in scriitorii bizantini p. 94. Sistemul urmat de adversarii continuităţii pentru a susţinea că Romînii n'ar fi pomeniţi de izvoarele veacului de mijloc. p. 96. Anonimus Belae regis notarius; intimpinările adversarilor şi critica lor p. 97.

Cronicele contimpurane lui Anonimus care pomenesc aflarea

pag.

Romînilor in Transilvania la venirea Ungurilor p. 106. Nestor sprijine spusele lui Anonimus p. 108. Valachii lui Nestor sunt ei Francii imperiului carlovingian sau Romînii de la Dunărea ? p. 110. Nibelungenlied pomeneşte despre Romîni p. 114.

Locul din Cinnamus relativ la Romînii de la nordul Dunărei (1162). Reua credinţă pusă de Rösler in interpretarea lui p. 116. Locul din Nicetas Choniates, 1167 p. 119. Lămurirea regiunei unde aceşti autori pun pe Romîni, dedusă din documentul lui Rotislavovici din 1434 p. 120.

VI **Documentele**. 121

Cel intăi document in care sunt pomeniţi Romînii in Transilvania este din 1197. Analisa cuvêntului *Hegesholmu* p. 121. Documentzle din 1211, 1222, 1223, 1224 şi 1252 p. 123. Analisa documentului din 1247 p. 127. Documentul din 1234 şi fixarea regiunei unde se intindea episcopatul Cumanilor p. 128. Argumentul d-lui Hunfalvy dedus din documentul de la 1293 p. 130. D-l Hunfalvy omite importantul document din 1260 p. 123. Documentul despre Negrilă şi Radomir pomeniţi in timpul sfăntului Stefan p. 133. Intinderea regiunei indicate in documente ca locuită de Romîni p. 134.

Starea socială a Romînilor după documente. Romînii au fost tot deauna popor agricol ; dovada limbistică p. 135. Romînii aveau o biserică organizată ; doc. din 1234 p. 139. Romînii cunoşteau alfabetul şi invaţă pe Secui a scrie p. 140. Condiţia socială a Romînilor după importantul doc. din 1247 p. 141.

Condiţia politică a Romînilor. Voevozii p. 145 Knezii p. 148. Esplicarea ce o dă d-l Hunfalvy despre Voevozi şi Knezi. p. 151. Dreptul obicinuelnic romîn. Nobilimea romînă şi desnaţionalizarea ei ; familii ungureşti de obărşie romînă p. 155. Romînii luau parte la congregaţiunile (adunările politice) a le Transilvaniei şi a le Banatului p. 158. Esplicarea doc. din 1291 după d-l Hunfalvy p. 159.

Starea politică a poporului romîn in timpuri mai vechi şi in cele mai noue p. 160. Rescoalele Romînilor ; cea din 1437 p. 161. Inţelesul ei adevarat. Combaterea d-lui Teutsch p. 163. Rescoale din 1512 p. 167. Rescoale din 1785 p. 169.

Insemnătatea acestor lupte pentru drepturi perdute, in chestiunea rösleriană p. 170. Ele se esplică in cazul unei supu-

pag.

neri a Romînilor prin Unguri ; nu in cazul unei imigrări p. 173. Dreptul istoric al Romînilor p. 174.

VII **Toponimia** 175

Importanţa argumentului dedus din pretinsa lipsă de numiri geografice vechi in ţările romîne p. 175. Numiri de oraşe păstrate de la cei vechi p. 176. Pentru ce sunt foarte puţine numiri de oraşe păstrate p. 179. Violenţa năvălirei sili pe popor să le părăsască, retrăgîndu-se in munţi p. 180. Paralel cu dispariţiunea oraşelor dispare complect şi viaţa de stat romană, care in apusul Europei e pe deplin pastrată p. 183. Rămăşiţi de numiri vechi la formaţiuni naturale : puţine la munţi ; multe la riuri p. 188. Numiri rămase de la barbari p. 196.

Oraşele şi satele zidite de Maghiari şi Nemţi şi acele intemeete de Romîni p. 197. Terminologia oraşelor şi satelor, afară de cele cîte-va vechi, nu pot hotări intrebarea. Importanţa terminologiei muntelui p. 200.

Expunerea nomenclaturei munţilor Carpaţi din ţările locuite de Romîni p. 201. Marginea Banatului. Basenul Jiului p. 202. Intre Jiu şi Olt. De la Olt la Braşov p. 203. Intre ţara Bîrsei şi Buzeu p. 204. Intre Buzeu şi Bistriţa. Ţinuturile Secuilor ; desnaţionalizarea Romînilor. Maghiarisarea terminologiei muntelui p. 205. Intre Bistriţa şi Dorna p. 206. Munţii nordici. Munţii Biharului şi ai Vlăghiesei. Munţii Banatului p. 207. Munţii Maramureşului. Carpaţii moldoveneşti p. 208.

Munţii şi riurile principale poartă numiri romăneşti sau dace p. 209, imposibilitatea impăcărei acestei imprejurări cu teoria lui Rösler p. 210. Numirile slave, rămase de la poporul slavon dispărut, trăesc in gura Romînilor p. 213.

VIII **Limba**. 214

Cele doue argumente ale adversarilor deduse din limba Romînilor p. 214. Cercetarea pretinsei identităţi intre limba Daco-Romînilor şi acea a Macedo-Romînilor. Argumentele d-lui Hunfalvy p. 215. Elementele lor latine deosebite p. 221. Gramatica şi vocalismul p. 223. Esplicarea asemănărei acestor doue limbi. După teoria lui Rösler ar trebui să existe astăzi dialecte şi la nordul Dunărei, cea ce nu se află p. 224.

Elementul elin in limba romînă p. 228. Coloniile aduse de

pag.

Traian din Asia Minoară p. 229. Argumentul d-lui Hunfalvy dedus din cuvêntul biserică p. 230 Argumentul d-lu Tomaschek din elementele latine creştine a le limbei romîne p. 231.

Elementul pretins albanez p. 233. Acest element au inriurit constituţiunea limbei romîne, nu numai cît vocabularul seu. Confusia d-lui Hunfalvy in această privinţă p. 234. Elementul albanez este acel trăc; dovezile filologice a le d-lui Hasdeu p. 235.

Elementul slavon este acel sloven sau bulgar. Reua credinţă a lui Rösler care tăgăduieşte să se fi aflat Sloveni pe ripa nordică a Dunărei p. 238. Dovedirea acestui fapt din autorii bizantini p. 239. Argumentul lui Rösler dedus din presenţa de cuvinte uralo-finice (vechi bulgare) in limba romînă. Etimologiile lui cele extra-ordinare p. 241. Lipsa de element românesc in limba bulgară p. 244.

Argumentul lui Rösler dedusdin lipsa elementului gotic in limba romînă p. 244. Esplicarea lipsei acestui element p. 245. Lipsa elementului gepidic p. 246.

Argumentul d-lui Hunfalvy dedus din lipsa de element românesc in limba maghiară p. 247. Falşitatea susţinerei sale. Analisa elementelor româneşti din limba maghiară p. 249. Creştinismul introdus intăi la Unguri prin Romîni. Cuvinte slavone din limba maghiară luate din româneşte p. 254. Cum se face de elementul maghiar in limba romînă se află la toţi Romînii de la nordul Dunărei p. 255.

IX **Argumente generale**. 257

Indeletnicirea naţională a Romînilor, agricultura, neesplicabilă in teoria lui Rösler p. 257. Tot aşa de puţin înţeleasă desnaţionalizarea Slavonilor prin Romîni, dacă aceştia ar fi imigrat peste dînşii de dincolo de Dunăre p. 264. Tradiţiunile descălicărei statelor romîne din munţii Transilvaniei p. 268. Tradiţiunea munteană p. 269. Tradiţiunea moldovenească. Documentele ce o confirmă p. 273. Rösler in faţa faptului descălicărei p. 275. Cite migraţiunei a le Romînilor sunt de nevoie in teoria lui Rösler p. 279.

Incheere. 280

ERATA

p. 72	rîndul	18	scoate	pe	*care*	
p. 120	„	19	în loc	de	*Tecuci*	cetește *Bĕrlad*
p. 180	„	8	„		*tiranic*	„ *turanic*
p. 188	„	21	„		*Romînii*	„ *Romanii*

De acelaşi autor.

Desocietatum publicanorum historia ac natura judiciali, Dissertatio inauguralis Berolini 1870 schade.

Cuvântare festivă rostită la serbarea naţională pe mormântul lui Stefan cel Mare in $^{15}/_{27}$ August 1871 Iaşi Tipografia Junimei.

Cronologie raţionată a istoriei universale prelucrată cu privire la examenele de bacalauriat.—Iaşi 1878 Goldner.

Resboaele dintre Ruşi şi Turci şi inriurirea lor asupra ţerilor romîne, 2 vol.—Iaşi 1880 Goldner.

Istoria universală partea I. Istoria antică pentru gimnasii şi licee.—Iaşi 1881 Daniil.

Studii economice.—Craiova 1882 Samitca.

Istoria Romînilor pentru clasele primare.—Ed. V-a Bucureşti 1883 Socec.

Programul cursului de Istoria Romînilor ţinută la Univer-.sitatea din Iaşi anul I 1883—1884.—Iaşi Tipografia Naţională

Preţul 8 lei sau $3^1/_2$ fiorini.